

Рушники долі

Жінки в історії України

Рушники долі

**Жінки
в історії України**

УДК 821.161.2
ББК 63.3(4УКР)-28
Р91

Р91 **Рушники долі** / Упоряд. Т. Череп-Пероганич, Ю. Пероганич, Є. Букет. – К. : ТекстOver; Веб-портал «Жінка–УКРАЇНКА», 2016. – 168 с.

До книги увійшли нариси, оповідання, переможців та учасників конкурсу нарисів «Жінка в історії», завдяки яким Україна відкриє для себе багато цікавих жіночих постатей, забутих і маловідомих імен.

Редактор

лауреат премії імені Павла Тичини
Дмитро Головка

На обкладинці
світлина фотохудожника Руслана Трача

ISBN 978-131-082-972-7

© Всі автори, 2014
© Веб-портал «Жінка–УКРАЇНКА»

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Ця книга особлива. Вона про тих жінок, які свої життя присвятили боротьбі за кращу долю України, відроджували, звеличували, прославляли рідну землю добрими справами в різних галузях освіти, мистецтва, літератури. Та й не тільки. Вона також про тих, хто за вироком долі, мав залишити рідний дім, і знайти пристанище на чужині, але ніколи не переставав свою тугу виливати в добрі справи на благо Вітчизни, хто сьогодні працює, творить на благо рідної держави.

Невтомні, мудрі, талановиті жінки-українки. Як багато довелося їм пережити, як багато доводиться переживати нині, у нелегкий для України час.

Ми розстелимо перед читачем рушники жіночих доль, сподіваючись, що для багатьох вони стануть добрим прикладом для наслідування.

Автори, твори яких увійшли до цього збірника, – переможці та учасники конкурсу на кращу публікацію (нарис) «Жінка в історії», який засновано мистецьким веб-порталом «Жінка-УКРАЇНКА».

Серед відомих постатей, багато імен, які невідомі широкому загалу, але вони не менш значимі в історії нашої країни. І нам приємно, що сьогодні маємо можливість про цих людей розповісти.

Сподіваємося на вдячного читача. Хай цікаві знахідки, які ви знайдете на сторінках видання, будуть вам корисними.

Слава Україні!

Тетяна Череп–Пероганич

ЖІНКА ЯК УОСОБЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

*Ми народилися жінками.
І сутність наша – це любов,
що сонцесяйно над віками
горить основою основ.
З віків прадавніх і донині
бажали жити у добрі
жінки – тендітні березині,
кохані, сестри, матері.*

Тетяна Яровицька

Кажуть, що історію роблять люди. Саме людські вчинки визначають наше минуле, сучасне та майбутнє. Дуже часто ми виражаємо захоплення вчинками, розумом та силою духу чоловіків, при цьому забуваючи, що біля кожного такого чоловіка обов'язково є жінка, тендітна та прекрасна як зовні, так і внутрішньо. Як писав Юрій Липа: «...жінка – одна з найбільших потужностей світу, та на диво постійна в своїй владі. Жінка є цілком відмінною від чоловіка істотою. Роль її в цивілізації раси є вища, аніж чоловіча. Вона є носителькою тої цивілізації раси, до якої належить».

Протягом багатьох століть історії України, Березині грали головну роль у сімейному та суспільному розвитку української нації. Але особливістю українок є їх самодостатність, яка не заважає українській жінці опиратися на сильне чоловіче плече і бути його рівноправною партнеркою. Про це говорять факти з біографій відомих українок: княгині Ольги, Анни Ярославни, Раїни Вишневецької, Марини Мокіївської-Мазепи, Олени Горностаєвої, Софії Ружинської, Ганни Золотаренко та багатьох інших.

Ще з давніх-давен праслов'яни шанували та оберігали жінку, вважаючи її найвищим уособленням продовження людського роду. Культ богині-матері був найхарактернішою рисою формування релігійної

свідомості багатьох прадавніх слов'янських племен. Колискою всіх релігій була жіноча природа, яка запліднювалась і розквітала від контакту з чоловічою природою. Чоловік і жінка започатковували світ, а найбільш виразні атрибути їхньої статі обожнювались. Стародавніми релігіями звеличувалась і любов до матері, єдиної годувальниці і захисниці своїх дітей та своєї родини. Найбільшими вшановувачами Березині були трипільці та кіммерійці. Саме завдяки трипільському культурному пласту і дізнаємося про пантеон богів праслов'ян. Перше і, мабуть, головне місце в цьому пантеоні по праву належить Великій Богині-Матері – жіночому началу родючості, в якому відображалось уявлення про відтворюючі функції Землі, жінки, природи загалом.

З кожним наступним поколінням праслов'ян поклоніння культу Матері переходить на якісно новий рівень, коли Березиню починають ототожнювати з Богинею-Матір'ю. Усі ці зміни спричиняють появу в прадавньому суспільстві вже не просто поклоніння одній жінці-прародительниці, а цілому пантеону жіночих божеств.

Найвеличнішим жіночим божеством слов'янського пантеону була богиня Мокош (П'ятниця, Дана) котра за легендами подарувала першій жінці прядку. Вона ж вважалася покровителькою весняних злив, які напувають землю рососою і дощем, дають врожай льону й конопель, що служать матеріалом для прядіння й ткання. Крутити веретеном в уявленні наших прабабусь було також подібним вертінню дерев'яного пахолка при добуванні Живого Вогню, що походить з давнього космогонічного міфу. Удари блискавки через хмари уявлялися уколами голки по тканині. Як бачимо, вся міфологія прадавніх слов'ян була зав'язана саме на жіночому началі, яке покладає початок усьому живому на землі.

У наступні епохи пошана до жінки не тьмяніла, хоча місце русинки у суспільстві змінилося, оскільки на зміну матріархату приходив патріархальний лад. Але відношення до жіночого начала наповнюються новим змістом, набирає нових ознак. Особливо про це яскраво свідчать пам'ятки першого державного утворення на території українських земель – Київської Русі.

Історія величної держави східних слов'ян, що розкинулась від Чорного до Білого моря, від Дунаю до Уралу – відзначалась високим

та на порядок вільнішим положенням русинок у суспільстві та сім'ї. Звичайно ж, сторінки письмових джерел того часу майорять іменами учасників історичних подій, що мали місце бути на Русі, і не важко помітити, що в історії, як зовнішньої, так і внутрішньої політики давньоруської держави, її культурі залишили пам'ять про себе не лише видатні князі та бояри, але й мудрі княгині та боярині. Поряд з іменами великих княгинь, у руських літописах можна зустріти імена князівських сестер, дочок, які були учасницями міжусобиць, інтриг, феодальних воєн, а то й просто видатних особистостей, які досягли успіху в культурному та соціальному житті руських князівств.

Однією з найпопулярніших постатей ранньої історії Русі вже понад тисячі років є княгиня Ольга. Для християн вона залишається взірцем дружини, матері, правительки, для світського історієписання – перша, вельми успішна жінка-правитель Русі. Стародавні літописці, без сумніву, симпатизували княгині – дружині Ігоря й регентці в пору неповноліття їхнього сина Святослава. Вони часто описують її як вродливу, енергійну, хитру й передусім мудру правительку. Та найбільший комплімент робить цій жінці літописець-чоловік, повідомивши читача про її «чоловічий розум». Вихваляння, що ними щедро обсипали Ольгу монахи-літописці, почасти можна пояснити тим, що 955 року вона прийняла християнство. Але навіть без цього Ольга лишалася б видатною правителькою. Після смерті чоловіка, який загинув від рук древлян, вона швидко й жорстоко помстилася за нього.

За часів правління Ольги повсюдно керувалися звичаєвим правом. Княгиною, зокрема, було проведено податкову реформу, визначено окремі землі, з яких через певні встановлені проміжки часу збиралася означена кількість данини. Ольга була талановитим правителем, провадила успішну зовнішню політику, віддавала перевагу дипломатії перед війною: 956 року княгиня їде до Константинополя для переговорів з візантійським імператором. Хоч у літописах багато йдеться про те, як вона перехитрила імператора, за іншими джерелами, переговори виявилися не дуже вдалим. Але вже те, що наймогутніший правитель християнського світу погодився зустрітися з Ольгою, свідчить про зростаюче значення Києва в період її правління. При ній розширилися міжнародні зв'язки, зміцніли торговельні

й політичні стосунки з Візантією та Німеччиною (Оттоном I), активно проводила політику християнізації Русі, яка, на жаль, була не зовсім вдалою.

Померла 11 липня 969 року, проживши у християнстві 15 років. Перше місце її поховання невідоме. Але з джерел дізнаємося, що князь Володимир, який хрестив Русь, переніс її останки до Десятинної церкви Богородиці й поховав у кам'яному саркофазі. Ольгу не просто вшановували нащадки – її було канонізовано, що доводить визначну роль княгині у творенні історії руської держави, а також вплив цієї постаті на тодішню політичну ситуацію у Східній Європі.

Пишучи про видатних жінок-русинок, не можливо не згадати одну з найвідоміших представниць слов'янських народів, яка зайняла почесне місце на французькому троні, Анну Ярославну, доньку Ярослава Мудрого, дружину короля Генріха I та матір його наступника й спадкоємця Філіппа I, що певний час правила Французьким королівством за малолітства сина після смерті чоловіка.

Анна народилася в 1024 або в 1028 році, за іншими даними – у 1032 році. Зростала в культурній атмосфері держави, що на той час вважалася однією з наймогутніших і найрозвиненіших у світі. Приватні вчителі навчали князівну грамоті, історії, іноземним мовам, співам, малюванню, правилам етикету. Як свідчать документи, Анна мала добре вироблене письмо, бо, вірогідно, займалася переписуванням книжок. Можна припустити, що вибір французького короля Генріха I, який просив руки Анни Ярославни, був зумовлений не лише політичними міркуваннями: слава про красу й розум руської князівни линула по всій Європі, дійшовши й до Франції. 14 травня 1049 року (за іншими даними – 19 травня 1051 року) король Франції Генріх I одружився з Анною Ярославною.

Королева Анна народила трьох синів своєму чоловікові – Філіппа, що незабаром став королем Франції Філіппом I, Робера і Гуго. Вона приділяла велику увагу освіті та вихованню своїх дітей. У пригоді їй стали всебічна освіта, отримана на батьківщині, книги з бібліотеки Ярослава Мудрого, привезені нею до Франції. Як пишуть дослідники, розум цієї жінки вражав французів. Факти свідчать про те, що дружина короля Генріха I займала неабияке становище в тогочасному французькому суспільстві і разом із своїм чоловіком брала активну участь

в управлінні державою. У Франції Анна поширювала повагу до освіти – «вчення книжного», що визначали атмосферу й дух суспільства, у якому пройшли її дитячі роки і юність. Після смерті Генріха I в 1060 році Анна ще деякий час зберігала титул королеви. У цьому ж році вона заснувала в містечку Санліс, за 40 км від Парижа, монастир св. Віцента (Вікентія).

Для того, щоб у повній мірі зрозуміти й оцінити роль та місце українських жінок в історії української держави необхідно ретельно проаналізувати життя українок у період XVI- XVII століття, оскільки це час їх становлення та піднесення, що пов'язане з національним вибором українського народу. Аналізуючи біографії найвідоміших представниць жіноцтва цього періоду, ми можемо охарактеризувати їх як вірних і надійних помічниць своїх чоловіків у боротьбі за соціальне і національне визволення народу. Найбільшу роль вона відігравала, виконуючи обов'язки Берегині сімейної оселі. Постійна відсутність чоловіка, що пішов на Січ, у похід, загинув або потрапив у рекрути, формувала в українській жінки незалежний характер, самостійність, високий авторитет та повагу до неї в сім'ї. Вагомим чинником була її висока освіченість: більшість жінок вміли читати і знали порядок церковних служб і церковні співи. Незалежності української жінки за козацької доби могла позаздрити дворянка будь-якої європейської країни.

Наведені приклади підтверджують думку, що українська історія багата на видатних жінок особливо в період національно-визвольних змагань, коли не тільки українські землі переживали друге народження, а й українська жінка реалізовувала себе в повній мірі. Серед них були меценати, коханки, політичні та культурні діячі. Про найбільш яскравих представниць доби національного відродження, які уособлювали в собі справжній дух епохи, піде мова далі.

Так, Олена Горностаєва, що походила з родини князів Чарторийських, була фундатором Переспоницького монастиря, де збереглося знамените Переспоницьке Євангеліє, перекладене живою українською мовою (1556-1561 рр.). Олена склала для цього монастиря оригінальний статут, заснувала шпиталь для вбогих і недужих, а також школу для дітей.

Ганна Гойська в XVI столітті заснувала Почаївський монастир, де була друкарня, а Раїна Ярмолинська – Загаєцький.

Софія Михайлівна Чарторийська відкрила в своєму маєтку в Рахманові на Волині друкарню і сама перекладала з грецької на українську мову книги святого письма (євангельські та апостольські).

Культовою постаттю періоду козаччини вважаємо Вишневецьку (Могилянку) Раїну Ієреміївну, народилась вона в 1589 у місті Вишнівець Кременецького повіту Волинського воєводства. Дочка молдовського господаря Ієремії Могили; двоюрідна сестра київського митрополита Петра Могили. Близько 1605 року вийшла заміж за князя Михайла Вишневецького; мати князя Яреми Вишневецького, у майбутньому – одного з наймогутніших магнатів Речі Посполитої. Її можна вважати одним з найвизначніших фундаторів, що підтримувала православну віру в часи найбільшої скрути. Це підтверджують діяння Вишневецької, яка в 1616-1619 роках заснувала три православні монастирі у лівобережних володіннях Вишневецьких – Густинський Свято-Троїцький (село Густиня поблизу міста Прилуки, тепер Прилуцького району Чернігівської області), Лубенський Мгарський Спасо-Преображенський (село Мгар поблизу міста Лубни, тепер Лубенського району Полтавської області), Ладинський Свято-Покровський (село Ладан поблизу міста Прилуки, тепер Прилуцького району Чернігівської області). Надала цим монастирям фундуші на земельні володіння та вилов риби; матеріально підтримувала ігумена Густинського монастиря Ісає Копинського. Значимість діяльності княгині Раїни Ієреміївни можна прослідкувати, якщо детально прочитати «Євангеліє учительное» Кирила Транквіліона-Ставровецького, який видав у Рахманові, збірку своїх проповідей на неділю та свята. Окремі частини цієї праці він присвятив Раїні Могилянці-Вишневецькій, у маєтку якої проживав і працював.

Галшка (Єлизавета) Гулевичівна (?-1642 р.) була однією із засновниць Київського братства, монастиря, а також школи при ньому, шпиталю для дітей міщан і шляхти (1615 рік).

Не тлінний слід в історії України залишила Ганна Борзобагата-Красенська – управляла скарбницею Луцької єпархії, робила наїзди на маєтки сусідів-шляхтичів, навіть відмовлялася виконувати накази і вимоги самого короля. Коли проти неї було організоване загальне ополчення цілого воєводства, то ця безстрашна

жінка одягнула панцир і орудуючи гайдуками з гарматами, мужньо відбила атаки шляхти і розгромила їх військо. Добре знала закони й вела судові справи.

Амазонкою українських полонин можна вважати Софію Ружинську, волинську княгиню, яка на чолі шеститисячного війська з музикою й прапорами приступом здобула 1608 року замок князів Корецьких у місті Черемоші, спалила його й пограбувала містечко.

Під час оборони містечка Буші (тепер село Ямпільського району Вінницької області) в листопаді 1654 року, коли більшість захисників полягла в нерівному бою і польське військо вдерлося до фортеці, дружина сотника Зависного (за іншими даними, Гавратенка) Олена Зависна підпалила пороховий льох, від вибуху якого загинуло багато ворогів. Про героїчні діяння цієї українки розповідається в історичній повісті «Облога Буші» та в історичній драмі «Оборона Буші» українського письменника Михайла Старицького.

Марина Мокіївська-Мазепа (Марія Магдалина) – ще одна особистість і видатна жінка, яка народилася між 1617 та 1621 роком у старовинному шляхетському православному роді Білоцерківщини. За деякими даними, отримала гарну освіту. Вийшла заміж за Степана Адама Мазепу, народила двох дітей – сина Івана та доньку Олександру. Після смерті чоловіка у 1665 році присвятила себе церковному та громадському життю. Була членом Луцького Хрестовоздвиженського братства (вступила в 1666 році). Імовірно в 1674 або 1675 прийняла постриг з ім'ям Марії Магдалини. Обіймала посаду ігумені Києво-Печерського Вознесенського жіночого монастиря, згодом стала ігуменею Глухівського Преображенського жіночого монастиря. Під її управлінням обидва монастирі процвітали і були значно розширені. Марія-Магдалина була високоосвіченою жінкою, про що свідчить її почерк і підпис. Марина Мазепа відома була в громадських колах як справжня захисниця Вітчизни й Православної церкви.

Слов'янки, русинки, і нарешті просто українки завжди вражали як співвітчизників, так і чужинців своєю освіченістю, здатністю до виконання «чоловічої» роботи, але насамперед вони завжди залишалися берегинями свого дому, своєї сім'ї та Батьківщини. Будь-яке діяння української жінки завжди було спрямоване на збереження чи захист одвічних людських та сімейних цінностей, що

підтверджується вчинками тих українок, про яких розказано в цій оповіді. Тож давайте пишатися українськими жінками і цінувати кожну з них, адже бути жінкою – це така нелегка робота.

Богдан Мельничук

СОВІСТЮ – НЕ ТОРГУЮТЬ!

(Два епізоди із життя славетної співачки)

1. ...1899 рік. В одній із зал імператорського маєтку Скерневіці біля Варшави керуючий театрами цього міста царський генерал Іванов знервовано ходив із кутка в куток. Нарешті вбіг лакей:

– Пане генерале! Крушельницька приїхала!

– Проси сюди, тільки швидше! – розпорядивсь Іванов.

Коли лакей вибіг, генерал ще раз зиркнув на годинника й сам собі констатував:

– Вона, як завжди, точна. Та могла б прийти й трохи раніше. Не кожному така честь – співати для імператора та його сім'ї...

Із гордо піднятою головою увійшла Соломія Крушельницька, за нею – концертмейстер і лакей.

– Добридень, пане генерале! – привіталася співачка.

– Цілую ручку вельмишановній панні... – зігнувся у показному поклоні Іванов. – Його імператорська величність уже перепитували, чи ви, бува, не забули...

– Не маю такої звички!

– Жартую, жартую... – на крок відступив генерал і жестом запросив Соломію присісти. – Знаю, що диригенти звіряють за вами годинники...

Не скориставшись запрошенням, Крушельницька зіронізувала:

– Невже? Чи не тому ви торік не дозволили мені взяти участь у студентському концерті? Боялися, що студенти запізняться? Чи з якоїсь іншої причини?

– Чую, вельмишановна панна теж любить жартувати... – ледь

почервонів Іванов. – Ви ж, мабуть, знаєте: поляки планували влаштувати вам на тому вечорі «котячий концерт». За те, що ви всюди підкреслюєте своє українське походження. До речі, хотів би поради-ти вам сьогодні...

– Якщо так, то за той вечір я вам вдячна... – перебила Крушельницька.

– До речі, ви не забули, що я спеціальним листом просив вас заспівати арію Татъяни в «Євгенії Онєгїні»?.. – уточнив генерал. – Можете згадати про цей випадок імператорові...

– Пригадую, пригадую вашого листа... – голос Крушельницької полагіднішав. – Дуже теплий: «Беручи до уваги великі збитки каси... Виявилось, що опера за вашою участю, панно Крушельницька, дає не менше тисячі восьмисот карбованців, а з Королевич – не більше восьмисот. Це надто велика різниця...»

– Різниця й справді була великою... – повеселішав Іванов.

– А що пишуть деякі польські газети? – зачепила колючу тему Соломія. – Це не ви їм нашіптуєте?

– Борони мене, Боже, від такого! – зробив застережливий жест генерал. І вже іншим тоном додав: – Дозвольте поцікавитися, що панна Соломія співатиме для імператора?

– А ви хочете мені акомпанувати? Чому ж не попередили?

Крушельницька повернулася до концертмейстера:

– Пане маестро, прошу пробачення, але ваш візит сюди, як щойно виявилось, зайвий...

– Не жартуйте так! – Іванов витер піт із чола. – У нас залишилося мало часу... Переодягнутися можна он там, у гримерній. Вас проведуть...

Подякувавши, Крушельницька та концертмейстер вийшли вслід за лакеєм.

– Он як про студентів пам'ятає... – зупинившись біля великого дзеркала, генерал поправив мундир. – Ще невідомо, що вона їм співала б... Та й сьогодні всього можна чекати. Гостра, ой гостра, хоч їй тільки двадцять сім років. Талант талантом, а пальця в рот Соломії не клади. Господи, тільки б не викинула якогось коника...

Тихо зайшовши, Микола II звернувся до Іванова:

– Пане генерале, моя родина зібралась. А наша зірка ще в дорозі?

– Усе в порядку, ваша імператорська величносте, – здригнувшись, Іванов умить отямився. – Панна Крушельницька переодягається. Вона, як кажуть тутешні поляки, – ніби дзигарок.

– То маємо ще кілька хвилин, – усміхнувся цар. – Прошу вас, пане генерале, розкажіть мені детальніше про нашу гостю, щоб я не виглядав у її очах дилетантом.

– Не кажіть так про себе. Маю підстави твердити, що у вашої імператорської величності – прекрасний смак...

– Ви ж знаєте, пане генерале, що я бачив Крушельницьку лише в «Мефістофелі» разом із Карузо. Скажу чесно: давно так не аплодував. Усі глядачі захоплювались. А варшавську публіку ви, генерале, як керуючий театрами виховали, сподіваюся, добре...

Іванов, клацнувши каблуками, виструнчився:

– Стараюся. Стараюся виконувати вашу волю... Театральну Варшаву Соломія буквально поставила на коліна. Спеціально для вас відклав кілька газет із відгуками. Ось про бенефіс Крушельницької в опері Монюшка «Галька». «Кур'єр Поранні». Я відразу перекладав тимчасово...

– Прошу пана генерала...

– При з'яві бенефіціантки пролунав грім оплесків... Після першої дії бенефіціантку разом з іншими артистками викликали з півдюжини разів, а під час другої дії почалися справжні овації. Після великої арії на прекрасну Гальку посипався з близьких до сцени верхніх лож дощ фіалок, троянд і конвалій. Після закінчення другої дії з обох боків сцени люди несли героїні вечора подарунки... Серед них – брошка і мережки з перлів та діамантів. Золотими літерами вишиті написи: «Наша зірка Соломія Крушельницька – незрівнянна Графиня, Галька, Аїда, Сантуцца, Балладина, Рахіль, Мімі, Леонора, Амелія, Дездемона, Валентина...»

– Такі люди, як Крушельницька – державний скарб, – наголосив Микола II. – І це треба розуміти.

– Ваша імператорська величносте, абсолютно правильно, – знову клацнув каблуками Іванов. – Ось далі з газети: «Піднесли величезний кошук із жовтим шарфом, на якому було написано: «Соломії Крушельницькій від дирекції державних театрів Варшави...»

– Добре, пане генерале, ви виправдали мої сподівання.

– Ось «Кур'єр Варшавські» з відгуком на «Гугеноти», – розгорнув ще одну газету Іванов. – «Всі квитки на виставу було продано... Крушельницька виразно передавала душевний стан героїні». Ось іще «Кур'єр Поранні» – про «Євгенія Онєгіна»...

– Наш Пушкін у Польщі – дуже добре... – акцентував імператор. Іванов процитував далі:

– «Крушельницька... правильно зрозуміла важку партію Татьяни і виконала її просто незрівнянно... Кожна риса цієї гарної сценічної постаті мала належне завершення, кожна думка проявлялась у виразній міміці, кожний відтінок туги, кохання, надії, розпачу, байдужості мав свій вираз то в зміні барви голосу, то в силі його напруження, то в підкресленні у відповідних місцях його мелодії. Виступ знаменитої артистки викликав бурхливі овації... Гідним її партнером був Баттістіні...»

– О! – всміхнувся Микола II. – Над Варшавською оперою таки справді зоряне небо. Ви молодець, генерале, добре виконуєте обов'язки!

– Стараюся, ваша величносте. А дебютувала Крушельницька рік тому в нас у Варшаві в ролі Аїди. Перед тим виступала в одному з найкращих у Європі театрів – Одеському. Потім – у Чилі. Сантьяго приймало її п'ять місяців із великими почестями. На честь Крушельницької чілійці випускали в театрі білих голубів – як знак найбільшої похвали і слави. Після Сантьяго Соломія співала в Італії – «Театр Соцале» в Удіне і «Ла Скала» в Мілані. Я ще хотів, ваша величносте...

Микола II, почувши кроки в коридорі, обірвав мову Іванова:

– Ми повернемося до цієї розмови, пане генерале. Пам'ятаймо про ввічливість та вічність. Ось і наша зірка. Просимо, панно Крушельницька!

Соломія і концертмейстер вийшли у сценічному одязі. Привіталися. Всі попрямували до музичної зали. Маєстро сів до фортепіано. Після вступних акордів зазвучало лірико-драматичне сопрано Соломії. Вона виконала пісні «Ой попід гай зелененький» та «Веснівка» («Цвітка дрібная»). Коли Крушельницька завершила співати, цар поцілував їй руку і вручив букет квітів. Емоцій не стримував:

– Незрівнянно! Ми всі зачаровані вами. Прекрасні мелодії! Але, на жаль, про зміст пісень я лише здогадуся...

– Готовий перекласти, ваша величносте! – запропонував свої послуги генерал.

– То є мова мого народу. Мова, якою мене мама з татом, Теодора й отець Амвросій Крушельницькі, вчили розмовляти та співати. А перекладати зміст пісень справді є кому... – показала на Іванова.

– Ваша величносте, я хотів... – сіпнувся генерал.

– Панове, ми сьогодні відпочиваємо від політики, чи не так? – змінив тему Микола II. Він був лише на чотири роки старшим од Соломії, але знав, наскільки болючі для освічених людей національні теми. – Панно Крушельницька, мені розповідали про ваш тріумф у Сантьяго, «Ла Скала» і тут, у Великому театрі Варшави. Хочу бачити вас і в Петербурзі...

Подякувавши за приємне запрошення, Крушельницька все ж задержувато додала:

– А я особливо радію, що між Варшавою та Італією я співала у Львові, Станиславові, Стрию, Коломиї, Бережанах, Тернополі... А ще згадую Білявинці, Білу... Це – мій рідний край. Край, де народилися мої найулюбленіші пісні.

– Галичина? – уточнив цар.

– Русини, – зневажливо кинув Іванов.

– Українці!.. – ще вище підняла голову Соломія, дивлячись в очі імператорові. На генерала навіть не глянула.

– Мене запевняли, що ви – іншої національності... – продовжив Микола II.

– Іншої? Якої ж?

– Переконували, що ви, панно Соломіє, – польського роду. Але давайте не будемо про це. Зрештою, ми ще матимемо нагоду продовжити приємну бесіду. Чекаю вас на гастролях у Петербурзі. А зараз прошу чарівну панну Крушельницьку виконати кілька її улюблених арій із опер. На вибір шановної гості. Моя родина дуже шанує оперу.

І Крушельницька заспівала арію Оксани із «Запорожця за Дунаєм» Семена Гулака-Артемівського. Після цього, щоби зробити приємність господарям, – арію Татяни з «Євгенія Онегіна» Петра Чайковського.

Микола II ще раз поцілував руку талановитій українці й додав компліментів. Попрямували до виходу.

– Господи, і цього разу обійшлося, – прошепотів Іванов. – Ніколи не знаєш, чого від цих зірок чекати... Ох, капризи, капризи...

Почувши це, Соломія повернула до нього голову:

– Пане генерале! Я народилася з цими, як ви нечемно висловилися, «капризами» і з ними помру! То є моя сутність... моє коріння... І якби у Львові була українська опера, опера мого народу, вам не довелося б почути від мене такі «капризи». Але вірю, що моя мрія здійсниться! Я співатиму для свого народу, і про зміст пісень ніхто не буде «лише здогадуватися».

Через кілька кроків прошепотіла:

– І коли це станеться?..

2. ...1950 рік. Львів. Кімната у квартирі С. Крушельницької. До помешкання професора вокалу Львівської консерваторії Соломії Амвросіївни подзвонили у двері. Опираючись на паличку, пані Соломія пішла відчиняти. У квартиру сірим пацюком прошмигнув середнього віку чоловік із зовнішністю, що не запам'ятовується.

– Здрастуйте, Соломіє Амвросіївно!

– Доброго дня... Вибачте, не маю честі вас знати...

– Петро Павлович, майор МДБ, – показавши посвідчення, ще й пояснив: – Тобто – Міністерства державної безпеки...

– Що ж, проходьте, сідайте, – спохмурніла Крушельницька. – Чаю не пропоную – ми зі сестрою Ганною щойно поснідали.

– Дякую. Розмова серйозна, можна й без чаю, – вмовившись у кріслі, Петро Павлович розкрив папку.

– Наскільки орієнтуюся, несерйозних розмов у вашій... – презирливо хмикнула пані Соломія, – конторі не буває.

– Вибачте, товаришко Крушельницька, але в нас не контора. Може, ви не встигли прочитати, – слідчий знову витягнув червону книжечку.

– Встигла, юначе, – важко присіла Крушельницька.

– Не юначе, а Петре Павловичу, – підійшовши до неї майор, підніс до очей посвідчення. Він явно хизувався ним.

– Я й кажу: встигла, юначе, – відвернулася пані Соломія. – До речі, ви знаєте, скільки мені років?

– Знаю. Звичайно, знаю.

– Правильно, сімдесят вісім, – голос раптом став хриплим, тож довелося відкашлятися. Кількома рухами помасажувала горло. – Отже, маю повне право називати вас юнаком.

– Якщо ви вважаєте, що так краще... – знову сів у крісло емдебіст.

– Вважаю.

– Що ж, не будемо дискутувати. Давайте про суть справи. Власне, це прохання. Наше невеличке прохання до вас.

– Слухаю уважно, – стиснула губи Крушельницька.

– Вам, безперечно, відомо, – витримав театральну паузу, перекладаючи аркушики в папці майор, – що ваша племінниця Ярослава Музика засуджена за націоналістичну діяльність і нині відбуває цілком справедливий термін покарання...

Крушельницька покрутила головою так, ніби щось ураз здавило їй шию. Знову прокашлялася:

– Що засуджена – знаю. А от щодо її, як ви висловилися, націоналістичної діяльності... Я знаю, що Славця – прекрасна художниця, яку вже визнала Європа.

– Цей ваш портрет – її роботи? – нервово зірвавшись із крісла, підійшов до стіни непроханий гість. Вступивсь у портрет так, ніби намагався пропалити його поглядом.

– Так, мій. Написаний у Віареджо. Є таке місто в Італії, але сумніваюся, що ви про нього чули.

– Ми чуємо все, що нам треба.

Слідчий щось занотував у записнику.

– Йдемо далі, – узяв із фортепіано фото. – Ви, товаришко Крушельницька, працювали разом із українським буржуазним націоналістом Василем Барвінським...

– Товаришка Крушельницька, як ви, юначе, висловилися, працювала з великим композитором, піаністом, педагогом, доктором мистецтвознавства, почесним доктором Українського університету у Празі...

– Давайте не будемо перераховувати... – спохмурнів емдебіст. – Зараз це недоречно.

– Ні, будемо, юначе, – голос Соломії став вольовим, і вона продовжила перелік: – Із професором і директором Львівської консерваторії Василем Барвінським.

– Колишнім директором, – ехидно уточнив майор. – Ви знаєте, що він...

– Знаю: засуджений на десять років. Мучиться у сталінських концтаборах.

– Вибирайте слова!

Пані Крушельницька вдала, що не почула цього викрику. Незворушно продовжувала:

– Знаю й те, що ви діяли підступно, як таті. Викликали Василя Барвінського до Києва. І взяли, коли він вийшов із театрального готелю зателефонувати додому. Ярославу Музику схопили в Криму. Що, не арештовували у Львові, бо розголосу боялися? Знаю це, і знаю багато чого іншого, юначе.

– Давайте без сварки, – емдебіст змінив тон на примирливий. – Прохання наше нескладне. Можливо, вам якимось чином передадуть листа від Ярослави Музики чи Василя Барвінського...

– Продовжуйте, чому ж ви зупинилися. Називайте й інших ув'язнених – моїх родичів. Листи від іншої племінниці – Соломії чи від її чоловіка Михайла Скорика. Від ще однієї моєї племінниці – Марії Вачкової чи її чоловіка. Вони жили в одному будинку зі Скориками...

– Можливо, й від них теж, – у голосі Петра Павловича забриніли тверді нотки. – Якщо у нашій країні – великому Радянському Союзі – когось засудили, значить, було за що. Отже, коли ви отримаєте звістку від тих своїх родичів чи знайомих, які відбувають справедливе, повторюю справедливе покарання, то прошу відразу передати ці листи нам.

– Не зрозуміла, юначе...

– Усі листи з місць відбування справедливого покарання, – розтлумачив майор, – ви маєте передавати нам.

– Я совістю не торгую! – вибухнула гнівом пані Крушельницька. – Ролі донощиці в моєму репертуарі не було і не буде. Ніколи. Чи я чогось не второпала з ваших слів?!

– Навіщо так різко, Соломіє Амвросіївно? Сотні людей це роблять...

– У нашому селі казали: до пори до часу збанок воду носить, аж поки вухо не увірветься...

– Що маєте на увазі, Соломіє Амвросіївно?

– Те, що ви чули, юначе. Зрештою, мені здається, що ви засиділися в моєму помешканні...

Пані Крушельницька встала й, опираючись на палицю, попрямувала до дверей.

– Ви мене виганяєте? – теж піднявся емдебіст.

– Юначе, ви розумніший, ніж я думала, – зіронізувала хазяйка помешкання.

– Тоді я дозволю сказати вам ще кілька фраз... – не здавався майор. Соломія непорушно стояла біля дверей.

– По-перше, – почав демонстративно загинати пальці Петро Павлович, – нам відомо, що ви співробітничали з гітлерівцями. До вашого будинку у Львові заходили гестапівці...

Пані Крушельницька відразу ж відпариувала:

– Так, заходили. Рідня з Віареджо мого покійного чоловіка, Чезаре Річчоні, через німецьке посольство уточнила мою адресу у Львові, щоби залагодити питання, пов'язані з належною мені спадщиною в Італії. Оскільки йшлося про міжнародні контакти, до мене послали гестапівців. Потім я отримала з Віареджо листа... А щодо мого співробітництва з фашистами, то воно було таким успішним, як і з вами. Втім, із вами, непорядний юначе, я розмовляю вже довше, ніж із тими нацистами.

– По-друге, – не опускав руки майор, – чому ви не прибули до консерваторії на збори, на яких ваші друзі засуджували націоналістичні погляди Василя Барвінського?

– Мої друзі не засуджували. Засуджували ваші, – наголосила, – «таваріщі». А я вдома згадувала свої численні зустрічі з Василем Барвінським. Згадувала, як його мама Євгенія у Тернополі вчила мене співати і грати на фортепіано. Як приїжджала вона зі своїм чоловіком Олександром до нас у Білу. Навідувалися часто, а на храмове свято зимового Миколая – обов'язково. Були вони хресними батьками мого молодшого брата Володимира. Отож, згадувала я і думала: гарних дітей виховали Барвінські. А Василь – окраса цього славного роду галицьких інтелігентів.

– Ваші спогади затягнулися... – спохмурнів емдебіст. – Скажіть відверто: невже вважаєте, ніби ми не помітили, що у ваших концертах не було

жодної пісні про комуністичну партію, про нашого рідного батька Сталіна?

– Я мала одного батька, – відрубала пані Соломія. – Його звали Амвросій Крушельницький. Священик, син священика.

– Тоді, значить, ваш минулорічний концерт, який мав вести, якщо не помиляюся, професор Михайло Рудницький, котрий щойно вийшов із цієї квартири... – вколів Петро Павлович.

– Не помиляєтеся... – підтвердила Крушельницька. – Але напередодні концерту професор, як ви теж знаєте, зненацька «захворів»... Певно, такі особливості його організму...

– Значить, той минулорічний концерт – останній у вашому житті, – виніс вирок майор. – Із таким репертуаром ви вже ніколи не вийдете на радянську сцену!

– Виявляється, цар Микола II був мудріший од вашої контори, юначе, – щоб не впасти від словесного удару, Соломія двома руками обіперлася на палицю. – Навіть він слухав наші народні пісні. То чи варто було робити революцію, баламутити народ большевизмом, щоб опустилися до такого неучтва?

– До речі, у вашій особовій справі в консерваторії нема диплома про її закінчення, – схидно протягнув Петро Павлович. – Дивна ситуація: професор без диплома.

– Диплома? – перепитала, ніби не почувши, Крушельницька. І прошепотіла: – Дякую, пане Свенціцький.

– Що ви сказали?... – стрепенувсь емдебіст.

– Нічого, юначе. Це вам здалося... – пані Соломія таки щиро всміхнулася, помандрувавши поглядом до шафи. – Саме сьогодні директор Національного музею Іларіон Свенціцький приніс і віддав диплом про закінчення ще у 1893 році консерваторії та стрічки з вітальних вінків, пояснивши: «Беріг усе для музею. А тепер чомусь подумав, що це має бути у вашому помешканні. Хтозна, чи не забagne хтось із отих, «червонозоряних», поцікавитися музейними фондами...»

– Отож, нове керівництво державної консерваторії може заборонити вам працювати зі студентами, – чеканив далі слова майор. – Окрім того, нам стало відомо, що ви збираєтеся повернутися до Італії.

Почувши це, Крушельницька не змогла приховати здивування. А емдебіст монотонно виголошував далі:

– То хочу повідомити: до Москви вже надіслано за вашим підписом листа, в якому ви просите радянського підданства. Думаю, ваше «шире» прохання незабаром задовольнять. І тоді ви назавжди будете нашою. Послухайте, як гарно звучатиме: громадянка великого СРСР – Соломія Крушельницька.

– Навіть це сфабрикували... – зойкнула співачка. – Боже, яка ницість! Невже ваша мати не соромиться називати вас своєю дитиною?

– Що ви можете знати про дітей? – дав ляпаса словами емдест. – Ви, яка ніколи не була матір'ю?!

– Геть! Геть! – замахнулася палицею Крушельницька. Їй здалося, що вона почула плач немовляти.

Двері з грюкотом зачинилися.

Пані Соломія ледь дійшла до крісла. Не вистачало ні сил, ні повітря. Прошепотіла:

– Хіба могла я подумати, що на рідній землі, у своїй батьківщині, зустрінуся на схилі віку з такими виродками? Мені ж цілували руку майже всі найвидатніші композитори двох століть...

З РОДУ РУДНИЦЬКА, ЗА ЧОЛОВІКОМ – ДНІСТРЯНСЬКА

Майже шість десятиліть тому, 9 лютого 1956-го, у м. Вейпрти в Західній Чехії обірвався шлях Софії Дністрянської – піаністки, педагога, музичного критика. Вона народилася 24 жовтня 1885 року в Тернополі у сім'ї вчителя історії та географії (по-тодішньому – професора) місцевої гімназії Лева Рудницького і його дружини Емілії. Ошатний будинок, в якому мешкала родина у нашому обласному центрі, зберігся на розі теперішніх вулиці Камінної і бульвару імені Т. Шевченка. Тут є меморіальна дошка, що нагадує про письменника Юліана Опільського – Юрія Львовича Рудницького, брата Софії, на рік старшого від неї. Він увійшов в історію української літератури як автор історичних романів «У царстві золото свободи», «Чорним шляхом», «Івашко» (два останніх уперше були опубліковані в журнал «Тернопіль»), повістей «Іду на вас», «Ідоли пануть», «Вовкулака», «Золотий Лев», «Сумерк» та інших, багатьох оповідань, поезій, статей, рецензій.

А старшим братом Софії Рудницької був Степан, народжений 1877 року. Минуть літа – і він стане відомим ученим-енциклопедистом, автором кількох десятків книжок, виданих різними мовами, в тому числі «Чому ми хочемо самостійної України» (Відень, 1916), першим деканом (1921) філософського факультету Українського Вільного Університету у Відні, дійсним членом НТШ у Львові та членом кількох європейських географічних товариств і академій наук, читатиме лекції у Празі в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, чеському та німецькому університетах, заснує (1926) Інститут географії та картографії у Харкові, очолить сектор географії Всеукраїнської Академії наук; 1929 року С. Рудницького одноголосно оберуть академіком ВУАН у Києві. Ще через чотири роки цього, за висловом доктора філології з Пряшева (Словаччина) Миколи Мушинки, найбільшого українського географа, звинуватять у причетності до націоналістичної організації, шпигунстві й шкідництві, засудять на п'ять років таборів, які він відбував на Соловках, перед закінченням терміну покарання, у 1937-у, засудять ще раз і розстріляють.

Та повернемося у кінець 19-го століття. Лев Рудницький отримав призначення вчителем гімназії у Львові, й сюди переїхала вся сім'я, в тому числі Софія, яка із шести років вчилася у Тернополі в приватній музичній школі гри на фортепіано. Згодом заняття в ній поєднувала з навчанням у Тернопільській гімназії. Закінчувала її вже заочно у 1903 році. У столиці галицького краю продовжила заняття музикою. Як засвідчив Петро Медведик, котрий детально дослідив життєвий і творчий шлях Софії Дністрянської, вона після закінченні гімназії з 1903 року навчалась у Львівській консерваторії (клас фортепіано у К. Мікулі та Р. Шварта), з 1908 – у Віденській музичній академії (клас Е. Зауера), а в 1912–1913 роках удосконалювала майстерність «концертного курсу» в професора Ф. Бузоні.

Тоді Софія була вже заміжною. У Державному архіві Тернопільської області є утворений за допомогою вже згаданого голови Асоціації Україністів Словаччини, дійсного члена НТШ, завідувача кафедри української мови та літератури Університету ім. П.-Й. Шафарика у Пряшеві та Українського Вільного Університету в Мюнхені Миколи Мушинки фонд Станіслава Дністрянського, а в цьому фонді – «Свідотство вінчання» – Станіслав і Софія брали шлюб 20 липня 1901 року

у Львові. Станіславові Дністрянському тоді був майже тридцять один рік. Народився також у Тернополі, в сім'ї педагога, крайового інспектора шкіл (на будинку по вулиці С. Качали теж у 1989 році встановлено меморіальну дошку на честь С. Дністрянського). 1888 року з відзнакою закінчив Тернопільську гімназію (де, як уже йшлося, працював професором батько Софії), студіював на юридичному факультеті Віденського університету, поглиблював знання у Берлінському і Лейпцизькому університетах. Уже першими науковими працями С. Дністрянський здобув авторитет у правничих колах. 1899 року став доцентом цивільного права Львівського університету і водночас – керівником кафедри австрійського цивільного права з українською мовою викладання у відділі права й адміністрації того ж навчального закладу. Ще через два роки С. Дністрянського, який видав кілька цікавих розвідок, іменували професором цивільного права Львівського університету.

Софія Рудницька тоді була теж відомою – як піаністка. Ще з юних літ вона виконувала сольні твори на концертах, присвячених Т. Шевченкові, М. Шашкевичу, Ю. Федьковичу. Газета «Діло» (1900 р., № 233) так писала про концерт відомого співака Модеста Менцинського і юної Софії у Стрию: «На стрийським концерті виступила, мабуть, уперше перед публікою молода і дуже талановита піаністка п. Софія Рудницька зі Львова. Гра концертантки, особливо в шопенівським «Concert Allegro op. 46», свідчить про її знамените вишколення (після методу Лешетинського); про пильне серйозне її студіювання і добре розуміння Шопенових творів та про незвичну музикальність концертантки, що вміє у добре зрозумілий твір музичний перелляти свою душу. В грі панни Рудницької видно шляхетне трактування творів музичних із характеристичною індивідуальною закраскою і справжнім артистичним розмахом. Отим-то вона поражає слухача, каже йому забути на хвилю про сіру дійсність та веде його по каскадах гучних гармоній і плавних мелодій у чарівний фантастичний світ тонів».

...Фотограф із ательє на вулиці Академічній у Львові зафіксував Софію після шлюбу зі Станіславом. На другій світлині – вона на схилі літ. Між цими світлинами залишилося більш як півстоліття. Для обох Дністрянських (а згодом, коли Станіслава не стало, для Софії) вони були по вінця виповнені працею.

Станіслав Дністрянський очолював у Львові юридично-статистичну комісію Наукового товариства ім. Т. Шевченка, редагував «Часопись правничу і економічну», 1907 року був обраний від Національно-демократичної партії послом до Віденського парламенту й обіймав цю посаду до 1918 року, тобто до розпаду Австро-Угорщини. Водночас продовжував викладати у Львівському університеті, видавав наукові праці, редагував періодичні видання тощо. Був ініціатором створення у 1909 році професійної спілки – «Товариства українсько-руських правників», яке об'єднувало майже всіх національно свідомих юристів Галичини та Буковини. Наприкінці 1920-го С. Дністрянський на замовлення уряду Західно-Української Народної Республіки уклав проект Конституції цієї молодого держави. Згодом був біля витоків Українського Вільного Університету, працюючи деканом факультету права і суспільних наук, у 1921–1922 роках – ректором, 1922–1923 – проректором УВУ.

Викладав багато дисциплін у цьому університеті, читав лекції в Українській господарській академії в Подєбрадах, у Празькому німецькому університеті, в чеській Вищій школі політичних наук. Із 1927 року – дійсний член ВУАН...

... Усе скромне майно заповів дружині Софії, зазначивши, що «вся домашня обстановка, як меблі, фортеп'яні, кухонне та їдальне знаряддя» і до того була її власністю, яку «вона частю внесла до подружжя, частю набула із своїх грошей». Після другого інфаркту С. Дністрянський переїхав із дружиною до Ужгорода, де й помер 5 травня 1935 року від розриву серця – під час однієї із своїх лекцій про право в Україні.

Пані Софія організувала й вела в Ужгороді музичну школу – за зразком кращих європейських фортепіанних шкіл. Вона чимало значила у культурному житті міста, зокрема в підготовці та постановці музичних спектаклів і концертів Українського театру в цьому карпатському місті.

Навчання у школі було розраховане на дев'ять років і складалося з чотирьох курсів. Усі курси мали чіткі програми, які затвердив чехословацький міністр шкіл та освіти. Софія Дністрянська мала великий авторитет як фахівець. Адже вона свого часу виступала на концертах у Львові разом із співаками Ганною Крушельницькою, Олександром Мишугою,

скрипальями Євгеном Перфецьким, Омеляном Садовським, піаністом Тарасом Шухевичем, виконувала складні твори світової й української класики. Зокрема, Ф. Шопена, П. Чайковського, Д. Верді, Ф. Ліста, Л. Бетховена, Я. Мендельсона, П. Масканьї. Брала участь у концертах у Відні, Перемишлі та інших містах до роковин від дня народження і смерті Т. Шевченка, М. Лисенка, М. Шашкевича.

Рецензуючи концерт С. Дністрянської та співака О. Носалевича, що відбувся 8 грудня 1912 року на відзнаку століття М. Шашкевича, газета «Діло» зазначила, що артисти «вложили у виконання своїх точок цілу свою музичну інтелігентність і техніку, чим захопили прямо всіх присутніх». Через три місяці, в березні 1913-го, у Відні було влаштовано великий концерт, присвячений Т. Шевченку і М. Лисенкові.

За свідченням преси, найбільше прислужилася успіхові вечора С. Дністрянська. «В інтерпретації її станув Лисенко в цілій величині, – наголосило «Діло», – артистка передала з найбільшою пластикою всі нюанси Лисенкової музики, ніжність і глибину тону і кантилені, елементарну енергію і веселість у звуках танцю».

Досліджуючи життєвий шлях С. Дністрянської, М. Мушинка звернув увагу на її участь після розпаду Австро-Угорщини в жіночих організаціях, насамперед в Українському жіночому союзі. Софія Дністрянська була ініціаторкою його прийняття у березні 1921 року в «Інтернаціональну лігу миру і свободи», брала участь як делегатка згаданого союзу в кількох конгресах та пленарних засіданнях цієї визначної міжнародної організації. «Метою нашого фемінізму... є бажання щастя і миру всьому людству! І з тим кличем хай гуртуються всі сили в ім'я праці над рівновагою у розвою усього поступу в суспільному житті. Як би воно й не було, то нам, українським жінкам, треба взятися за це діло», – так написала С. Дністрянська в одній із статей про жіночий рух.

Педагогічну діяльність пані Софія почала 1913 року у Відні. Спочатку вона викладала в місцевій консерваторії гру на фортепіано, згодом відкрила власну музичну школу, яку вела до 1922 року. Її відвідували переважно українські діти. Водночас продовжувала педагогічну діяльність у консерваторії.

У 1922–1923 роках С. Дністрянська викладала у Празькому педагогічному інституті імені М. Драгоманова. Крім того, виступала на

концертах із Андою Остапчук та іншими співаками в містах Чехії, Словаччини, Львові, а також співпрацювала зі ще одним великим сином Тернополя – композитором Василем Барвінським. Він високо оцінював виконавську майстерність Софії Дністрянської. Цю оцінку ніби розвивала й доповнювала чеська та німецька критика.

Після смерті чоловіка С. Дністрянська ще три роки вела фортепіанну школу в Ужгороді, прищеплюючи юним не тільки основи техніки гри, а й любов до української музики.

Була це, наголосив М. Мушинка, перша школа такого спрямування, яка відіграла важливу роль у музичному житті цього регіону. На жаль, із матеріальних причин (дітям із бідних сімей С. Дністрянська давала уроки безкоштовно) у 1938-у, після чотирьох років діяльності, фортепіанна школа припинила свою діяльність. Але й за короткий період пані Софія виховала плеяду піаністів, які згодом працюю в музичних ансамблях, школах підтвердили авторитет альма-матері та її засновниці.

Піклуючись про школу, С. Дністрянська продовжувала співробітництво з радіо. У другій половині 1930-х років вона підготувала для Кошицької студії двадцять концертів світової класики; згодом, коли українську (руську) редакцію радіомовлення перевели з Кошице в Ужгород, – ще п'ять концертів української національної музики.

Із кінця 1938 року С. Дністрянська працювала викладачем німецької мови, історії та музики Державної вчительської семінарії у Севлюші (нині – Виноградово).

Після того, як Закарпаття в березні 1939 року окупували мадяри, змушена була переселитися знову до Праги, де, живучи в злиднях, 1940 року заснувала приватні музичні курси. У 1943–1945 роках на їхній базі діяла музична школа в Модржанах. Основи музичної грамоти у ній за три роки вивчили понад п'ятдесят дітей. Окрім того, С. Дністрянська викладала музику та німецьку мову в Українській реальній гімназії у Модржанах.

І наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років продовжувала брати участь у концертах. Тоді С. Дністрянська навчала гри на фортепіано в Міській музичній школі у Трnavі (Західна Словаччина). Про один з її концертів (їх допомагав організувати словацький композитор Мікулаш Шнайдер-Трнавський) словацька газета «Культурни

Жінот» писала у 1947 році: «Ми не в силі тут досить виразно відкреслити винятковий рівень проф. Дністрянської. Лише рідко коли можна чути таку чарівну фортепіанну віртуозність».

Від 1954 року Софія жила у своєї племінниці, художниці Емілії Охримович у місті Вейптрах. Тут теж працювала в музичній школі, перекладала з іноземних мов фахову літературу – аж до раптової смерті від паралічу мозку.

У творчій спадщині Софії Дністрянської – рецензії на музичні виступи та концерти, статті про композиторів М. Лисенка, С. Людкевича, Ф. Колессу, Л. Бетховена, Ф. Ліста, Дж. Пуччіні та інших, співаків О. Мишугу, М. Менцинського, О. Носалевича, розвідки з історії музики, опубліковані в українській, польській, чеській та німецькій пресі. Відомо також, що наша землячка виголосила у березні 1926 року на Другому Українському науковому з'їзді у Празі доповідь «Національні елементи у фортепіанній музиці останніх десятиліть», проілюструвавши цю розвідку численними прикладами з музичних творів у власному виконанні.

Із міста в місто перевозила С. Дністрянська свій найбільший скарб – бібліотеку й архів чоловіка. Тут, окрім особистих документів, було кілька десятків тисяч сторінок рукописів його наукових праць, здебільшого неопублікованих, і книжки С. Дністрянського, часописи, котрі він редагував, багате листування тощо.

На жаль, із різних причин збереглася лише частина цих матеріалів. На їх основі М. Мушинка підготував книжку «Академік Станіслав Дністрянський. 1870–1935. Бібліографія» (К., 1992), що завдяки особистим контактам із цим ученим директора ДАТО Б. Хаварівського теж зберігається у фондах нашого облдержархіву з дарчим написом автора і є нині найповнішим джерелом до вивчення творчої спадщини академіка.

...Шосте десятиліття спочиває вічним сном у далеких Вейптрах Софія Дністрянська. Чи не варто подумати над тим, щоб перевезти її прах до Ужгорода й поховати поруч із могилою чоловіка – Станіслава Дністрянського?

ВОГНЯНА ДУША

*Така її доля... О боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду?*

Тарас Шевченко, «Причинна»

На темному тлі – синьому, багряному, чорному – проступають квіти. Буйні. Нездоланні. Незліченні.

«А може, ви мовчите і нічого не пишете мені, може ви не задоволені моєю працею, що я малюю лише квіти? Так як же їх не малювати, як вони ж такі красиві? Я й сама, як почну малювати яку картину квітів, то й думаю: оце як закінчу, тоді вже буду малювати що-небудь із життя людського. А ж поки закінчу, то в голові заснується цілий ряд картин, та одна від другої красивіші – та все ж квіти...».

Світлі квіти на темному тлі. Світлі плями в безпросвітності життя.

Чи може людина раз у раз відкривати свою душу, коли й найближчі люди, й саме життя щоразу б'ють по ній без усякого жалю? І якою стане вона? Все добре, що в ній було, вигорить дощенту, і душа почорніє, або її живий вогник сховається під ковдрою з попелу й чекатиме на кращі часи?

На холодному тлі квіти Катерини Білокур видаються полум'ям, що зайнялося від тих самих жевринок...

Більше, аніж половину життя, Катерина ховала усе, що було у неї на душі, від сторонніх, і втричі ретельніше – від близьких, і проривалося воно лише поодинокими клаптиками паперу чи полотна, розмальованими вугликами та саморобними рослинними фарбами. А ще – декораціями до самодіяльного «театру на воді» місцевого мірошника Тонконога та розмовами з подружжям Калитів, сільських вчителів. І як же важко це було, якщо про себе в молодості Катерина писала: «...енергія кипіла, як у вулкані лава».

Таїтися доводилося не тому, що близькі були злими людьми. Але вони нібито існували в різних вимірах, де в один і той же вчинок кожна із сторін закладала різний підтекст. Рідні Катерини все оцінювали через

призму матеріалістичності, практичності і буденності. І в їх розпачливих прокльонах, докорах і благаннях стати, як усі, стільки ж сорому за дивакувату дівчину, скільки бажання позбавити її від глузувань таких же приземлених селян і полегшити їй життя. Навіть на участь Катерини у виставах драмгуртку Калитів погодилися, аби дівка кинула «те кляте малювання».

Хто ж винен, що вираз «легке життя» Катерина сприймала зовсім інакше? Якби її не зрозуміли, а хоча б махнули рукою і не забороняли у вільний час займатися улюбленою справою, – ото було б легке життя!

«Ну що ж діяти, що така у вас уродилася! Може, я й сама не рада, так інакшою бути не можу!»

Дві спроби втекти з Богданівки і здобути професійну освіту скінчилися вимогою пред'явити документ про закінчення семирічки. Ну, не в двері – так хоча б у вікно! Катерина подумувала пошукати волі в заміжжі – сваталися до неї не раз. Та на усі питання: «А малювати дозволиш?» вона чула: «Ні». В листі своєму художниця цитує найчеснішу та, на жаль, найхарактернішу для того часу відповідь: не буває жінок-живописців, чоловіки зі своїм розумом, які в академіях навчалися, не завжди можуть опанувати це мистецтво. «Ти ж мене осорочиш на всю Україну!» І отак скінчилися усі історії не тільки із тими, хто був закоханий у Катерину, але і з тим, кого вона сама покохала. Міняти шило на мило і в новій сім'ї вести бої за незалежність не схотіла.

Попуст від родини Катерина дістала страшною ціною. В тридцять чотири роки, не в силах й далі йти проти себе і ховати свій талант, вона вирішила поховати саму себе чи, принаймні, налякати матір. Збулися необдумані сказані слова: «Якби ж ти яка каліка була, то не такий би і жаль був!» – усе життя після невдалої спроби втопитися Катерина мучилася від болів у ногах і вже не могла, як колись, побігти за тридцять кілометрів, щоб замалювати потрібну квітку. Але поряд із тим художниця отримує і батьківське: «Ну, малюй, будь ти розпроклята! Лайки і доброго слова ти не слухаєш. А бити – я вже втомився, з тобою б'ючись!».

І Катерина з головою кидається у вир малювання. Того ж, 1934-го, року, вона пише одну з картин, які принесуть їй світове визнання –

«Берізку», вкрадену на виставці в Парижі. Лишився опис: красиве дерево із порубаними вітами – і за ним ввижається сама Білокур. Наступного року з'являються «Квіти за тином». На портрет племінниць Катерина витрачає три роки. А ще вперто опановує теоретичні премудрості живопису – композицію, технічні прийоми... Як самотужки (в її власній бібліотеці знайшли багато посібників), так і за допомогою усіх, хто готовий поділитися знаннями.

Зимою 1939-го року Катерина гостювала у двоюрідної сестри – Любові Тонконіг, дружини того самого мірошника, для чийого «театру на воді» вона малювала декорації. І там майстриня почула по радіо пісню у виконанні Оксани Петрусенко. Вражена, Катерина усю ніч складала листа оперній співачці – листа без розділових знаків і з наївною припискою «розставте самі коми й крапки, бо я цієї премудрості ніде не навчалася». Там вона написала і про своє поневіряння і, як доказ, вклала у конверт малюнок на полотні – калиновий кетяг. Лист не загубився тільки дивом, бо відіслали його майже навмання: «Київ, академічний театр, Оксані Петрусенко».

Катерині пощастило – художниця натрапила на ту людину, якій однаково було, чи мала вона свідоцтво про закінчення школи. Сама Петрусенко, ровесниця Катерини, навчалась за фахом лише один рік, а решту навиків здобувала «в процесі», гастролуючи разом із провінційними трупами, і всесоюзного визнання добилася не набагато раніше, аніж богданівська майстриня. Порадившись із Павлом Тичиною, Оксана іде в Центр народної творчості. За розпорядженням, що надходить звідти у Полтаву, до Богданівки їде Володимир Хитько – голова місцевої художньо-методичної ради.

Петрусенко, Тичина, Хитько і Матвій Донцов (колега Володимира Хитько) витягають талант з-під попелу, де він чекав слухного часу.

1940-го року в Полтаві організовано персональну виставку Катерини. Усього на ній одинадцять картин, хоча до цього року їх було написано більше. За цю виставку художницю нагороджують поїздом до Москви. Побачивши в тамошніх картинних галереях роботи голландських та французьких майстрів, приголомшена Катерина деякий час навіть не могла малювати, вважаючи себе невмілою та недостойною. Та все поволі минуло...

Із сім'ями Тичини-Папарук, Хитько, Донцових Катерина дружила

і листувалася до самої смерті. Не судилося лише довгого знайомства з Оксаною Петрусенко: у 1940-му році та пішла з життя.

Цього ж року озвався колишній коханий Катерини, у котрого вона, будучи ще непризнаною, прохала дозволу малювати в заміжжі. Та цей лист зостався без уваги – даєш хліба густо, коли зубів пусто! Ялта, куди її кликали, не приваблювала Катерину, а на послання із фронту вона не встигла відповісти, як потім сама казала, через тяжку хворобу. Тим усе й скінчилося.

Таке вже було її щастя – малювати...

Творчий злет перебила війна. Більшість творів довоєнного періоду (усе, що придбала Полтава) було втрачено. Катерині знову довелося скріпити серце, і чекати, чекати... «Буйна», розпочата після звільнення Богданівки, і написане наступного року «Декоративне панно», – ніби вибух нової зірки.

За цим вибухом фарб іде вибух творчості. З п'ятдесятого року і до смерті Катерина створила стільки ж картин, скільки до того – за все життя. В 1954-му році її слава звучить на цілий світ: три картини Білокур включені до експозиції радянського мистецтва в Парижі. Додому повернулася лише одна, «Колгоспне поле», дві інші викрали просто з виставки («Царя Колоса» Катерина потім відтворює заново).

Але знову, свідомо чи підсвідомо, більшість картин створена на холодному тлі, темному тлі. Десь, як у «Богданівських яблук», блакить ніжна, весняна; а десь – глибока синь, що виразно контрастує із вогниками квітів та плодів.

І таким же контрастним було життя Катерини. Картини її розходяться до Полтави, Києва, Москви. Про них пишуть в газетах і журналах. З 1951-го, після присудження звання заслуженого діяча мистецтв України, майстриня отримує за держкошт улюблені олійні фарби та, найголовніше, заґрунтовані холости (сама Катерина часто ґрунтувала неправильно).

Та в житті художниці не так вже й втішно та казково, як може видатися звіддалік.

Майже усі п'ятдесяті роки проходять під безупинний акомпанемент сварок між матір'ю Катерини та її невісткою Христею (брат Катерини Григорій разом із сім'єю переїхав до матеріної хати 1951-го

і лише в 1959-му вони звели власну оселю). Лаючись, Христя через слово згадувала «ледашу» зовицю. І дійсно, для Катерини і хатня, й городня робота були прокляттям, що шматок за шматком уривали дорогоцінний час, призначений для малювання. Бігти було нікуди, й матір кинути – ніяк. Чи не тому художниця віддавала сім'ї брата не тільки «вільні», а й необхідні гроші – аби відкупитися, аби в хаті настали тиша й спокій?..

Докоряли і в «центрі», тобто в Москві. М'яко, «по-батьківські»: чого це, мовляв, у вас трактор – і той серед квітів? Справа, мабуть, була не в самих квітах, а в тому, що трактор серед них, та ще й в серпанку вранішнього туману, потрібно розшукувати з лупою. Партія чекала на ура-патріотичний плакат. Але і з рештою «радянських» сюжетів склалося так само. В «Колгоспниці» жіноча постать займає добре якщо одну шосту картини, і без підпису й не зрозумієш, чи то проста колгоспниця, чи то сама Земля в образі старої, яка щиро годує людей усім, що має...

Але спроба відійти від «барвистих» сюжетів, напрочуд – чи очікувано – розуміння не дістає.

Квіти, плоди і природа в цілому в той чи іншій мірі присутні на всіх полотнах Катерини. Фоном на портретах, у вигляді пишного букета чи бодай скромної гілочки; чи одразу втрапляють в очі і перебирають на себе усю увагу, як на вже згаданих «радянських» картинах. Та тричі на Катриних полотнах з'являється немовля. Одна картина довоєнна – «Сон», після війни виникають два варіанти картини «Щастя», або «Чорногузи дитину принеси» (другий лишився нескінченим). На них людина й квіти знаходяться в рівновазі, доповнюють одне одного.

Катерині не терпілося відпустити своїх «Чорногузів». Та, на невдачу, ніхто не зрозумів, чому не схильна до зайвого натуралізму жінка зобразила не новонародженого, а дитину, що вже підросла. Резолюція була однозначною: таке щастя лелеки не дотягнуть, впадуть по дорозі від перевтоми. Виміряну картину-казку Катерина віднесла до своєї майстерні, куди не пускала нікого, бувало, й грудьми заступала дорогу, – і більше звідти не виносила.

Попиту на щастя не було. І майстриня, «відволікаючись» на самотності портрети тих, хто вже вийшов з віку немовляти, малює квіти знову і знову...

«Ой, Боже мій! Як глянеш кругом, то та гарна, а та ще краща, а та ще чудовіша, та начебто посхиляються до мене, та як не промовляють: «Хто ж нас тоді малюватиме, якщо ти покинеш?» То я все на світі забуду, та й знову малюю квіти. Ой, не гнівайтесь на мене, мої близькіі і далекіі друзі, що я малюю квіти, бо із квітів картини красиві».

Та не лише заручницею квітів – Катерина стала заручницею образу «художниці від чорнозему». З приходом тепла, коли трохи відпускало, радісно летіла до Полтави й до Києва, а взимку ледь шкандибала по хаті, де вода в цебрах промерзала до дна. На прохання полегшити участь, перевести художницю під Київ, щоб вона так не мучилась, ніби вирок, звучать слова: «Доки вона в Богданівці – доти вона й Білокур!»

Чорт із вами! От тільки чому, щоб бути Білокур, треба неодмінно жити у вогкій і холодній хаті? Чому нікому не спало на думку хоч як-небудь покращити справи там, коли вам вже так не хотілося бацити її у Києві?

Той день 1955-го року, коли Катерина почула приговор Михайла Гречухи, можна вважати точкою неповернення.

Нічим не допомагає ситуації присвоєння 1956-го року звання Народного художника України. Ще пишуться картини, й серед них найсвітліші, акварельно-ніжні, як «Гай», та життя рік від року дається все важче. На першому з трьох відомих автопортретів Катерині можна було б дати й менше паспортних п'ятдесяти, а на третьому, 1957-го року, – навіть більше, аніж сімдесят.

І знову тло більшості квіткових полотен стає холодним і темним... Сумним.

У 1959-му році Катерина лишається наодинці із старою матір'ю та промерзлою хатою. У чомусь майстриня стала вільнішою – лайкам із братом та невісткою прийшов край. Того року художниця закінчила не одне полотно і не два. І наступного теж.

А у 1961-му – жодного завершеного. Сили відібрали праця, холод, материна старість і власна прогресуюча хвороба, на яку Катерина не звертала уваги до останнього і просила пробачення в своїх адресатів за те, що вона не лікується, а кожну вільну хвилину віддає малюванню... В травні попросила прислати бесалол – тому що в

місцевій аптеці пропонували лише тансал, який добре лікує пронос, проте нічим не зарадить, щоб зняти пекучий біль.

Мати померла на початку червня, а коли вільну від догляду за нею і змучену болем доньку привезли до лікарні, рятувати вже було нічого.

Попри всі незгоди, вогонь в душі Катерини не перегорів – він просто випалив своє вмістище зсередини і надвечір полинув туди, де зможе палати рівно та сильно.

Достеменно невідомо, від чого померла Катерина. Найімовірнішим варіантом вважають проривну виразку, другим у списку йде рак шлунку (який часто виникає на фоні виразкової хвороби). Медичні посібники, статті стверджують: обидві хвороби довго можуть протікати скрито. І в обох випадках звучить цифра «приблизно п'ять років» – стільки можна проходити, поки не впадеш остаточно, скручений болем, і операційне втручання вже нічим не зарадить. І якщо не брешуть люди, котрі укладали посібники, – тоді для Катерини Білокур відлік починається десь поряд із зловісним «Доки вона в Богданівці...».

* * *

У Вірменії про Катерину казали: є художниця, яка вірить, що кожній квітці на землі відповідає зірка на небі.

Кожної ночі небо над нами перетворюється на величезну картину. На ній буяють вогняні квіти – червоні та жовті, білі й блакитні, – а тло вражає усіма можливими холодними відтінками – від димчасто-весняного до оксамитово-синього. Іноді домішується до них багрянтий. Дивишся на цю дивовижну композицію – і плакати хочеться, і теплішає на серці...

ДУХ ЧАСУ, ТЕПЛО ДУШІ

Знайомства

Наталія Кобринська – "Дух часу". Очі вирізнили цю малу, непоказну книжечку з поміж інших, рука потяглася саме до неї – спрацювали, напевне підсвідомі асоціації.

Є серед моїх знайомих родина Кобринських. Спіткало їх велике горе – померла їхня, змалку хвора, донька Наталка. І в пам'ять про неї батьки видали тоненьку збірочку Наталиних віршів – дівчина кохалася в поезії...

І знову я бачу знайоме ім'я на палітурці. Такий дивний збіг. І авторка зовсім інша, і з часу зовсім іншого, а ім'я те саме. Чи то доля обирає за іменем, чи ім'я притягує до себе певну долю? Не знаю. Але закономірність якась є.

Назва книжки теж одразу кольнула в серце – "Дух часу" – це те, що мене завжди приваблює, хвилює. Дух часу – в минулому, в майбутньому, саме зараз, у нас самих! Він править світом, проникає у все – велике й дрібне, – творить і руйнує впливає на події, вершить історію, долі людей і країн.

Жіноче ім'я на обкладинці, близька мені назва – і ось вже книжка у мене в руках. Гортаю, вдивляюся у портрет – яскраве, незабутнє обличчя: гарна, сумна, горда, впевнена і вразлива водночас. Українське вбрання, українська душа – Наталі Кобринська. Будьмо знайомі!

Час і доля

З сумної ноти почалися мої нотатки. І не розвіявся цей сум, коли прочитала я біографію Наталії Кобринської. І не раз стислося мое серце від співчуття до її жіночої долі, пройнялося повагою, запалилося бажанням ближче пізнати низько вклонитися неугасимій зірці української літератури, а ще – відкрити Наталію Кобринську тим читачам, кому досі не довелось і не пощастило познайомитися з творчістю письменниці.

Вона народилася в Галичині – в селі Белелуї на Станіславщині, 8 червня 1855 року. Культурна, інтелігентна родина Озаркевичів (за батьком) та Окуневських (по материній лінії) була багата на вчених, священників, лікарів, державних діячів, музикантів і театралів. Духовне, музичне та літературне середовище оточувало дівчину змалку. Над усе любила книжки – читала українських авторів з чималою домашньою книгозбірні; польську літературу – з бібліотеки польської пані, володарки рідного села. З творами німецьких та російських письменників Наталію ознайомили брати: старший Володимир навчався у німецькій гімназії в Чернівцях, молодший Євген – в «руській» гімназії у Львові. Сама ж Наталія, як і її сестра Ієроніма, здобувала освіту вдома – цим опікувався їхній батько Іван Іванович Озаркевич.

Спочатку в Белелуї, згодом у Болехові, неподалік Стрия, минала юність Наталії. Там зустріла вона своє єдине кохання, одружилася з Теофілом Кобринським – священником, обдарованим музикантом. Піаніст, композитор, співак, збирач фольклору – рідна душа. Самі небеса поєднали їх у пару, та подарували усього неповних вісім літ подружнього щастя.

Не дав Бог діточок, увірвав тендітну струну, поселив у юній жіночій душі глибоку тугу...

У 1882 році молода вдова виїхала, на якийсь час, з батьком до Відня. Там, у європейській столиці, поринає вона в літературний світ, знайомиться з письменниками і наважується показати їм свої літературні спроби, як вона сама стверджувала -«безпретензійні оповідання».

Схвальна оцінка не забарилася, поголос про успіх молодої письменниці досяг Івана Франка, який гаряче підтримав її як словом, так і дією – опублікував одне з оповідань у «Зорі», тим самим збудив у неї «якнайкрасші надії на літературні подвиги». Це сталося у 1883 році.

1884 рік. Н. Кобринська засновує у Станіславі (нині Івано-Франківськ) Товариство руських жінок, що ставило своїм завданням розповсюджувати нові суспільні ідеї (дух часу!) та літературні твори серед жіноцтва: «Ми поклали собі метою впливати на розвій жіночого духа через літературу, бо література була всевірним образом ясных і темних сторін суспільного ладу, его потреб і недостатків».

Червень 1887 року. Н. Кобринська спільно з Оленою Пчілкою (матір'ю Лесі Українки) видає жіночий альманах «Перший вінок»: "Ні радість, ні втіха, ні гра пуста була нового видання «Першого вінка», а загадали ми без упередження, здогання діткнутися найглибших ран, заданих жіноцтву нашим порядком суспільним».

Дух часу... Соціальне і національне пробудження, суспільно-демократичний рух, феміністичні ідеї – вони вирували, вибухали, запалювали шляхетні серця надією на позитивні зрушення, на величне майбуття. Бажання щасливої, гідної долі – не так собі, як по-неволеному жіноцтву, пригнобленому трудовому люду – спонукало до активної діяльності.

Петиція до Державної ради про дозвіл жінкам вступати до університету; вимоги полегшити труд жінки-матері, поліпшити становище жінок у суспільстві (з'їзд жінок у Стрию, зустрічі з І. Франком, М. Старицьким, В. Стефаником, О. Кониським, Д. Лукіяновичем, І. Нечуєм-Левицьким, М. Коцюбинським, Б. Грінченком; листування з А. Бебелем, з відомими діячами України, Чехії, Німеччини; збирання народних переказів, зразків народного мистецтва; видавнича робота – таке коло інтересів, життя провінційної (на перший погляд) жінки-письменниці і передової громадської діячки.

Дух часу підніс її на служіння народу, на підтримку жіноцтва: «Я через літературу дійшла до розуміння жінки в суспільстві, – писала Н. Кобринська, – тож хотіла і інших повести за собою».

Не «завдяки», а «наперекір». Не в тихому болоті, а в бурливій течії. Не затьмарена вдовиною жалобою, а осяяна світлом високої духовності, збагачена власним талантом і увагою відомих людей своєї доби – така вона перед нами постає – Наталія Кобринська.

Як ж вона у сприйнятті своїми сучасниками? Ось визначення О. Кобилянської:

«Вона прекрасна людина... Якби ви її так знали, як я... Ви б її дуже поважали. Жодна з ... львівських пань не може рівнятися з нею... з її духом, із тонкістю її чувства».

А це слова О. Дучимінської:

«Я пізнала Кобринську в найтяжчих хвиликах її життя. ...Спомини її на загал не були веселі, так як невеселе було життя, відколи віддалася суспільній праці... Усе була огірчена... Мала великий жаль до тодішніх жінок».

«В пам'яті залишився один образ: на естраді говорить поважна, висока, шляхетна пані Вся в чорному. Чорна буйна чуприна. Білі обличчя. Маленькі білі ручки, що наче платоч-ки білого квіту, визна-чаються на чорній одежі, Слова % як ритм бойової музики, влива-ються в душу», – так сказала О. Кисілевська.

Ольга Кобилянська повідомляла болгарському літераторові П.Тодорову: «В нас єсть тепер кілька гарних молодих талантів. З жі-нок подам Вам ... адрес пані Наталії Кобринської (в Болехові, Гали-чина)».

Іван Франко, листуючись з Елізою Ожешко, серед сучасних укра-їнських письменників, вартих на її увагу, називає Панаса Мирного і Наталію Кобринську.

Письменниця, громадська діячка, шляхетна людина, вона ніколи не переставала вчитися. Перебуваючи у Цюриху, відвідувала в уні-верситеті лекції німецького економіста Ю. Пляттера. Заглиблюва-лася у вивчення новітніх соціалістичних ідей. Брала участь в етно-графічних виставках, археологічних з'їздах. Спілкувалася з прогрес-ивною молоддю, сприяла перекладам на українську мову сучасних праць відомих закордонних авторів. Писала оповідання, повісті, каз-ки, новели. Переймалася проблемами жінок. Вірила у прогрес. Ди-хала на повні груди буревійним духом свого часу.

Здобутки і втрати, тріумфи і трагедії сповнили життя Наталії Ко-бринської. Увірвалося воно 22 січня 1920. Над її могилою поставили хреста з сумним надписом: «Мене вже серце не болить...».

Час і пам'ять

Земляки Н. Кобринської, літературно-мистецькі кола, українські громадські діячки сьогодення вдячно бережуть і шанують пам'ять про велику громадянку і талановиту письменницю. Визнання, на жаль, приходять здебільшого після смерті...

Знову ж таки – на жаль, я не була в Болехові (сподіваюсь: ще до-ведеться). Там щороку поминають пані Наталію, влаштовують уро-чистості, з'їжджаються на уклін.

Ось переді мною програма Святкової академії, присвяченої 150-річчю від дня народження Н. Кобринської. Організатори –

Івано-Франківський відділ Союзу Українок, Болехівська міська організація Союзу Українок, Фонд Наталії Кобринської, Болехівська міська рада.

Місцевий музей Н. Кобринської започаткований тут спочатку як меморіальний куточок у міській бібліотеці. У 1967 році відкрилася меморіальна кімната письменниці у новоствореному краєзнавчому музеї. 1970-го року був проведений ювілейний вечір до 155-річчя від дня її народження, з інсценізацією оповідання «Виборець». Уро-чисто відкрили пам'ятник Н. Кобринській (1990), провели форум-віче «В колі сучасників».

Від того часу все більше і більше з'їзжається гостей на пам'ятні конференції, панахиди, виставки, конкурси, літературно-музичні вистави.

У 1994 році презентовано фільм «Зірка Кобринської».

І хоча, свого часу, пані Наталія говорила: "... Я знаю! По моїй смерті будуть робити мені паради, ювілеї, свята... але... я цього не хочу!" – нам хочеться вірити, що казала вона так у хвилини відчаю і, можливо, не боронила б, якби знала, як це буде потрібно сьогодні!

Час і спадщина

Час... Він плине невпинно. Вже понад сто років минуло відтоді, як побачили світ перші оповідання Наталії Кобринської.

У різних напрямках за ці роки віяв дух часу, сповнювався різними настроями, викликав різні емоції. А твори письменниці не втратили своєї актуальності дотепер.

Адже, попри плин часу і зміну суспільних взаємин, людина, її ество залишаються незмінними – стверджуюся в цій думці знову і знов. Дух часу вимагає нових дій, нових прагнень – легко і залюбки стає на новий шлях молодь; важко знайти себе в нових обставинах старим людям. Але людина у всі часи переймається тим самим: любить, мріє, боїться... робить те саме, що робили, і відчуває те, що відчували її діди й пра-пра-прадіди. У всі часи – і колись, і тепер – батьки хотіли щастя своїм дітям, діти тягнулися вперед – до нового й незвіданого, дівчата мріяли про кохання й шлюб, селяни чекали на гарний врожай, обивателі дбали про добробут, політики жадали влади... І все мине... І все буде знову, і знову наступатимемо на ті самі граблі.

Збірка «Дух часу» прочитана мною, як мовиться, єдиним духом. Оповідання – особливий, як на мене, жанр, важкий для письменника. Вимагає неабиякої майстерності: заінтригувати читача, ясно викласти думку, художньо наповнити малий за обсягом твір – ой, як не легко!

Тут має бути продумана й виважена кожна фраза, стисла й змістовна. Потрібно так композиційно вибудувати оповідання, щоб було воно зграбним і невагомим, і разом з тим, повним – як горішок ліщини... На те вчать в університетах. А якщо таке вдалося «невчентий», або, вірніше, «само вчентий» авторці, це свідчить про природжений талант.

Оповідання і повісті Н. Кобринської – про повсякденне життя мешканців галицького краю: жіночі долі, дівочі мрії, удовине горе, селянська праця, єврейський гешефт, шляхетський гонор, політичні змагання...

Хтось скаже, що Наталія Кобринська створила вражаючу художньо-психологічну панораму. А я скажу: подарувала дорогоцінну низку розмаїтих пацьорок, де кожен твір – неповторна, блискуча намистинка, що виграє усіма барвами світу. Бентежить і зворушує, навчає і збагачує, викликає сміх і сльози, сум і радість, співчуття і вітху.

До речі, сюжети і тематика в творах Н. Кобринської напрочуд різноманітні: психологічні, жанрові, соціальні, політичні; а є за народними казками й переказами – на різні смаки!

Наклала свою печатку на творчість і долю письменниці перша світова війна. В 1915 році Кобринську було заарештовано: вже літню жінку звинувачували в шпигунстві на користь Росії – далися взнаки її колишні зв'язки з громадськими діячами східної України. Дякувати Богу вона була виправдана й звільнена. Того ж року опублікувала три новели про війну. Й далі видала збірку з десяти творів «Воєнні новели».

Вважаю, що мені пощастило – завдяки знайомству з творами Наталії Кобринської маю тепер цілий гурт добрих знайомств: тут і стурбована попадя Шумінська; і стара Янова, що їхала залізницею від Коломиї до Бурштина; обдурений політиками селянин Яким Мачук; бідна Катруся та багата Ядзя; сирота Галя; природжена гендлярка Гінда Розенталь; мудра Тетяна – нянька й перша вчителька малих дітей...

Ті, хто читав повісті й оповідання Н. Кобринської, сподіваюся, теж тішилися тим знайомством. А хто ще не читав – мають нагоду приєднатися до кола шанувальників письменниці. Щиро зичу вам незабутніх хвилин спілкування з творами Наталії Кобринської, якими донесла вона до нас дух свого часу і тепло своєї душі.

Оксана Маковець

**«ПРАЦЕЮ ГІРКОЮ
ОКРАЙЧИК ЩАСТЯ ХТІЛА ЗАРОБИТИ...»**

Ці слова нашої світоча – Лесі Українки, можна сміло ставити епіграфом і до життя письменниці й поетеси, вчительки і критика Ірини Дибко-Филипчак, яке фізично завершилося восени 2012 року в містечку Потомак у штаті Мериленд, США, і було повністю посвячене боротьбі за Волю, що граничила з героїзмом, бо трималась на плечах тендітної українки.

Достатньо знаю про тернистий шлях письменниці не лише посередництвом обширних рецензій на книги Ірини Дибко, але й зі сто-рінок Монографічного дослідження її творчості, яке здійснив професор Петро Сорока з Тернополя, та завдячуючи моєму особистому знайомству й спілкуванню впродовж більш як десяти років.

Не побоюся сказати, що не просто було підтримувати в належній рівновазі творчі стосунки з письменницею, які можна було б назвати іноді, навіть товариськими. Шановна пані Ірина прискіпливо ставилась не лише до творчих тем і мови твору, але й до права бути в межах її уваги. Вона майже безпомилково могла відчувати фальш як у розмові, так і в літературному творі чи критичній заувазі й публіцистичній статті. Особливою своєю інтуїцією Ірина Дибко відчувала ставлення автора до України, його патріотизм. Сама ж була великою патріоткою своєї єдиної Батьківщини, що любила підкреслювати й при розмові, і в своїй поезії та прозових творах. І все своє життя вона посвячувала служінню українській ідеї, рідній мові й культурі, змаганням України до волі.

– Мені болить Україна, бо мене мучили за неї кати мого народу, – часто пригадувала в розмові зі мною по телефону пані Ірина, як мова заходила про події в Україні. Далі письменниця замовкала, мабуть, плакала...

Одного разу вона вирішила розповісти мені, чому в неї побіліли коси за кілька годин, адже восени 1944 року вона була заарештована гестапівцями через фальшивий донос, начебто вона єврейка і була причетною до знищення двох німців. Зрозуміло, що юній українській дівчині заперечити цю фальсифікацію в стінах фашистського гестапо було не так легко, майже не можливо. Тому Ірині довелося перейти через усі кола дантового пекла. На щастя, та не без Божої опіки, в яку надзвичайно щиро вірила Ірина Дибко-Филипчак до кінця своїх туземних днів, їй вдалося вирватися із лабет смерті, але навіть рідні не впізнали свою доню при зустрічі – вона стала білою, не сивою, скоріше – срібною. Такою і залишалася впродовж всього свого життя. Звичайно, не могло не відбитися те катування і на здоров'ї нашої героїні. Та все ж таки прожила Ірина Дибко довго та залишила великий творчий доробок в українській літературі у вигляді обширних книг: «На крилах дум», «По стежинах Душі», «На перехресті років», «Білий орел», «У саді думок». Особливою заслугою письменниці для української літератури є те, що вона створила більше ніж вдалих, унікальний переспів-переклад найдавнішого епосу «Гільгамеш» і «Ахнатон» на українську мову, в повному обсязі та у віршованій формі, тому ім'я поетеси набрало енциклопедичного значення і ці її твори ввійшли в обов'язкову програму Національного Університету ім. Тараса Шевченка в Києві, на кафедрі Компаративістики та Порівняльної літератури. Перу Ірини Дибко завдячують переклади на українську з англійської «Хутір тварин» Джорджа Орвела, «Нарис про людину» Олександра Повпа, як і його «Універсальна молитва» і «Ода самоти» та інших авторів. Слід згадати довголітню працю Ірини Дибко в Міжнародному ПЕН-Центрі, її палкі промови на Всесвітніх Конгресах поетів, есеїстів і новелістів, а також редакторській праці письменниці над «Антологією ПЕН», що була надрукована в США (2010) і стала немов лебединою піснею нашої незабутньої трудівниці на ниві літератури.

Але, повертаючись до теми «Український жіночий героїзм», хочу ще раз підкреслити нелегку долю героїні мого нарису, адже від самого її народження, 30 березня 1925 року, в селі Більшівці, що під

древнім Галичем і, як згадувала поетеса, – була вона любимою донею саме татуся, якому обіцяла завжди тримати його прізвище. Була наймолодшою в родині Дибків, але надзвичайно обдарованою талантами та щемливим відчуттям краси природи, музики, пісні і слова, через те й страждала найбільше:

Я жити почала недалеко Дністра.
З вікон моєї хати я бачила Карпати,
стоячи при вікні, здавалося мені,
в час ясної днини, ось – торкнусь об вершини
Карпат рукою.
Здавалосьь, Карпати говорили зі мною...

Історія древнього Галича наповнена романтикою і драматизмом, легендами і переказами, що супроводжувало з самого початку й крізь все життя поетеси Ірину Дибко.

До школи майбутня письменниця пішла в чотири з половиною роки, вже у три з половиною вона навчилась читати і писати, тому в шестирічному віці її прийняли в гімназію «Уршулянок» у Станіславові, де провчилася до вересня 1939 року. Далі... війна зруйнувала всі плани на майбутнє, хоча поетка, після численних пригод, склала іспит до педагогічного інституту на третій курс навчання.

Як згадує Ірина Дибко, – це трапилося ще у 1936 році: «Коли я поступила до першої гімназійної, була на два роки молодшою за ровесниць і тому спочатку мешкала в пансіонаті. Та скоро якось довідались панночки-граб'янки, що я «русінка», і коли я спала, стали зі свічками докруг, щоб приглянутися, чи справді я маю «чорне піднебене», бо ж якійсь панночці батько сказав, що «всици русіні-українці майом чорне поднебене, як сцекле пси...». Та не тільки зробили – освідомили граб'янки, а й перелякали мене, я цілий місяць була хвора із переляку... Управа «Уршулянок» просила «тего нікому не мувіць». Але якщо ця подія досі живе у пам'яті, значить не судилось їй забуття...». І спрямувала Ірину Дибко на більш докладніші студії вивчення історії України, яка під час наступних окупацій нашої Батьківщини, особливо московської, що також найбільше спотворювала її, називаючи ницими словами наших Героїв, починаючи

з великого гетьмана Івана Мазепи. Ірина рано почала задумуватись над несправедливістю, що панувала на рідній землі, бо була свідком того, як зухвало вели себе тут новітні пани-окупанти, принижуючи справжніх господарів свого Краю. Почуття особистого протесту все більше наростало в серці майбутньої поетеси.

Скоро студентка Ірина дізналася про тих, хто належав до Української Повстанської Армії, а незадовго вона пізнала жахи новітніх «визволителів», потрапивши до їхніх лабет. Це був час зловіщого терору і репресій, знищення всього гордого й мужнього, та перш за все – національно-свідомого.

Одного дня, 1942 року, Ірина Дибко отримала від довірених людей тривожну вістку, що арештували її керівника і вчителя через зрадницький донос одного з інформаторів. У березні 1944 року каральні мадярсько-німецькі загони спалили Більшівці. Ірина зуміла вислизнути з села й зникнути. У Станіславові, ховаючись від арешту, їй не залишалось нічого іншого, як утікати на Захід. Якимось дивом батьки з однією із її сестер добралися до Станіслава, знайшовши Ірину, разом виїхали до Збежа біля Лодзі, де дівчина записалась на музичні студії, щоб продовжити свою кольоритуру та гру на скрипці.

По війні Ірина Дибко працювала в таборі переселенців, у суспільній опіці. Там же поступила в Моцартеум на спів. Познайомилась із молодим чоловіком, що був виснажений тривалим голодуванням так, що нагадував одну тінь. Ім'я його – Роман Шраменко, йому чудом вдалося вижити в умовах жорстокого концентраційного табору Дахау. Незадовго Ірина Дибко зв'язала свою долю з цим юнаком, який займався всебічною суспільно-політично працею. Коли ж з наказу полковника Мельника він переїхав до Мюнхену, Ірина не вагаючись поїхала зі своїм чоловіком, де працювала в генерала Капустянського і в Українському Комітеті. У Мюнхені вона поступила до Українського Вільного Університету...

«Буває дійсність, схожа до снів: прекрасних, чарівних і гарних. Є ще й така, що не стачає слів до марень кошмарних», – так сказала про свою юність поетеса Ірина Дибко. Але вона подвигу гідно винесла достойно всі випробовування, не похитнувшись у своїй вірі і стійкості, подвигу гідно у терпінні пронесла всі страждання і болі, що випали на її долю, в тому числі й подальшу, яка іноді їй всміхалася.

До таких «усміхів долі» пані Ірина відносить зустріч з Докією Гуменною, письменницею, яка навернула її на стежину літературної творчості, що почалась друкуванням в газеті «Нові дні». Потім нелегкі повоєнні роки, а далі – чужина еміграційна, хоча й прихильна – все ж не рідна, мачушина. Вона тоді написала: «Не вередую, не нарікаю, а тужу, як Україну згадаю...». Треба було працювати, щоб жити та ростити трійко дітей, які народились у подружжя Шраменків вже у США. Отак і розвіюються, немов кленовими листочками, людські долі, що викорінюють їх буревії з рідних ґрунтів. Хоч обставини змусили здобути професію медсестри, Ірина водночас працювала вчителькою в Рідній Школі, що започаткувалась зусиллями української громади при парафії Святого Миколая, у місті Пассейк. Працювала творчо й самовіддано, розробляючи тематику уроків та шкільні програми навчань, бо підручників майже не було. Знову почала зосереджуватись над своїми віршами, які почали появлятися на сторінках українських діаспорних видань, а згодом вийшла у світ перша поетична збірка Ірини Дибко «На крилах дум». Так сталося, що дорога життя Романа Шраменка і Ірини Дибко розійшлась.

Тож втікай від туги, втікай якомога.
Не виплескуй журби, в житті, ради Бога.
Бо в кожній людині є ще така сила,
щоб в невідрадності розгорнути крила...

Час не стоїть на місці і життя повертає дорогу по-своєму.

Вже в не надто молодому віці, пані Ірина зустріла своє щастя і долю в особі доктора Бориса Филипчак і, як завжди стверджувала поетеса, – саме зі своїм Борисом вона відчула справжнє жіноче і людське щастя. І хоча разом жили вони лише сім літ, пані Ірина вважала роки свого подружнього життя з доктором Борисом Филипчаком найкращими й найвагомішими. Вона ніколи не змиралася з його смертю, адже її коханий Борис живий у її поезії, у присвяті книг, в перевиданні творів Борисового батька – письменника й історика, який загинув у радянській тюрмі, заарештований новими окупантами, вже в пожилому віці. Ім'я його – Іван Филипчак, автор багатьох історичних повістей, серед яких «Княгиня Романова», «За

Сян», «Будівничий Держави». Саме пані Ірина спонукала свого чоловіка перейнятися літературною спадщиною батька-письменника, воскресивши тим же, немов із забуття, славне ім'я ще одного великого українця і спадкоємця геніального земляка – Івана Яковича Франка.

Поетеса Ірина Дибко-Филипчак, навіть в роки найбільшого тоталітарного режиму, що панував у Радянській Україні, не втрачала зв'язків з рідною землею. Вона ловила кожну вісточку з далекого уярмленого Краю, боляче переживала за долю тих, хто зумів кинути виклик ненависній системі, за що карався у в'язницях і таборах. У творчому доробку письменниці – чимало творів, присвячених цій тематиці, яка і досі ще не менш актуальна.

Можна тільки збагнути, яким щастям і радістю зустріла ця слава жінка-борець, письменниця і громадська діячка добру новину про омріяну Незалежність України, за яку вона до останнього свого подиху була на освяченому Богом полі боротьби, справжнім і відважним лицарем духу, адже це поле ознаменоване боротьбою за Волю на Батьківщині. Безперечно, душа Поетеси ангелом-хоронителем витає над Майданом Незалежності в Києві та над Україною, щоб втримати цей крайчик щастя, якого прагнула сама, завжди.

Душа – дихає теплом крізь тіло.
У щирім усміху сонце сяє.
Сповняє життям думку і діло,
Що до висот Духа змагає.

СУЛТАНША З РОГАТИНА

Який же треба було мати характер, яку красу, розум і чари, щоб ще в першій половині ХУІ століття поставити себе так високо й незалежно, як це зробила українка з Рогатина Настя Лісовська.

І тому справжній пам'ятник їй уже стоїть. І не в Стамбулі, а на рідній землі України, в містечку Рогатин, що на Івано-Франківщині. На відкритті пам'ятника були присутні державці, тисячі людей походились і з'їхались в Рогатин з навколишніх і подальших міст і сіл, щоб вшанувати свою праземлячку, для яких Роксолана не лише символ їхньої землі, а й їхня гордість, частка історії, незвичайна доля жінки, як і, назагал, жіноча доля українок, що тяготить над ними з тих далеких часів і до наших днів.

Хто ж така Роксолана? Чому й досі ця постать викликає суперечливість емоцій? Любов і захоплення – з одного боку, зненависть і зневагу – з іншого. Яке ж справжнє ім'я було у Роксолани, те, яке дали їй батьки?

Не всі історики й дослідники цієї доби впевнені, що звали героїню мого нарису Анастасія (Настя) Лісовська. Більше схоже, що взяте це ім'я з творів письменників та з усної народної творчості, але ніхто не сумнівається в тому, що була вона родом з Рогатина і завжди про це пам'ятала. Донині в народних піснях Буковини. Згадуються тяжкі часи турецької навали, від якої стогнала вся Європа. В одній із співанок відображена конкретна особа, молоденька Настуся.

В Рогатині, на зарінку,
Там татари вкрали дівку.
Вкрали дівку, Настусеньку,
Чорнобриву, молоденьку,
Та й завезли в Туреччину,
Та й продали до гарему...

Особисто для мене – це чудовий літературно-поетичний персонаж, образ прекрасної жінки-українки, яка не втратила себе, а в найскладніших обставинах долі продовжила нести свою життєву місію. Доказом цього і є встановлення монументу Роксолані в Рогатині. Роксолана, незалежно від цього, чи хтось її любить тепер, чи ні, повстала як визначна історична особа, бо Божим провидінням судилося їй стати улюбленою дружиною одного з наймогутніших, наймудріших султанів грізної Османської імперії – Сулеймана. Вона ж, Роксолана, дівчина із Заходу, так назвали її по дорозі в ясир турки.

І, все таки, історики стверджують, що ця постать – реальна особа, Анастасія Лісовська, яка народилася в 1505 році. Якраз у тому часі на історичній арені Європи виступили багато славних і діяльних жінок. Український народ переживав тоді найглибший занепад. Але, мов на знак, які великі здібності криються в народі нашої землі, вибрала з нього Божа воля жінку, як найбільшу жіночу постать світової історії, більш як півтисячоліттям віддаленої від тепер, епохи. Ця жінка – Роксолана – відіграла значну роль у політичному житті Османської імперії протягом 1520-1550 років.

Ще в 1514 році Буковину загарбав турецький султан Селім I, син якого, сулейман, через кілька років одружився з українською полонянкою, яку ординці захопили в неволю та й продали на ринку невільників у гарем Сулеймана. Саме в 1521 році він почав султанувати.

З досліджень і стверджень знову ж таки істориків, був Сулейман I Пишний (турки називали його ще й Кануні, тобто законодавець) не тільки грізним, розумним, але й добрим, вродливим, з м'яким, хоч і проникливим поглядом очей. Був він освіченим, знав окрім східних, ще й слов'янські мови. Називали його «володарем світу», перед яким тремтіли всі, окрім однієї жінки, котру сучасники величали «сонцем його великих володінь». Полонила ж вона Сулеймана найперше своїм розумом, духовним багатством, незалежним характером української душі, вмінням дати добру й мудру пораду. Тому їй дозволялося робити те, що суперечило тодішнім турецьким придворним звичаям. Де ж то було чувано, щоб дружина султана появлялася перед чужоземцями без паранджі та ще й позувала художникам. (Завдяки цьому збереглися її портрети, які знаходяться в музеях Львова і Стамбула). Іслам забороняв малювати не лише людей, але й тварин.

Але якою ж мала бути сила кохання, щоб весильний володар розпустив свій гарем і не хотів більше нікого знати з жінок, окрім своєї Хуррем! Такого не було ні з ким із його попередників – дивувалися іноземні послы з багатьох країн світу.

А султанша розмовляла з послами Європи латиною. На срібній таці до ніг Роксолани було покладено символ влади – золоту корону

володарки й рятівниці Європи. Вона майже завжди супроводжувала султана на різних зустрічах, розумілась в мистецтві, музиці, співах. Сама мала гарний голос і часто наспівувала українські мелодії, складала вірші, вела дипломатичне листування.

За часи, коли Роксолана була дружиною султана Сулеймана (1520-1557 роки), нема історичних джерел про турецьку загрозу українським землям, тобто було політичне «потепління», як це називають тепер. Чому ж європейці звали її іменем Роксолана? Чому це ім'я ототожнюється з іменем «русинка» або «українка»? Хто ж такі роксолани?

Отже, роксолани – це велика етнічна група людей, що ще в II-му столітті до нашої ери поселилися в Подніпров'ї, але були витіснені іншими народностями на Захід. Вони зберегли свою назву серед давніх слов'янських племен антів та венедів.

Але найбільше закріпилася ця назва за мешканцями західноукраїнських земель, тому й не дивно, що вихідців з наших країв часто називали роксоланами. Тому, можна стверджувати, що була давня країна Роксоланія, і це не інша, а ще одна прадавня назва України. Султанша Роксолана – означає жінка із Заходу, з України.

І лише їй одній Сулейман Пишний звелів побудувати величний мавзолей, наче самому султанові. Цей мавзолей зберігається до наших днів. Жодна з безлічі султанських жінок впродовж тисячолітньої історії Османської імперії не була похоронена так пишно, як та, 54-річна султанша, українка за походженням. Вона, як справедливо зауважив відомий письменник Павло Загребельний, «не загубилася навіть у вік тиранів». Одна із споруджених Сулейманом мечетей в Константинополі має назву «Сулейманія», де у цвинтарному затинку, поруч з білокам'яним султанським мавзолеєм стоїть і її, восьмигранна, вибагливо оздоблена майолікою, фаянсом та мереживом орнаментів усипальниця – тюрбе.

Тут знайшла останній притулок єдина жінка в тисячолітній історії Османської імперії, яка була удостоєна такої високої честі. Тут, вже більше ніж п'ять століть, увіковічена й оберігається пам'ять про феноменальне кохання двох не менш феноменальних людей, доля яких і досі привертає увагу письменників усього світу.

Про Роксолану і Сулеймана Пишного писали французи – Мармонтель, Расін, Ламартін, Фавар. Німці – Лессінг, Наммер. Румун Йорго. Українці – Куліш, Кримський, Назарук, Плачинда, Загребельний, Козула.

За однойменною повістю Остапа Назарука «Роксолана» створено телефільм, який демонструється періодично на телебаченні України. Скульптор, Роман Романишин, зі Львова, створив цій прекрасній жінці-легенді чудовий пам'ятник, завдяки чому Анастасія Лісовська – Роксолана повернулася в рідні краї через більше ніж півтисячоліття...

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА – ВИДАТНА УКРАЇНСЬКА ПИСЬМЕННИЦЯ Й ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ

Роздумуючи над темою "Українки в історії", приходжу до висновку, що вона терміново потребує вагоміших досліджень. Багато цінних літературних, бібліографічних та історичних рукописів ще чекають на увагу, і мають стати новими знахідками й темами не лише дисертацій, але й метою студентських дипломних робіт у навчальних інституціях України та поза її межами. Саме завдяки багатьом з них українські культурні надбання займають належне місце серед всесвітньої культури та літератури.

Як історичний феномен, окремою лінією вирізняється постать жінки-українки. Адже ще з давніх-давен українська жінка вважається берегинею роду, хлібосольною і мудрою господинею. Українка – не лише гарна і добра жінка, подруга й порадиця, мати, сестра і дочка. Бо, коли спонукають її на те життєві умови – стане і ватажком, і захисником, зуміє вистояти в багатьох негараздах долі, завдяки інтуїтивним передчуттям, що дані їй від природи, адже виконує і надважливу життєву місію. Серед видатних українок є багато відомих у світі історичних постатей, наукових та літературних особистостей. Починаючи з минулих епох, назову лише княгиню Ольгу, Галшку Гулевичівну, Анастасію (Роксолану) Лісовську, Марію Садовську. Вже з ближчих часів – Лесею Українку, Марію Заньковецьку,

Соломію Крушельницьку, Оксану Петрусенко... І до сьогоднішніх днів жінки стали поряд з чоловіками як в технічних, так в гуманітарних професіях, навіть в космічних, бо маємо Гайді Стефанишин-Пайпер, астронавтку українського походження, яка стала першою україркою в підкоренні космосу. Цей перелік можна і потрібно продовжувати, збагачуючи його новими дослідженнями історичних жіночих імен, які заявили про себе колись, та ще досі їхні вагомні добробки заховані десь в архівах та на полицях книгозбірень, чекаючи немов другого народження.

До таких видатних українок належить унікальна, за своєю долею, письменниця Наталена Королева. Повертаючись до творчості Наталени Королеви, читаючи її твори, які дають підставу на підтвердження того, що вона не лише видатна вчена і дослідниця древньої історії, але й лікар, і мовознавець, і талановита перекладач, співачка й художниця. Наведу лише кілька фрагментів з її автобіографії, які подаю за правописом, що надруковано у книзі Наталени Королеви "Без коріння", третє доповнене видання, том другий, Клівленд, Огайо:

«Народилася 3-го березня 1888-го року в Бургосі в Еспанії (Стара Кастилія). Мама померла п'ять годин по моєму народженні, так що бачила я тільки її портрет та малу мініятуру, яку батько завжди носив, навіть коли оженився вдруге, 12 чи 14 років по маминій смерті. Мама була чисто еспанської крові. Звалася Марія-Кляра Фернандес де Кордоба. Рід її споріднений зо св. Домініком. Батько так був засмучений маминою смертю, що не хотів мене ані бачити. Тож перші чотири роки мого життя я провела у бабуні, на Волині, в матері мого батька, Теофіли Дунін-Борковської, родженої Довмонтович... Не було мені й п'яти років, як умерла бабуня... Батько був невідомо де – на Цейлоні, в Індії, в Єгипті. Бо був він членом Французької Академії Наук (ентомолог), і бував на наукових подорожах. Нарешті вуйко Евгеньо (мамин брат, був одним із Ватиканських бібліотекарів) знайшов десь у Піренеях кляштор, який мене прийняв із тим, аби я там виросла, а як буде мені 10 років, вступила б до їхньої школи... Училася я то в Еспанії, то у Франції, то в Римі. Тому знаю багато речей, яких жінки звичайно не знають. За освітою я археолог. Писати почала давно, спочатку у французькій пресі. Якусь мою археологічну працю видано було навіть по-московському

("О мотиве плетенки в армянской орнаментике"). І думала працювати у французькій літературі, до чого мене дуже намовляв приятель мого батька Каміль Флямарион, астроном. З української мови колись – не згадаю, бо дуже давно – зробила була я переклад на французьку, бо ніхто тоді не міг перечитати, що то за мова. По-українському почала писати з 1919 року, коли познайомилася, а потім і одружилася з доктором Королевым... Він навчив мене української літературної мови, навчив засобів, як писати. І коли видавництва вимагали від мене, щоб я писала "про запорожців", про "Довбуша", або щоб я відзеркалювала біжуче життя, то покійний дружина мій казав мені: "Не слухай їх... І не читай критики на себе... Те, що ти можеш дати українській літературі свого, буде цінніше. Але це оцінено буде пізніше..." Бо мені все закидали, що я беру "далекі українцям теми" і "з чужого життя".

А я ж із фаху, як я писала Вам – археолог! Написала такі праці, і вони були видруковані:

"Наслідування Христа". Томи Кемпійського, переклад з латини на українську мову. (В-во отців В асиліян).

"Дорога досконалости" Св.Терези Великої, переклад з еспанської. (Рукопис перекладу має видавництво "Добра книжка").

"1313". Рік, у якому Бертольд Шварц винайшов стрільний порох. Образи німецького середньовіччя. (Бібліотека "Дзвонів", 1935р.)

"Во дні они". Збірка оповідань з Євангелії, взяте часто з археологічного боку. (Львів, 1935р.).

"Без коріння". Рік, що перебувала в київському "Інституті благородних дівиць", аби навчилася московської мови, – було це бажання моєї мачухи, чешки. Видала бібліотека "Дзвонів".

"Предок". З родинних аналізів. Як стрінулися у сарацинській неволі, як бранці, у XV ст. двоє моїх предків. З материнської сторони – дон Карльос Лясерда де Кастро, з батьківського – Адам Дунін-Борковський. Перша частина повісти – в Іспанії, друга – в неволі у Сарацинів, третя – в Україні, на Волині (Видала бібліотека "Дзвонів").

"Легенди старокиївські" – Св.Ольга, св.Анастасія й інші, від Скитів починаючи і до грецьких колоній в Криму.

"Легенди старокиївські". Частина друга. У числі легенд – Фонтан Самсона в Києві, і цікава деталь про походження Сен Жермена,

славного альхеміка й чародія, – він був сином української селянки з Підкарпаття і графа Франца Ракоці (Прага, 1943р).

"Сон Тіні". Історична повість з часів царя Адріяна. Головна постать – Антіной, про якого я "відкрила" цікаві дані. А власне: що був це не улюбленець, але син Адріяна і тайний християнин, бо завжди носив медальку, на одній стороні якої було Ягнятко, на другій – грецькі Альфа й Омега. Втопити його звеліла Августа-Сабіна, жінка Адріянова, яка хотіла бачити на троні свого улюбленця, – Люція Вера, бо дітей Адріяна і Сабіна не мали. У числі персонажів повісті є історична постать: довірений і улюблений Адріянів раб – джура Мостар, українець, бо "з Бористена походить". Друга постать – також українка(історично), донька центуріона, який привів Адріянові з українських степів улюбленого Адріянового коня "Бористена". Адріян цьому коневі звелів поставити пам'ятника і склав вірша на його честь. (Видала кооператива "Дружина", 1938р).

"Стежками і шляхами життя". Мій життєпис у формі повісті. Ще не друковано. XII розділів. Знаних є три рукописи: 1. НТШ Сарсель; 2. Українська Академія Наук, Київ; 3. В Мюнхені, але в кого?

"Мезу, жрець єгипетський". Мойсей, як учень єгипетських храмів і кандидат на єгипетського жреця. Не друковано. (І не знати в чийх руках цей рукопис).

"Що є істина?" – повість на XIV розділів про Пилата за історичними даними, що я колись зібрала про нього в Таррагоні, бо він звідти був родом...

"Життя Святої Великомучениці Варвари". Видав проф. І.Огієнко, 1922 рік».

Ще багато чого з неоціненого доробку Наталени Королеви досі не відомо де, чекаючи дослідницьких літературно-наукових розшуків. Та я ще додаю наступні рядки з її автобіографічного листа:

«Бо як розберете мої ці ієрогліфи, то, мабуть, заснете на 14 годин, як це було з Шамполліоном, першим французьким єгиптологом, якому першому пощастило прочитати єгипетське письмо.. Чому я так невиразно пишу? Мабуть тому, що замолоду багато писала по-арабському, бо добре знала цю мову...».

Вивчаючи життєпис видатної письменниці Наталени Королеви, можна зрозуміти причину, що спонукала її до вивчення арабської мови, адже першим

чоловіком нашої героїні був Перський князь. Адже, по-матері вона – нащадок славних еспанських княжих родів, по батькові – графиня Дунін-Борковська, з роду, який знаний із доби княжої України та козацьких часів. Письменниця була людиною високої культури, різносторонньо обдарована талантами й широкого спектру знаннями. Вищу освіту закінчила трьома дипломами: археології та малярської академії в Петрограді, а медицини – в Парижі.

Крім того вона була талановитою артисткою та співачкою із закінченою драматичною школою та виступала в головних ролях в італійській опері у Венеції та по інших містах. Поганий стан здоров'я примусив її перервати кар'єру на сцені. Володіла дев'ятьма мовами – європейськими та орієнтальними.

За час свого життя проживала в Іспанії, Україні, Франції, Італії, Росії, Персії, Єгипті, Вірменії, а при кінці Першої Світової війни переїхала в Чехію, де проживала до кінця своїх днів.

Літературна спадщина Наталени Королеви поважна і різноманітна за тематикою, що базується на достовірних і перевірених письменницею документах і фактах, на які вона часто посилається. Можна під всіляким поглядом оцінювати творчість видатної письменниці й історика. Можна захоплюватися її творами, або ж зовсім не розуміти їх, адже важко збагнути письменника, не ввійшовши в його культуру та добу його життя. Але якими шляхами не пішли б майбутні дослідники літературної спадщини письменниці, можна з впевненістю сказати, що своїми творами Наталена Королева зуміла вперше вивести нашу новішу українську літературу за межу локальної української проблематики на шлях світової літератури. Адже торкається письменниця зрозумілих загальнолюдських проблем, якими є пошуки правди, самопізнання. Краса і добро – це те первинне, що ушляхетнює духовність людини.

Тому саме тепер, у добу новітніх технологій, швидкостей і надшвидкостей, в час не лише переоцінок цінностей, але й ігнорації моральних і духовних надбань та нервозного шукання чогось нового, для кожного з нас надзвичайно важливими стануть поради та вказівки людини, наділеної таким досвідом, як Наталена Королева, видатна історична постать і письменниця, яка живе у своїх літературних працях – духовних надбаннях. Вивчаючи її життєпис, читаючи її твори – збагачуєшся морально і духовно, а лише таке збагачення врятує сучасників від повного занепаду духу.

А ДОРОГА ТВОЯ ВКРИТА ЗОРЯМИ

Є у житті кожного свої стежини, такі рідні, свої, ромашкові. Вони ведуть від батьківської хати у світ добра, чистих росянистих світанків, до яких оте вічне прагнення, квітуча надія і безмежна любов. Чи є щось у світі важливіше за любов? Ми ж у цьому світі всі для того, щоб любити. А душа світла віддає мелодію ніжно-лілейну, кожна струна – це оксамитове тепло і нескінченна пісня. Звідки це все? Що ж дає таку глибинну силу, здатну напоїти все живе енергією Всесвіту? А це все ж та любов. А як без неї? Очі можуть бачити, руки можуть торкати, можна обійти світи... але. Але коли є в людині промінь, то він торкнеться, приголубить, плекатиме, його вистачить зігріти душі інших. А якщо цей промінь у Жінки, Вчителя, Матері? Це – безмежжя добра. Це – стежина до зірок і віра у Щастя людини на цій землі.

Що дає людині мрія? А мрія дає людині усе. Колись вона, така ще невинно-дитяча, але вже міцною ниткою вплетена у вінок долі, як маленьке зернятко, покладене дбайливими руками у землю, починає пробуджуватись і рости. Як це важливо не злякати цього росту, не зламати цей живий паросток, пробудження краси цвітіння, період милування цвітом, а потім чекання плодів урожаю.

Спливають у пам'яті миттєвості щедрого щастя. Так. Це було. Я брала у свої маленькі долоньки пшеницю і сіяла рівненькими рядочками, щоб потім побачити своє рожевокриле щастя, яке проростає із землі спочатку маленькими крапочками, які перетворюються потім у зелений килим. Кожен день, поливаючи, торкаючись своїми пальчиками сходів, до мене потрапляла велика любов від землі. А ще я сіяла льон. А чому? «А льон цвіте синьо-синьо...», – співала моя мама і дивилася на небо, бо воно сине-сине... Разом із пшеницею і льоном росла дитяча мрія, а також велика мрія моєї матусі – я, її донечка. Ходила стежиною в пшениці і дивилася на сине небо. Так ось де вона, моя любов! Скільки у цьому материнства, великої мудрості! Як же вчасно потрібно посіяти ці зерна, щоб потім діждатися щедрого врожаю і сказати собі, що життя прожито не даремно. Як вчасно потрібно дати голку в руки, показавши перший хрестик, щоб потім, уже мною вишитими рушниками, була вислана доля моїх

синів. А пісня? Скільки тепла в колискових матусиних, а потім у моїх колискових дітям, внукам. А мамина вишня?.. У вишні справжня магія, яка тримає в цьому житті космічний імпульс, невмируще джерело сподівань і віри. Отож і недарма промовляє народна мудрість, що «яблуко від яблуні не далеко падає». Все по спіралі, таке життя. . .

Ці руки не знають втоми,
Швидкі та вправні вони.
А я повертаюсь додому
І в матері рідної сні.

Я бачу задумливі очі
І ніжність в усмішці сія,
Зігріє вона серед ночі.
Вклонюсь тобі, мамо моя.

Вклонюся за те, що ростила,
Що впевнено йду і стою,
За те, що у мене є сила,
Що пісню я знаю твою.

Ту пісню з самого дитинства
Колись дарувала мені
І нею тепер проводжати
Мені доведеться синів.

Вклонюся тобі, моя мамо,
Не знай ні тривоги, ні біди.
Хорошого слова – немало,
Найкраще – не можу знайти.

Бо все, про що хочу сказати
У серці, в душі, у мені.
Навчила мене вишивати –
Вклонюся я, мамо, тобі.

Навчила людей ти любити.
Тобі я, матусю, вклонюсь.
Навчила мене в світі жити –
За тебе я, мамо, молюсь.

І тепла усмішка, й добро, й потрібність людям... З цим народилась і прожила своє прекрасне, але нелегке життя моя рідна матуся – Білоус Катерина Захарівна.

А з'явилася вона на світ 13 грудня 1938 року в селі Тарасівка Межівського району Дніпропетровської області в сім'ї спражних землелюбів, Марії Кирилівни та Захара Пилиповича Угнівенків. Тому із самого дитинства ввібрала в себе все найкраще – любов до рідної землі, природи-матінки, любов до людей і потребу дарувати їм радість, добро, допомогу, пораду. Любов до села, названого на честь Великого Кобзаря, передалася і мені.

Створювати навколо себе красу, яка у всьому, і нести своє мудреє слово – це було її життєве кредо. Неначе по-іншому і не повинні жити люди. Завжди усміхнена, завжди вміла вислухати і дати пораду.

Дитинство пройшло непросто. Війна чорним птахом прокотилася селом, вкривши землю гіркотою полинів та червоними маками-відголосками, квітами пам'яті. А воронки ще й досі не заросли край села. Плачуть явори, скриплять старі верби біля ставу і тільки легенький вітерець хвилює ковилу. Земля дихає... Земля пам'ятає... Війна та післявоєнні голодні роки зробили і дітей, і дорослих старшими. Не стало чотирьох братиків і сестричок... Похоронки прокотились по селу... І ніхто не знає, як розкраювалися серця моїх бабусь, які труднощі та страх довелося пережити і що залишилось, навечно вкарбувавшись у пам'ять. Жили в роботі. Зайві слова просто не говорилися, але ж із душі ніде не ділися оті думи...

Навчалися при каганцю, бо світла не було, а школа - за 10 кілометрів у селі Володимирівка. Але звжди мала бажання вчитися!.. Закінчила семирічку. Життя звало, відкривало нові горизонти, манило до здійснення своїх крилатих мрій.

Із села молодь їхала здобувати освіту до міста. Навчання у Дніпропетровському педагогічному училищі було наповнене радістю та щастям. До Дніпропетровська від станції Кирпичеве, на якій доводилось

сідати до електричного потяга – 170 кілометрів. А як же згадувала, що їздили ще й на приступках, економили. Але бажання вчитися було настільки сильним, що нічого цьому не завадило. Навчання у Бердянському педагогічному інституті дало можливість пізнати багато нового, щоб потім все своє трудове життя присвятити прекрасним створінням – дітям. І єдиним місцем роботи стала Межівська середня школа №1 Межівського району Дніпропетровської області.

У Межові мама зустріла свою долю, нашого тата, Білоуса Олександра Петровича, художника, прекрасної доброї душі людину. Так і вирости ми з братом Володимиром у такій чудовій, дружній, творчій сім'ї, де головним кредом були любов до людей, повага і шана до роду, відданість рідній землі та потрібність людям.

Ще одна любов до слова, до книги, до рідної мови. Якось мама дала мені товстенького зошита, промовивши, що я в ньому можу писати все, про що я думаю, а тато дав олівці та фарби. Вчасно, як завжди. Цікаво було читати і знаходити відповіді на свої дитячі «чому» у енциклопедіях, книгах, журналах, брошурах. Вірними друзями стали словники. Звучала наша чиста рідна мова...

Неначе перлів розсипи намиста,
Вона красива, мелодійна, чиста.
Як жайвір у весняному польоті
Дзвенить вона...

Це таке щастя – усмішка дитини. Першачки з допитливими очима, обіймають свою першу вчительку. Вона для них – мама. Про все можна розказати і бути впевненим, тебе зрозуміють. Скільки щирості, ласки, тепла і великої материнської любові віддає вчитель оцим прекрасним перлинкам, як оберігає їх, як піклується. А вони такі всі різні... Та до серця кожного знаходиться свій ключик.

Ідуть роки... Вони не йдуть, а летять птахами. Школа... Це – доля життя, це можливість вчителя дати дітям ту непогасну іскорку любові, щоб найсвітліші, найрадісніші, хвилюючі спогади та найпалкіші почуття дитинства пронеслися через усе доросле життя. Приходять до школи нові діти, приходять уже й діти дітей.

Класи різні і за кількістю (від 26 до 39 учнів), і за складом, і за підготовкою. Але для всіх вистачає великого, материнського, учительського Серця. І ось уже першокласники читають та пишуть свої перші слова «мама», «тато», «родина», «Батьківщина», «Україна», «мир». Для дітей цікаво на уроках таких досконалих, продуманих до найменших дрібниць. Вчитель крокує разом із часом, а й на виховних заходах, які мають і попередню колективну підготовку, і подальше продовження в житті, і спогади потім.

Учителю! Ти йдеш по цій землі
І слід стає твій крок за кроком
Яскравим вогником у сутінках півми,
А все життя для тебе є уроком.
Ти бачиш те, що іншим не під силу,
І відповідь дасш на всі «чому?»
Ти не даремно тут, бо серце має крила,
Воно для всіх — віддати його кому?
Маленьким дітям, синьооким і чубатим,
Що ловлять погляд, кожен рух всяк час -
Це щастя вчителя — його багато,
І слід яскравий — вогник не погас.

А екскурсії... скільки їх було... Ці незабутні походи з козацькою кашею, щирі розмови біля багаття, пісні, ігри, поїздки по рідному краю, до Криму, в Карпати, Ленінград, Москву...

Хотілося, щоб діти все знали, відчували красу, пишалися землею, яка зростила їх, щоб змогли віддати себе і бути корисним для суспільства.

Враховуючи індивідуальні особливості, Катерина Захарівна Білоус працює над розвитком творчих здібностей учнів. Всебічно розвинена дитина – це запорука її подальшого зрілого життя. Любов до ремесел і любов до української пісні перепліталися з традиціями нашого українського народу та братніх народів і були невід’ємними у вихованні дітей.

Не могу назвати точну цифру, одним словом, багато вихованців Катерини Захарівни обрали свій шлях на педагогічній ниві. І не просто

шлях, а стали кращими вчителями, бо зерна мудрості, посіяні ще в чисті дитячі душі, проросли врожайними щедрими колосками. У талановитого вчителя і учні талановиті.

Ми, діти, я і мій брат Володимир, наш батько, бачили всю цю педагогічну кухню зсередини: як мама готувалась до уроків, перевіряла зошити, писала доповіді на батьківський всеобуч. На вулиці сусіди говорили, що тільки в нашому будинку вночі горить світло. Батько був художником та грав в оркестрі. Обоє гарно співали. Садиба потопала у квітах, а виноградно-яблуневий шлейф, якого не можна напитися, обіймав і дарував почуття родинного щастя та цілковитої гармонії.

Коли в сім'ї всі творчі, то вирує невичерпне джерело нових ідей, задумів, які потім втілюються у життя. Мама довгий час керувала школою передового педагогічного досвіду та однією із перших в області почала навчати дітей-шестирічок.

Вимогливість до себе, вміння прийняти правильне рішення у відповідальну хвилину, рішучість, наполегливість, небайдужість, сумлінність, вміння доводити розпочату справу до кінця виховувалися у собі і у вихованцях. Багатий педагогічний досвід і невичерпне бажання творити добро, сприяли успішним крокам на щедрій педагогічній ниві. Тому нагороджена Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, обласного управління освіти, має відзнаки «Старшого вчителя», і «Відмінника народної освіти», медалі та звання Заслуженого вчителя України. Узагальнений досвід роботи Білоус Катерини Захарівни занесено до картотеки, яка знаходиться в Києві.

Ерудиція та розум, простота і порядність, енергія і принциповість, а ще величезний досвід і справедливість і зараз так потрібні тим, хто віддає свої серця дітям.

Чи є щось важливіше у характері людини, як її головна якість – людяність? Так, саме людяність, тактовність, уміння вислухати, допомогти, а ще повірити, дати надію – це те, за що шанують колеги, люблять учні, поважають батьки та односельці, це те, чим живемо ми, діти, внуки, правнуки.

Є найбільша шана – це любов і вдячність людей і визнання Катерини Захарівни Білоус, як Людини, Вчителя від Бога.

Для нас мама – найрідніша та найдорожча людина, щирий друг, гарний порадник. За те, що ми були з нею, ми дуже вдячні Богу. Був у мами один сон, певно, пророчий. Начебто вела учнів до козацького села Іванівки, що в нашому районі. А потім зупинилася і сказала, що далі ми не підемо, вас поведе інший учитель. А 22 березня 2007 року мама перейшла в інше життя.

Де ромашковий килим улітку,
Вельон ніжний навкруг ковили,
Де садки потопають від цвіту,
Там стежки між пшениць пролягли.
Там торкалися ніг ніжні роси,
Двір і хата – душі джерело,
І чекає, й сумує, і просить
Повернутися рідне село.
Прилети сюди сивою пташкою.
Яблуневого цвіту вдихни,
А іще по стежині ромашковій
До криниці прадіда прийди.
Чим жила, де була, про що мріяла...
Казка давня нехай ожива,
А дорога твоя вкрита зорями
Всім дзвенить калиново й співа.
Чуєш листя берізки ти пісню,
А душі красивий політ,
Поливається сльозами-росами,
Пам'ятаючи зоряний слід.

Рідні серцю дороги... Ними мережане все наше життя. Дорога Жінки, Українки, Матері, Учителя – це сонцесяйний промінь Добра, Віри, Надії, Любові. Дороги вибирають нас, ми вибираємо їх, щоб бути собою, щоб творити, дарувати, плекати і розуміти те, що кожен у цьому житті на своєму місці, у своєму часі на витку спіралі життя людства, що роки відведені нам для творіння Добра.

«ПРОШЕНИЕ» ІМЕНІ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

Інформаційний потік затягує у свій вир ось уже другий місяць поспіль. 24 січня 2014 року – день, що не є винятком. Він – логічне продовження усіх попередніх і пуп'янок із концентрату подій для наступних.

Хоча сьогодні наче усе без змін. Та насправді навколо їх стільки, що втомлюєшся рахувати і реагувати. Вмикаєш телевизор з острахом і боєм; переглядаєш стрічку у Facebook із надією, що сьогодні все зміниться, все налагодиться, або бодай кудись зникне прикра реальність, а на її місце прийде щось інше: визначеніше, зрозуміліше, передбачливіше; зустрічаєш друзів і знайомих розгубленим поглядом та ловиш у їхніх очах свої ж запитання. Чекаєш, щодня чекаєш і віриш. Синусоїда впевненості коливається у своїй амплітуді між повною зневірою і безпричинним, абсолютно фанатичним оптимізмом. Він настільки сильний, що заливає собою усе моє єство по вінця та, стривожений черговою звісткою із Києва, викристалізовуючись важкими брилами льодового «ще не тепер», падає на саме дно душі. І від цього робиться холодно, майже так, як і на зимовому Майдані. Мабуть, саме тому містичне перенесення у паралельно-кращий світ видається значно ймовірнішим за реальні владні зміни.

Скільки людських доль, переплавлених часом, подарували нам цей день? Скільки «справ», загублених у архівних підвалах, стали предтечами сьогодення? Скільки пролитих материнських сліз перетворилися на сніг, що паде на наші голови зараз? Скільки таких же риторичних питань гулким відлунням доносяться із не такого далекого минулого? Їх чують, але перерахувати не в змозі...

Фантастично і нереально переплетено минуле з сьогоденням. Перед озброєними молодими чоловіками стоять на колінах матері. Перед тими, хто бив їхніх дітей, що стали на захист цілої країни. Перед тими, хто сміється їм у обличчя. Перед тими, що грудьми стоять за чужі посади й кошти. Це вулиця Грушевського у столиці вже незалежної, вільної України. Наші дні. 21 століття. А жінки все ще на колінах, а їхні уста промовляють ті ж слова і молитви, які незмінні

десятиліттями: «Не бийте! Не вбивайте! Поверніть дітей!». Цих слів система не розуміє. Вона глуха до болю материнського серця.

Чи не так Марія Грушевська просила за свою Кулюню? Єдину доньку Михайла Грушевського та Марії-Іванни Вояківської роздерла гвардія маленьких бездушних механізмів із людськими обличчями. Символічно, що на вулиці з її прізвищем історія вкотре робить свій спіральний виток.

1931 рік. У «почесне вигнання» до Москви виїжджає академік Грушевський з дружиною та донькою Катериною, яка уже на той час є відомою у наукових колах завдяки своїм етнографічним працям. Роки вимушеної еміграції під пильним оком владних структур, досі не до кінця зрозуміла смерть батька, цькування і переслідування не підірвали віри молодій жінці в себе і улюблену справу. Вона не була екстремісткою, та й провокатором її важко назвати. Хоча... Мабуть, таки провокативно було досліджувати український героїчний епос і бачити у ньому щось більше ніж просто набір красивих слів. Закодована, емоційно концентрована воля, свободолюбство, незалежність через століття живлять душу народу. Катерина це знала і сама із цього живилася, бо як інакше пояснити ту стійкість з якою вона приймала усе, що піднесла їй доля? Сила жіночої витримки воістину парадоксальна. У в'язниці, а згодом і на засланні, вона надихає і дарує надію на порятунок. Скільки було написало листів із проханням перегляду справи Катерини Грушевської невідомо, відомо лише те, що через п'ять років після її затримання вона померла в ув'язненні. А її мати жила. І до кінця своїх днів «була доброю гадки», що її дитя десь дуже далеко, проте настане день, що принесе їм зустріч.

Чи знають жінки-матері, які сьогодні просять за своїх дітей, про Марію? Чи знають вони, що її не почули? Чи перестали б вони просити, якби знали?

Уявляю, як Марія вчила свою доньку грамоти. Увечері, при гасовій лампі, під голосне відбивання хвилин старим годинником, мала Кулюня повторює букви і, своїми великими, глибокими очима заглядає матері у саме серце, шукаючи схвалення. Мати ствердно киває й усміхається ніжно-ніжно, гладить по шовковистому волоссі. Десь зовсім поруч, у кабінеті працює Михайло. У домі тихо, але це не та тиша, що лякає. Повітря просякнуте лагідною напругою, тут

снують надії і великі помисли. Марія дозволяє доньці піти бавитися, а сама сідає ближче до столу і витягує свої рукописи. Її життя між цим енергетичним трикутником – Михайло, Катерина, перекладацька робота – наповнює силою і дарує наснагу. На роки.

Кадр змінюється. Ось Марія, старенька, поморщена жіночка, схилившись над пожовклим, читаним в соте, листом стирає прозору пекучу сльозу. Одна. У цілому світі, повному несправедливості й людської байдужості та черствості, одна. У горнятку вистигає кава. Марія наче прокидається од сну, тягнеться по напій і ніжно-ніжно усміхається, пригадуючи напучування доньки – вірити. У шухляді рівними стосиками лежать «прошення» про перегляд справи Катерини Грушевської, листи від друзів і вірних товаришів, що допомагають у пошуках, і фотокартки. Усе життя тепер вміщене там, то звідки ж вона таки бере силу і впевненість?

До останніх днів мати вірила, що її донечка жива. Ніхто їй не сказав, що от уже як кілька років Катерини нема на цьому світі: можливо, пожаліли (хоча, жаль тут з певністю ні до чого), можливо, не догледіли, можливо, її врятувала їхня байдужість. Але історичні джерела певні – вона не знала і продовжувала сподіватися і, мабуть, молитися.

Мільйони матерів до неї сподівалися і молилися, сотні тисяч після неї, тисячі – від грудня 2014, сотні – у лікарнях біля своїх побитих дітей та під в'язницями, десятків – просто зараз на колінах перед вояками системи.

Їх веде на вулиці те саме, що змушувало й Марію, попри усю логіку й здоровий глузд, писати листи (кілька були навіть до самого Сталіна), сподіватися на справедливість від людей, для яких це поняття має невідоме значення, вірити у те, що можна достукатися щирим словом до серця, вбраного у броню. Слово – як зброя. Молитва – як прохання. Пісня (чи не котрась із тих дум, які записала Катерина?) – як згадка, що мала б пробудити генетичну потребу свободи. Вони керуються тим же поштовхом, який є найбільш природнім для жінки: вірою, що зло насправді – лиш відсутність добра. Бідна стократна Марія в обличчях заплаканих матерів Майдану... Її не зупинить знання, що лицемірам байдуже до її сліз. Її не зупинять розмови про те, що стояти перед військовими на колінах – приниження.

Її не зупинить власна непевність, коли зустрінеться із очима, що не-смішливо дивляться на неї з-під шолома. Її ніщо не зупинить, бо тут, біля неї, так близько, що тепло тіла чути плечем навіть через товщу кількох курток, стоїть ще не одна така ж Марія. Матір, що рятує свою дитину як уміє, як може... Матір, що не мовчить, що не вмовляє свою кровинку пригасити в собі полум'я, яке веде вперед, що не боїться зустрітися із своїми страхами втратити дитя, а тому стає все сильнішою, майже незламною.

Хто знатиме їхні імена? Їх за століття принижень гідності стільки, що й немає такого числа. Хто обліковує біль материнського серця, що кричить сьогодні біля барикад на Грушевського: «Чужих дітей не буває!»? Сила їх любові, певність своїх сил не розчулить тих, до кого вони промовляють. Їхні сльози не стікатимуть потоками у душах тих, хто навпроти тримає щити. Про їхній візит, напевне, навіть не докладуть «верхівці», яка є причиною їхніх страждань. А проте...

Їх почують інші: діти, котрі візьмуть ці слова із собою в бій, з ворогом чи просто із собою; чоловіки, які у повазі схиллять голови перед силою їхнього духу і розправлять спину, щоб захистити цю віру; жінки, що досі мовчали, та більше мовчати не зможуть, бо, на правду, чужих дітей не буває.

Вони безіменні, та ім'я кожній з них – Марія, мати доньок та синів України.

ВСІХ ЗАХИСТИЛА ОДНИМ СВОЇМ СЕРЦЕМ...

*Блаженні вигнані за правду,
бо їхнє Царство Небесне.*

Євангелія від Св. Матвія

На похороні Лесі Коцюби людей було небагато. Родичі, сусіди і викладачі Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя, які не побоялися висловити свою пошану колишній колезі і її громадянському вчинку. Сусідка Зоя Олександрівна Чіплінська працювала тоді у комбінаті громадського харчування і допомагала сестрі покійної і її сину влаштовувати поминальний обід. Пригадує, що частину великої бібліотеки Лесі Йосипівни родичі передали в університет, а решту – викинули як макулатуру на причеп якогось трактора. Той спогад і досі ятрить їй душу – здавалося, що разом із книжками викидають на смітник і саме життя цієї незвичайної жінки. Разом із сестрою вони облаштовували могилу, і Зоя Олександрівна запропонувала напис на пам'ятник: «Навіки в пам'яті людській».

Вже давно родичі, які мешкали тоді в Білорусі, сюди не приїздять, і сусідка сама з гіркотою читає ті слова і сприймає їх як знущання над пам'яттю. – До цього пам'ятника треба кожного першого вересня приводити студентів і розказувати їм про жінку, яка відстоювала незалежність України, – обурено говорить Чіплінська мені, колишнім і теперішнім викладачам університету. – Ніколи не забуду, як Леся Йосипівна плакала, коли ще одну міську школу зробили російськомовною, – продовжує вона. – Тільки тепер я розумію глибину її переживань.

Кандидат філологічних наук Григорій Аврахов у 8-ому числі журналу «Дивослово» за 2005 рік назвав Лесею Йосипівну Коцюбу в числі найславетніших українських патріоток, які самовіддано боролися за державу і націю. Це Люба Гайовська («Рута»), Галина Дидик, Алла Горська, Ірина Калинець, Ліна Костенко, Оксана Мешко, Надія і Леоніда Світличні, Надія Суровцева, Марта Чорна («Медея»), Наталя Шухевич...

Посеред названих і не названих героїнь опору, жертв диких репресій страждали і єдино за читання або збереження праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». На такому ж рівні героїчної подвижності прочитується ймення Лесі Коцюби, про яку казано дотепер дуже мало. А саме їй належить організація успішної передачі за кордон крамольного трактату, що зголосив на цілий світ імення гвалтованої, та не впокореної України. Про цю знакову шляхетну особистість літературознавця і педагога, що зважилася на відчайний подвиг, ризикуючи власним життям, поведемо тут мову. На підставі архівних матеріалів і особистих вражень, окреслених автором публікації «Її всі звали Леся Йосипівна».

Народилася Олександра Йосипівна Коцюба 18 березня 1921 р. в с. Веселому Хортицького району Запорізької області в селянській сім'ї. У 39-му вступила до Запорізького університету на українську філологію. У час окупації працювала швейцаром-прибиральницею в дитячій бібліотеці Січеслава. Після звільнення обласного центру була зарахована на III курс. Закінчила навчання 1945-го, здобувши спеціальність «Викладач української літератури». Продовж 1945-1948 років викладала українську літературу в Дрогобицькому вчительському інституті, а в 1949-1951 – у Чернігівському педінституті. Вела, як і пізніше, гуртки виразного читання, режисерувала аматорські вистави й концертні програми, адже володіла мистецьким хистом. Від 1 вересня 1956 року працює старшим викладачем Ніжинського педінституту, де розквітли її неординарні таланти педагога, науковця, діяча українського національного відродження. Відбувши річну аспірантуру при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії, 1964 року успішно захистила дисертацію в Київському педінституті імені Максима Горького (офіційними опонентами були професор П.Н. Попов і кандидат наук Г.С. Сухобрус). Із квітня 1969-го Леся Коцюба – доцент за спеціальністю «Фольклористика». Ось уривок з характеристики, яка була надіслана у ВАК на предмет присвоєння їй вченого звання доцента. «Читає курс лекцій з фольклору, з давньої літератури і літератури 18-го століття. Веде заняття з виразного читання. Всі види занять проводить на високому науково-методичному рівні. Її лекції завжди близькі слухачам, вони помітно діють на формування наукових інтересів студентів.

Коцюба О.Й. багато працює над проблемами української фольклористики, результати своїх досліджень систематично друкує в журналах і газетах. Так, тільки 1971 року опубліковано чотири статті, дві з них – у збірниках «Наукова думка». Бере участь у міжвузівських наукових конференціях, де виступає з повідомленнями і доповідями. Веде велику громадську роботу: голова філологічної секції товариства «Знання», керує академгрупою. Як викладач курсу виразного читання допомагає художній самодіяльності інституту. В колективі інституту користується великою повагою».

Того ж 2005 року до 200-ліття Ніжинської вищої школи доцент Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя Тамара Пінчук видає у Ніжині збірку «Зірки залишають слід»... і серед видатних постатей Гоголевого вишу розповідає про Лесю Коцюбу.

«Лєся Йосипівна якось знезацька з'явилась у нашому вузі. Дружина ректора Марка Повода була у Чернігові головою державної комісії, їй там сподобалась викладачка Коцюба, тому й була запрошена до нас. І квартиру – маленьку кімнатку з одним віконцем – вона з сином Богданом одержала в цьому ж будинку, в якому я жила вже з 1952 року. Отож і стали ми добрими знайомими, добрими друзями.

Кафедра української літератури нашого інституту одержала кваліфікованого викладача. Вона була емоційною людиною, красномовною і щирою, своїм літературним словом захоплювала студентів. Її любили, поважали, намагались наслідувати, а потім згадували теплим словом.

Я й досі пам'ятаю, яку активність проявляла Лєся в час педагогічної практики. Це були такі ж творчі дні, як і дні роботи над дисертацією. Вона ходила збуджена, раз-у-раз запитувала мою педагогічну думку. Вона любила Тараса Шевченка, Лєсю Українку, закохана була в театр, тому створення бригадою практикантів театральних композицій на теми цих авторів, було її улюбленою справою. Вона допомагала студентам, як досвідчений режисер. Була дуже радісною, коли задумане втілювалось у життя. Прибігала і радісно хвалилась результатом. І сама часто брала участь у таких виставах, була чудовим декламатором, просто майстром художнього слова. На якомусь із гучних конкурсів читців її дуже похвалила народна артистка СРСР Наталія Михайлівна Ужвій. Отож і теми її наукових робіт

стосувались таких питань, як «Методика проведення літературно-музичних композицій», «Виразне читання поетичного твору» та інші. Леся Йосипівна дуже цим гордилась. Була ще одна справа, в якій Леся Йосипівна кохалась. Це процес написання і захисту дисертації. Ну всі пишуть дисертації, та не всі так емоційно смакують кожен знахідку, кожне речення і кожен висновок. Тема її дисертації була просто чудова: «Опанас Васильович Маркович – видатний український фольклорист». Це був, як добре пам'ятає читач, чоловік української письменниці Марка Вовчка. Працюючи над дисертацією, Леся Йосипівна дуже часто знайомила мене із новими архівними знахідками щодо творчості Марковича, безмежно раділа кожному знайденому документові. І з літературним смаком, якщо так можна сказати, ліпила свою роботу.

А ще між нами (мабуть, не тільки) обговорювались думки про те, що Маркович, тонкий знавець України і народу, сам написав російській Марії Вілінській, своїй дружині, оті знамениті «Народні оповідання». Ну не могла Вілінська знати тонкощів народного життя, їх знав Маркович.

Знаю, що не перша Леся Йосипівна прийшла до такого висновку, але знаючи добре Марковича, не могла й мовчати. Але ж так склалась історія української літератури, і «Народні оповідання» Марка Вовчка і сьогодні до болю хвилюють уважного і вдячного читача».

Згадує Зоя Чіплінська: «Леся Йосипівна збуджена ходить кімнатою і промовляє: «Мій Маркович! Мій Маркович!». Це чує чоловік моєї подруги, грузин за національністю, і здивовано перепитує: «Це вона про свого коханця?»

Науковий працівник Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського Наталія Дмитренко побачила у фондах Центрального державного архіву-музею літератури й мистецтва України листування викладача Гоголевого вишу кандидата філологічних наук Григорія Васильківського з Володимиром Даниловим – фольклористом і літературознавцем з Ніжина, який працював у Ленінграді і підтримував творчі стосунки з Лесею Коцюбою.

«Леся Коцюба приїхала в Ніжин з Чернігова, років 35, гарної зовнішності, дружить з дружиною ректора Марка Повода, має сина Богдана, пише дисертацію, – повідомляє він колезі. – У 1962 році

урядовою постановою відмінили видання і друк у педінститутах «Наукових записок», Леся Коцюба їздила в Київ і добилася у Головліті дозволу на друк останнього збірника. У 1964 в Ніжин приїздив Ульріх Фохт, який читав лекції про творчість Михайла Лермонтова. На урочистому вечорі Леся Коцюба декламувала українською мовою уривок з поеми Тараса Шевченка «Лілея».

На прохання Г.П. Васильківського професор В.А. Тонков зробив рецензію на автореферат дисертації Л. Коцюби.

Близько 18 років роботи в Ніжинському педінституті знаменували розквіт викладацької, науково-дослідної, громадсько-політичної діяльності Лесі Йосипівни. Її лекції з давньої української літератури, фольклору, мистецькознавчі гуртки охоче відвідували студенти різних факультетів, а організовані нею екскурсійні поїздки Шевченківськими місцями, до пам'яток вітчизняної історії збирали численні громади небайдужих. І рік за роком – робота в архівах Чернігова, Києва, Глухова, Канева... Лесі Йосипівни належить 20 публікацій, зокрема фундаментальні студії про життя й творчість Опанаса Марковича. Можна тільки здогадуватись, як багато полишила вона ще не опублікованого. Позбавлена права викладати, що становило суть її життя, цькована місцевою пресою, подвижниця згасла, як свіча, на 66-му році життя.

– Аби прояснити першопричини наглої згуби, згадаймо знаменні 60-ті роки, – пише Григорій Аврахов, який працював у Ніжині деканом філологічного факультету. – Тоді довкола Лесі Йосипівни утворився доволі потужний осередок патріотів-україністів. Серед них були Іван Бровко, Олександр Жомнір, Іван Костенко, Володимир Крутивус, Володимир Литвинов, Дмитро Наливайко, Іван Шпаковський... Вони активно впливали на студентське життя, оновлення навчально-виховного процесу, залучення студентської громади до пізнання «нової хвилі» літературно-мистецького ренесансу. Щораз пафоснішими ставали дискусійні зустрічі з молодими, передусім київськими майстрами «нового слова», які голосно заявили про себе. Особливо значущим був приїзд Миколи Вінграновського, Івана Драча, Євгена Гуцала, Бориса Олійника, Григора Тютюнника. Яскраве свято єднання душ викликало жорсткі репресивні заходи до учасників та організаторів дійства. Бродильним ферментом

став бунтівний трактат Івана Дзюби. Викривальне слово, якого вже не сподівалася почути знекровлена терорами Україна, захопито діяти рішучіше й наступально: світ має почути голос пробудженої до спротиву свідомої себе України. І нам пощастило здійснити неймовірне: ми передали цю працю за кордон. Конспіративні заходи спрацювали бездоганно – з нашого боку. Ніхто з утаємничених не споганився зрадою. Слабкою ланкою, на жаль, виявилися контрагенти за-рубіжжя.

Історія незаперечно свідчить: усі (або майже всі) конспіративні «проколи» вчиняли кволодухі випадкові люди, які прагнули врятувати свій спокій і своє життя. Знову пошлюся на Григорія Аврахова.

«Коли Юрій Бача, літературознавець із Пряшева, перелякавшись за скоєне, виказав Івана Чендея, притиснутий гебістами відомий письменник, одводячи неправдиве звинувачення, назвав справжнього передавача фотокопійного тексту і навіть не зробив спроби хоч якось його попередити. Провинець, вважаючи, що його шантажують підозрою, довго відхрещувався, накликаючи додаткові звинувачення во лжі. Одиратися стало марним, коли слідчі пред'явили письмове зізнання Чендея. Треба було спішно знайти іншу рятівну версію співучасті, що виглядала б вірогідною. На світанку засилаю гінця до Лесі Йосипівни. Мовляв, зневолений виказати її (іншого виходу нема!), просив «перерізати» ланцюг подальших ловів співучасників посиленням на когось померлого.

І Леся Йосипівна зробила блискучий хід: вона засвідчила, що машинописний і фотокопійний текст, як і благословення на публікацію, дав їй професор П.М.Попов (літературознавець, мистецтвознавець і фольклорист, професор Київського університету, член-кореспондент АН УРСР, помер у квітні 1971 р.). Зі всіх можливих версій ця була найбільш довірчою, адже Павло Михайлович опікувався Коцюбою щонайменше літ 15. Численну групу активних співучасників змови було врятовано! А над головою пані Лесі згромадилися зловісні хмари...

Спроба гебістів загострити відносини поміж нами або й спричинити розбрат провалилася. Скільки магнітофонних стрічок вони витратили надаремне, коли надовго замкнули нас у спецкамері для підслухувань...

26 серпня 1974 року ректор Василь Горбач змусив Лесею Йосипівну подати заяву про звільнення «за власним бажанням». На проханні видати характеристику для пошуків іншого місця роботи, він прописав сатанинський вердикт: «Тов. Коцюба О.Й. піддавалась різкій критиці на кафедрі, раді факультету та інституту за те, що вона мала та передала іншій особі ідейно-шкідливий матеріал». Керівник і вчений убоявся назвати філософсько-соціологічний документ, що побачив світ 1968 року в Мюнхені. Замовчування епохального явлення, мовби його не існувало зовсім, тривало довгі роки. Зате «недремное» КГБ продовжувало катувати «провинців». До честі Лесі Йосипівни, усі допити, «очні ставки», перехресні напосідання слідчих витримала предостойно, стійко стверджуючи непричетність Івана Дзюби до передачі трактату...»

Я не була знайомою з Лесею Коцюбою, але її історія мене тривожить, ставить багато запитань. З глибокої підсвідомості виповзає пушкінське: «И я бы мог...» А чи справді змогла б? Українська інтелігентка, глибокий знавець рідної культури підхопила патріотичне полум'яне слово іншого інтелігента, ризикуючи посадою, і навіть життям...

У газеті «Літературна Україна» 9 листопада 1973 року Іван Дзюба зробив заяву про те, що його писанина: «...містила в собі глибоко помилкове розуміння ряду національних проблем, інтернаціональної природи нашого соціалістичного суспільства, перекручено її трактувала і по суті була виступом проти національної політики партії». Під час міжнародного наукового семінару в 2013 році «Хронологія радянської культури: константи й трансформації» в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя академік НАН України директор Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка Микола Жулинський назвав таку поведінку Іван Дзюби політичною маскою. На його думку, той використав ідеологічну мімікрію як засіб легітимізації національної літератури в умовах радянської культури. Літературний критик і громадський діяч, посилаючись на принципи ленінської національної політики, намагався вберегти самостійність української літератури від впливу північного сусіда.

А як почувалася після цього Леся Коцюба? Вона, очевидно, запитувала саму себе: «Коли ж Іван Дзюба був правдивим?»

Вона ніяких публічних заяв не робила. Вона жила одна в своїй квартирі-бібліотеці без роботи, без грошей, а часом і без хліба. Син мешкав окремо в іншому місті і надіятися на його підтримку вона не могла. Колишні колеги, які проживали в цьому ж будинку, мовчки обходили її в дворі. Інші сусіди співчутливо розповідали: «Леся Йосипівна так кашляла, що ми через стіну чули». Але не наважилися зайти і розпитати, чому вона кашляє. Не через душевну черствість, а зі страху втратити власне благополуччя. Серед них, очевидно, були й ті, які ще пам'ятали «чорні воронки». Та й як було не боятися, коли в будинку жив «сексот», який не приховував того, що слідкує за Зоєю Олександрівною і її київською подругою тільки тому, що вони відвідують «буржуазну націоналістку».

20 листопада 1976 року в газеті «Під прапором Леніна» – ніжинському партійному органі, на останній сторінці з'являється стаття «Під маскою добропорядності». Державі захотілося парадно проїхати по грудях немолодої жінки всією міццю своїх танків, як написала в 30-ті роки про себе Анна Ахматова. Автора, який заховався за псевдо І.Стоян, можливо знав редактор Григорій Зорка. А міг і не знати – такі тексти приносили в редакцію з відповідного органу і наказували публікувати. Через 10 років після антидержавної події, тобто передачу за кордон трактату, Аврахова і Коцюбу назвали нікчемними людьми. Грамотно маніпулюючи аргументами, цитуючи покайну заяву Дзюби, пересічному обивателю нав'ювали думку про них, як про осіб облудних і аморальних. І це випробування Леся Йосипівна витримала мужньо.

Я не хочу ділити героїв цієї історії на позитивних і негативних. Кожен з них зробив свій вибір: одні сповідували при цьому власну вигоду, інші – принципи. Бог їм суддя. Я думаю про моральну відповідальність кожного з нас за написане, сказане публічно.

Микола Лукаш, який залишив нам блискучі поетичні переклади з іноземних мов на українську, сказав, що може сісти в тюрму замість Дзюби. І цим позбавив себе улюбленої творчої роботи і буквально кусня хліба. Його колишні колеги часом запрошували його до себе в гості, аби підгодувати. У такий спосіб, вони вірогідно, очищували свою совість. Бо думали ж так як він, але сказати не змогли.

Іван Дзюба через публічне покайння зберіг себе для родини, для

літератури. Я чула його виступ на Всесвітньому форумі українців у 2001 році, коли він обережно, але аргументовано, говорив про важливість збереження української мови задля збереження нації. Його наукові розвідки – золоті злитки в історії української культури. Він дожив до належного пошанування в незалежній Україні.

Леся Коцюба померла 1986 року після інфаркту. Їй виповнилося 65. У довірливих розмовах із сусідкою, з колишніми колегами вона ніколи не пожалкувала про свій вчинок. Вона була правдивою в усьому і за це залишилася в пам'яті людській.

– За чисте сумління Ви заплатили дванадцятьма роками таборів і заслань...Що давало Вам сили? – запитала я в доктора філософських наук, поета, літератора, дисидента-шістдесятника Євгена Сверстюка під час його перебування в Ніжині.

– Це нелегко і легко. Десь в Довженка я прочитав: «У час великого болу і великої загрози єдине, що тримає мене – це чисте сумління». Якщо ж говорити про силу, то її дає людині обов'язок. У Лесі Українки є: «Що дасть нам силу» – і відповідь – «Хрест!» Нести хрест до кінця – в цьому обов'язок і сила...

– Тривкий прослідлишило геройство Лесі Йосипівни у громадсько-політичній історії України, – стверджує Григорій Аврахов. – Ми у великім, не сплаченим боргу перед особистістю крицевої вдачі. Що потрібно зробити, аби вшанувати її пам'ять? Насамперед відкрити меморіальну дошку на будинку в Ніжині, де жила і відійшла в безсмертя героїня (колишня вул. Червоних партизанів, тепер – Московська, 15-В); назвати ім'ям Лесі Коцюби вулицю, на якій знаходиться університет, започаткувати щорічні наукові читання на честь героїні опору; видати її наукові праці та спогади тих, хто близько спілкувався з цією напрочуд щиросердою людиною, готовою «всіх захистити одним своїм серцем» (вислів Лесі Українки).

ВЕЛИКА В МАЛОМУ. СКРОМНА КВІТКА АДОНІС

...І сьогодні я в чеканні... Мучуь тим. Але мирюь з тим, що то гірше було би – зовсім нічого не ждати? То вже було би забуто всим миром землі – нічого не ждати! І так моє чекання закінчилося вичеканістю...

Параска Плитка-Горицвіт

Творча самітниця, що притягувала тлуми людей. Не мала дітей, але була багатодітною матір'ю. Не закінчувала університетів, але її мудрості б вистачило на десяток професорів. Для неї Франко і Ганді були однаково великими авторитетами.

В її житті нестерпної легкості було більше, ніж легкої нестерпності, але не любила оповідати про пережиті біди, щоб не помножувати довколишню гіркоту світу ще й своїми болями.

І в німецьких містечках, і в казахських степах живилася духом українських князів, гетьманів і поетів, повсякчас сповідувала християнські чесноти. Гуцулка, залюблена в індійську космологію, душею вросла в карпатські ландшафти.

Велика в малому. Скромна квітка адоніс. Геніальна в простоті... Параска Плитка-Горицвіт..

Був собі гуцул Штефан Плитка, простий коваль, який знав кілька мов (а казали, що Гуцульщина – то «джунглі в серці Європи»). Жив спершу в Бистреці Жаб'євської гміни, потім перевіз сім'ю з маленькою донею Парасею у Криворівню. Любив малу дуже, грався з нею, навчив німецької мови. Може, то з його домашньої науки і пірвало пізніше дівчину начатися в європейському університеті? Та так пірвало, що вона раптом зібралася і вирушила в дорогу. Гуцулка, яка ніколи не спускалася з гір, яка закінчила лиш чотири класи сільської школи, дісталася самотужки у Німеччину, і то в 43-му році!

Ллюзорна мрія про університет не витримала тесту нищівною воєнною реальністю. Сімнадцятирічна дівчина не здавалася, пішла працювати служкою у німецьку родину. Було гірко і важко. Волелюбний гуцульський дух не міг перенести зверхності з боку німців, арійських закидів, не міг змиритися з необхідністю під когось прогинатися. Той же дух покликав юнку назад, додому в Криворівню.

Та Параска і вдома не могла жити спокійним обивательським, національно неусвідомленим життям. Не побоялася розносити по криївках УПА хліб, бриндзу й афину, підгодовувала вояків, була зв'язковою. Псевдо – Ластівка.

Ластівка знала, що за таку діяльність совіти розстрілювали. Усвідомлювала смерть в свої 17 і чула жагу до життя як ніхто інший.

Її таки взяли «ястрібки». Таки погрожували розстрілом. Але стаття «па малалетству» подарувала шанс на життя, хай і в концтаборах. У 17 – суд, у 18 – каторга.

Та є ще одна версія таких поневірянь Параски. Розповідають, що дівчина відмовилася бути коханкою дільничного, а родина принципово не хотіла давати за її свободу хабар – корову. Багато розповідають. Але упертим є факт, що у 1945 році Параска потрапила в Новосибірськ.

Впаяні 10 років сибірських таборів почалися з важкої дороги на Колиму. Ешелон живих смертників. Страх невідомості. Дикий холод. Єдине, що могло врятувати від замерзання – закривавлені шинелі, зняті з трупів убитих. І люди їх одягали, бо що ж...

Молодим дівчатам, яких везли разом із Параскою, лікарі ампутували обморожені ноги. Наступна – вона? Параска теж була приречена зі своїми почорнілими мертвими кінцівками. В уральському тюремному госпіталі чекала вердикту дохторів. Згадувала, як спритно сарною стрибала карпатськими бескидами та пляями... Бунтівна кров не мирилася з каліченням... Вже ось-ось. Вже мали різати... Але диво: молодий лікар, грузин за національністю, врятував дівчину. Вирішив спробувати лікувати, хоч і без надії, – і вдалося... Параска потім із вдячністю згадувала його все життя.

П'ять років дівчина відшукувалась на милицях пляцями колимських таборів, і весь час дякувала Богові – за чудо свого життя...

Ще раз зіткнулася зі смертю у бараці в спецтаборі в Спаську (Казахстан), де з 1947 року відбувала строк. Практично вже була за межею

життя. Люди гинули десятками від тифу, туберкульозу, від виснаження... Трупи з бараків ніхто не виносив, чекали, поки їх не назбирається достатня кількість. Скидали їх в кутку на страшну смердючу купу. Поруч жили живі, ходили, розмовляли, їли...

Зомлілу, виснажену Параску, яка вже нагадувала небіжчицю, кинули на купу мертвяків... Западаючи у маренні в підсвідомі глибини, вона звіддала чула гул людських голосів. На груди давили кинуті зверху мертві тіла... Хотілося кричати... Не могла спромогтися навіть на стогін... Але думка жевріла в напівмертвому тілі... «Якщо виживу, то славитиму тільки Бога»... якщо виживу...

Параска спам'яталася, коли її відпоювала конвоїрка... Побачивши в купі мертв'яків пишну красиву косу, наглядальниця замилувалася непритомною, ні живою, ні мертвою Параскою... Витягнула, відпоїла, відгодувала... Вдячна Параска намагалася віддячити – доглядала дітей конвоїрки, співала їм коломийок, латала сірий дитячий одяг... А ще – писала вірші... Це те, що було її нутром, теплило спогадами, жило духом Гуцульщини, пам'яттю про Україну...

У 54-му Параску звільнили за амністією. Першою, кого зустріла на порозі батьківської хати, була замислена мати, зав'язана у жовтогарячу хустину. Та хустина потім все життя віддавала огненною плямою в пам'яті Параски, тому жінка так полюбила квітучі крокуси, обсаджувала ними своє обійстя... промовляючи як мантру – «мамина хустина...»

Багато людей розпитували Параску про чужину і поневірвання, та дівчина не хотіла ділитися болючим досвідом. Вона усвідомлювала, як багато важить слово і якої сили його енергетика, не хотіла помножувати і без того велику гіркоту у Всесвіті, воліла людям дарувати світлість, а ще власноруч створені подарунки.

Параска по приїзді ожила, вільно дихала карпатським повітрям. Ерос молодості взяв гору над пережитим і подоланим танатосом. Дівчина горнулася до людей, та задавалася дивачкою в очах односельців. Ну ще б: ні, щоб газдувати, поратися коло хати, сокотити худобину і думати про кавалок хліба. А то нею вічно щось колотить, кудись несе «тоту штефанову Параску».

Купила собі фотоапарат і обладнання, знимкувала. Грала на гітарі, дрімбі, інших музичних інструментах. Була невгамовною, повна

задумів...І раптом... мов у воду опустили... Це найбільша таємниця життя народної мисткині... Параска віддалилася від людей... усамітнілася. Не була на них озлоблена, але прагнула окремішності, спокою... Стала ще більшою білою вороною в очах порядних газдів і газдинь. Анахореткою, відлюдницею пішла окремо жити від батьків.

Кажуть... (знову «кажуть» за неї, бо Параска переболювала свій надлам тихо і смиренно), кажуть, що в таборах дівчина переписувалася з одним ув'язненим, грузином, художником, здається... Напевно дві вільнолюбиві бунтівні творчі душі змогли віднайтися в колимській велелюдній пустці... Чи чекала на нього? Чи сподівалася на щось? Невідомо... Щоб зберегти ниточку зв'язку, переслала додому його адресу.

Однак батьки не змогли зрозуміти ще одного дивацтва дівчини, яка їм на сором була «не така, як всі», боялися «а що люде скажуть». Очевидно з любові до неї, з бажання, щоб мала традиційну жіночу долю – спалили того листа... Думали: перейде, минеться, забудеться...

Дізнавшись про вчинок батьків, Параска дуже довго не могла їм пробачити. І ніколи не могла зрадити собі. Так і лишилася самотньою. Черниця в миру.

Переселилися в стару батькову кузню.

Жила трав'яними чаями та жменькою їжі, які принесуть добрі люди. Одягу особливого теж не потребувала, перешивала з кимось подарованих речей, зі свого власного мала лиш один трикотажний светер. Не тримала худоби, городу. Землю довкола хатчини віддала іншим, щоб не зрубали двох беріз, які виднілися з її порога на сусідньому пагорбі.

Їй не треба було багато для щастя – усамітнення, крайчика хліба, ложки води. Але найголовніше – аби можна було творити... Народжувати своїх «дітей»... Так Параска називала творіння рук і уміслів: мала колосальний талант робити з нічого щось.

Взяла собі за псевдо назву народну адоніса – Горицвіт, проказуючи: «Миттево розцвіла та квітка, дивись, вже й пелюстки опали... Ото моя доля...»

В її руках зіжмаканий аркуш умить перекидався на химерну вибагливу витинанку. За таку любов до паперу ще в дитинстві називали Параску «паперовою фабрикою». Шматки мішковини, картону,

лінолеуму враз ставали обкладинками саморуч творених книг. Викинута на смітник дитяча пеленка перетворювалася на полотно для нової картини, ікони чи портрету. А малювала багато. Переважно ікони—Преподобного Онуфрія Великого, Великомучениць Параскеви та Варвари, княгині Ольги, князя Володимира, Бориса та Гліба, ікони «Ісус Христос в молоді роки», «Діва Марія до ваших духовних послуг» та ін. До речі, Параска завжди, коли творила, дотримувалася суворого посту... В такий період могла навіть не пустити до хати гостей, оберігаючи сакрум таїни творення...

А ще намалювала цикл «Доля гуцулки», зобразивши космологію гуцульського життя. Це автобіографічна ода простій жінці-горянці, яка щомиті тче цей світ доokoла, творить його наново у простій непомітній роботі, щоденних молитвах і прославах Божих.

Усі свої рукотворні витвори мисткиня з любов'ю роздавала людям. Майже кожен у Криворівні міг похвалитися подарованим Параскою авторським народним шедевром.

Особливо філігранно були виконані саморобні книжечки-збірки Параски Плитки-Горицвіт, акуратно від руки писані. Сама робила палітурки зі шкіри, сама варила клей, сама зшивала. Пресом у цій народній друкарні служили відра з водою.

Писала Параска багато. Переважно щоденникові записи, вірші, сповнені глибинної народної мудрості та любові до природи. Вражає потяг до духовної чистоти та безмірна любов до світу у цих творах на сторінках 800 (!!!) рукописних книг. Кожна сторіночка кожної книги – розписана каліграфічним почерком, розмальована дивовижними різнобарвними квітами, оздоблена гуцульською орнаментикою. 56 книг – то цілі фоліанти, які важать по 4-5 кг кожна, деякі мають більше метра в розмірі. А зустрічаються й такі дрібонькі, як сірникова коробка...

А ще Параска Горицвіт, як не дивно, була залюблена в Індію. Гуцулка, що залишила записки з філософії йоги, роман «Індійські заграви» про пригоди гуцулів у Індії, часто у приклад своїм численним відвідувачам (бо з часом люди почали масово приїжджати до Плитки) ставила Махатму Ганді і все питала риторично: «Коли-то український народ дочекається свого Ганді»...

Також мисткиня уклала словник гуцульської лексики.

Не менш екзотичною та духовно світлою, як і сама мешканка, була хата Параски у Криворівні – то царство книг, витинанок, газет, галерея власноруч писаних ікон, народних картин в стилі примітивізму, портретів українських письменників: Тарасові Шевченку, Іванові Франку, Лесі... Посередині цього моря чудасій стояв човен – приготована Параскою домовина. Жінка задалегідь туди поклала одяг, подушечку з зіллям, постолои, приготувала свічку – «щоб люди потім не шукали і не думали, в чому хоронити».

Оселя, де Параска жила самотницею, з часом почала наповнюватися людьми. Переважно студенти, поети, фольклористи, краєзнавці їхали навіть із закордону, щоб послухати живу колоритну легенду, подивитися на її творіння, вдихнути її гуцульський мікрокосм, надихнутися простотою її геніальности. Любили дуже Параску Горицвіт.

Відійшла тихо, у Великодний четвер, який у народі називають чистим. Сама чиста перед людьми і Богом.

На кого лишила свої творіння? На добрих людей. Її хата вже в статусі музею й надалі гостинно приймає відвідувачів, а опікується нею чудове духовне подружжя – о.Іван Рибарук та поетеса Оксана Зеленчук-Рибарук.

Бездітна Параска була багатодітною матір'ю, називала свої творіння дітками, колисала їх, співала, говорила до них, показувала гостям, по-материнськи пишаючись. Під кінець життя майже втратила зір та бачила далі за багатьох філософів і вчених.

Творчість і дихання були для неї однаково життєво важливими. Творчість, напевно, навіть важливіша...

Непокірна в покорі.

Велика в малому.

Скромна і геніальна народна квітка Горицвіт...

ВОНА СТВОРИЛА СВІЙ СВІТ САМА

*Встала та побігла б ...
Так немає волі!
Всесвіт пригорнула,
Смуток мимоволі...
Враз замружу очі,
Крила розгортаю:
Мрії і надії
В кольорах плекаю!*

Можна лише уявити, з якою працею давалося все в житті уродженки Луганщини Катерині Литовченко, яка 44 роки була прикута до ліжка. Не дивлячись на це, в 1996 році стала заслуженим художником України.

Катерина Іванівна Литовченко народилася в місті Свердловську Луганської області 14 грудня 1948 року. Вона виховувалася в багатодітній сім'ї. У дівчинки були дві сестри і чотири брати. Коли Каті було три роки, померла мама. Батько прагнув зробити все можливе, щоб діти не відчували себе сиротами. Після закінчення школи всі отримали спеціальності. 25 червня 1966 року Катя закінчила 9 класів СШ № 7. Після цього вступила в місцеве торговельно-професійно-технічне училище. Дівчина мріяла виступати в цирку. І як тільки дізналась, що проводиться набір в трупу циркового колективу ДК «ім. Я. М. Свердлова», однією з перших записалася туди. Не дивлячись на труднощі, змогла поєднувати навчання і виступи.

Гнучку, спортивну дівчинку відразу ж узяли в колектив. І ось з дванадцяти років, зовсім ще юною, Катя почала займатися акробатикою, пробувала себе як повітряна гімнастка, ходила по горизонтальному канату, каталася на моноциклі (одноколісний триметровий велосипед). Щоденні тренування, завзятість і робота над собою принесли свої плоди. І незабаром у неї було сім різнопланових номерів. Спочатку трупа виступала в області, пізніше почала набувати популярності, гастролювала по Союзу – Київ, Ленінград, Москва. Новий

світ відкривався перед очима. Постійні виступи і подорожі не могли не радувати, а майбутня перспектива вселяла надію.

Але мріям Катрусі так і не призначено було збутися. Ранок 1 червня 1968 року не провіщав нічого поганого. Під час відробітків стрибків на батуті, виконуючи черговий стрибок, партнер не зміг утримати Катю, і вона впала на шаблину. Впала головою вниз, отримавши при цьому перелом шийного хребця.

– Я повинна була перекинутися в сальто, а мій партнер – мене зловити, – згадувала Катерина Іванівна. – Але я вислизнула. І полетіла вниз, причому, на свою біду, поглянула вгору. Краще б я цього не робила. Через це удар при падінні довівся прямо на голову.

Падіння, на жаль, часто трапляється в професії акробата, не обходиться без травм, але ця виявилася досить серйозною. Після поневірянь по лікарнях, надій на краще, всіляких процедур, лікарі винесли вердикт: що б вона не робила, як би не лікувалася – все марно. Діагноз фахівців став вироком на все життя – «спинномозкова травма з пошкодженням четвертого і п'ятого шийних хребців. Параліч обох рук і ніг, повна нерухомість на все життя». Так у 19 років Катя стала інвалідом.

Дівчина раптом усвідомила, що життя закінчене і немає жодного сенсу існувати далі. Вона завжди мріяла про цирк. «Можливість показати здібності людського тіла, краса і ризик повітряних трюків, блиск, сцена, глядачі – все це манило мене. І на цьому я скрутила собі шию», – говорила Катерина Литовченко. Оплески, яскраве світло прожектора, арена, – та двері цирку закрилися для дівчини назавжди. Один на один вона залишилася зі своєю недугою, прикована до ліжка.

Заслужений художник України зі Свердловська Луганської області признавалася, що може намалювати все, окрім цирку: дуже важкі спогади пов'язані з ним.

Після курсу лікування її направили в санаторій до Слов'янська. Побачивши там таких же інвалідів, як вона, Катя зрозуміла: все набагато серйозніше, ніж передбачала.

– На той момент головним було не зламатися, не зациклитися на думці про самогубство, адже саме це і приходиться першим в голову – зізнавалася Катерина Литовченко.

Тому так важливо, щоб поруч були люди, здатні підтримати. Близькі люди. Сестра Каті Ірина, залишивши навчання в іншому місті, практично відразу ж повернулася до Свердловська і з цієї миті вже не покидала його. Всі 44 роки вона доглядала хвору сестру.

Пізніше з'явилися нові знайомі, які також були інвалідами і боролися за право жити. У санаторію дівчина познайомилася із земляком Миколою Зайцевим, який, не дивлячись на свою важку недугу, пересуваючись в інвалідній колясці, закінчив інститут і став юристом. Вони почали дружити, спілкуватися, підтримувати один одного. У найстрашніший момент відчаю Микола приніс Каті книгу письменника-гірника Владислава Титова «Всім смертям назло». Ця книга стала для дівчини, як і для багатьох інших інвалідів – настільною, допомогла не здатися. За сюжетом головний герой позбувся рук і навчився писати ногами, а потім ротом. «Було бажання заснути і ніколи не прокинутися, але після прочитання книги я задумалася, вирішила не підкорятися діагнозу і показати хворобі, хто головний», – говорила Катерина Литовченко. Вона зрозуміла, що життя – це Божий дар, і ніхто не має права відмовлятися від нього.

Повернувшись додому, жінка одержала перші листи від своїх нових друзів по санаторію. Стало питання – як відповісти? «Узяла олівець, затиснула його в зубах і почала пробувати писати», – згадувала Катерина Іванівна.

– Пробувала тримати олівчик у зубах, і так, по буквочці, весь алфавіт пройшла, – розповідала жінка. – Важко він мені давався. Боляче було. Але написала першого листа подружці, потім – другий, третій. Почала малювати. Спочатку щось зовсім просте – квіточки, листочки, звірів. Потім намагалася перемальовувати якісь репродукції – то кульковою ручкою, то олівцем. Фломастером довго не насмілювалася...

Вона укріплювала м'язи шії. «Я змусила своє тіло підкорятися мені, а помічницею і ангелом охоронцем на все життя стала моя сестра Ірина. Від перших проб, сотні зіпсованих листів паперу і до перших букв пройшли роки. Вдалося зробити практично неможливе – навчитися писати заново», – згадувала художниця.

Тоді перші листи-звісточка полетіли в різні куточки України друзям-інвалідам про те, що потрібно вчитися жити... А потім

з'явилися і перші прості малюнки-листівки з кольорами, звірами і птахами. З роками у Катерини Іванівни стало приголомшливо рівне підкреслення, округлі букви як у школярки-відмінниці. Вона вела блокнот, куди старанно записувала важливі дати, дні народження друзів і їх поштові адреси. «Травма позбавила мене всього, але олівець став соломинкою, повернув до життя, відродилася надія. Йшли роки, і я подумала, чом би не намалювати щось серйозне. Народилася перша картина».

За величезне щастя бути, як всі — ходити, махати руками, сидіти, писати — вона боролася десятком років. Прочитані всі бібліотечні запаси книг по медицині, перепробувані сотні зілля, масаж, санаторне лікування, десятки саморобних пристосувань для тренування м'язів. Безрезультатно. Руки і ноги залишилися "чужими", неслухняними. Але шия, хребці якої і були пошкоджені, почала працювати. Гостру радість від того, що можеш обернути голову і поглянути у вікно, здатний випробувати лише той, хто пройшов через подібні муки.

Катерина Іванівна пише декілька років. Для цього щоразу вона просить молодшу сестру, з сім'єю якої живе, перевернути її на живіт. Під груди кладуться подушки, щоб голова була вище. Ручку, олівець, фломастер міцно затискає в зубах. Перші олівці художниця буквально розгризала до грифеля. Тепер на кожен олівець надівається гумовий футляр-трубка. Щоб олівцева лінія була видимою, яскравою, потрібний натиск, зусилля м'язів. Більше трьох годин напруженої роботи м'язи шиї не витримують. Голова безсило опускається на малюнок.

Спробувавши малювати, вона раптом зрозуміла, що це справа її життя. Відкрила Катя в собі цей дар через два роки після трагедії. Малювала пейзажі, інколи щось придумуючи, а інколи те, що оточувало. Дуже допомагали місцеві фотографи, які охоче дарували пейзажні знімки. Своїми інструментами Катерина Литовченко вибрала олівці, фломастери і кулькову ручку. І управлялася вона з ними просто-таки віртуозно. Пробувала малювати фарбами, та із-за технологічних особливостей виробництва кинула цю справу: пензлик має бути вологим, вода – під рукою.

– Я переглядаю багато фотографій, згадую місця, де була в молодості, – говорила Катерина Литовченко. – Уживаюся в пейзаж, як у

справжній, і роблю таким, як він мені подобається. Одним словом, створюю свій світ сама.

Спочатку роботи Катерини Литовченко були невеликі за розміром. Їх визначала довжина олівця. Куди могла дотягнутися шия, олівець, там і закінчувався сюжет. Далі Катерина Іванівна малює полотно частинами. Наприклад, спочатку низ. Потім картон перевертається (низ – угору) – і малюються верхівки гірських вершин або верхні віти дерев. Кожне торкання фломастера точно вивірене.

– Доки не було вправності, могла головою смикнути – і пішла межа через весь малюнок. Потім смугу цю вже не зітреш. Тепер подібне трапляється рідко, хоча такий брак я пристосувалася маскувати, роблячи його частиною картини.

З часом вона малює лише пейзажі. Є сюжети, узяті зі снів: гірські вершини, дрімучі ліси. На кожную роботу витратила майже по три тижні. Всього ж Катериною Литовченко намальовано більше 400 картин. Її полотна – змальовані листівки, фотографії, ілюстрації з книг.

Багаточисельні критики відзначають у художниці вміння передавати відчуття і настрої картинами. Талант Катерини Іванівни величезний, вона не лише могла намалювати пейзаж з фотографій, але й відтворити на полотні навіть такі куточки природи, які реально не бачила.

– Щось похмуре не хочеться змальовувати, – говорила Катерина, – його і так вистачає. Буває, звичайно, що настрої зіпсується, не без цього. Та це відбувається, коли без діла залишаєшся.

– Картини Катерини пронизані теплом, – упевнений Микола Зайцев. – Дивлячись на них, люди зізнаються, що їм легшає на душі. Ви можете і на собі перевірити. Якщо в скрутну хвилину вас почне долати відчай, пригадайте цю усміхнену жінку – і вам стане легко.

– А все тому, що я щаслива людина, – говорила Катерина Литовченко, – у мене є друзі, улюблена справа, надія на краще.

Картини Катерини Литовченко осяяні особливим світлом доброти, життєлюбності, барвистості. Вона малювала всі пори року, але найчастіше – осінь.

П'ятнадцять років тому Микола Зайцев організував у Свердловську товариство інвалідів, де й з'явилися перші малюнки Катерини

Литовченко. З кожним роком художниця відточувала майстерність, і в кінці листопада 1996 року її роботи були представлені на виставці в Києві. Також у 1996 році роботи були вперше виставлені за кордоном – в Голландії, Бельгії, Німеччині, Італії, Данії, Англії, США і мали великий успіх.

Картини Катерини Іванівни допомагають приреченим людям не задаватися. Вони служать яскравим прикладом того, що ніколи не варто опускати рук. «Людина може жити навіть у найважчих ситуаціях. Мені прислали листи люди, які хотіли покінчити з життям, але, дізнавшись про мене, про мою долю, змінювали своє рішення. Якою б тернистою не була моя дорога, життя прожите не даремно. Людина здатна на дуже багато що, потрібно не лінуватися, не замикається. Потрібно жити», — говорила художниця.

Живопис — головна, але не єдина справа, якою було заповнено вільний час художниці. Вона любила скаржитися, що часу катастрофічно не вистачає. Декілька років підряд була активним членом шахового клубу. Навіть отримала в Одесі перший розряд із шахів. Катерина освоїла мову Есперанто, випалювала по дереву, збирала поштові марки. Дуже любила читати. Було ще одне захоплення у жінки: писала вірші. Правда, ставилася до них вельми самокритично.

– Але найголовніше, – стверджувала Катерина Іванівна, – не жаліти себе. І дуже важливо знайти справу, яка могла б стати корисною і для тебе і для людей. Це дуже важливо. Просто потрібно гарненько попорпатися в собі – і обов'язково знайдете який-небудь талант. Ви знаєте, не дивлячись ні на що, життя моє вдалося!

Не було дня, щоб не заглянув хто-небудь в гості. Приходили дівчатка-підлітки, брали уроки малювання, приходили сусіди, друзі — не стільки підтримати хвору людину, скільки самим почерпнути оптимізму. Для кожного у неї був рецепт, слова втіхи, підтримка.

– Щастя — це коли ти кому-небудь потрібний, — казала вона. — Якщо весь час нити, жаліти себе, думати про погане, то воно навалиться і розчавить. Треба посміхатися навіть над силу і навчитися радіти дрібницям. Сонячному ранку, хорошій книзі, спілкуванню...

Свої картини народний художник України не продавала. Лише дарувала. Тим, кого любила, чиею дружбою дорожила. Декілька десятків її робіт зберігає міський краєзнавчий музей, розлучаючись з

колекцією лише тоді, коли організуються чергові виставки, частіше зарубіжні. Багато робіт оптимістки потрапили, як дарунок, і в руки політикам.

У 1996 році їй присвоєно звання «Заслуженого художника України». А з 1999 року Катерина Литовченко – президентський стипендіат. Ім'я мисткині занесене в енциклопедичний словник «Жінки України». У 2002 році Катерині Іванівні дали звання «Почесний громадянин Свердловська». У 2003 році Міжнародний добродійний фонд «Святої Марії» надав Катерині Іванівні почесний титул «Українська Мадонна». Вона переможець міського конкурсу "Визнання 2004" в номінації "За волю до життя". Також Катерина Литовченко є «Народним художником Луганщини», членом обласного народного клубу «Лівша», членом Національної спілки художників України.

У вівторок 16 липня 2012 року Свердловськ плакав дощем: померла Катерина Литовченко із-за другого інсульту, у віці 63-х років, "Українська Мадонна" покинула цей світ... Заслужений художник України, світла і оптимістична людина, яка 44 роки була прикована до ліжка.

Катерина Іванівна Литовченко – приклад сили волі, щирості і доброти душі. Її творчість дарувала людям заряд енергії, гармонії в стосунках.

За словами друзів і рідних, в очах Катерини ніколи не було печалі: переживши особисту трагедію, своє життя вона зробила прикладом мужності і наслідування навіть для фізично здорових людей. Пізнавши біль, Катерина ніколи не переношувала його у свої твори – всі картини пронизані теплом її душі, випромінюють світло доброти і життєлюбності. Після себе Катерина Іванівна залишила сотні прекрасних, світлих картин.

ДІВЧИНА ЗІ СВІТЛИНИ

Чорно-біле фото. Молодий, навіть надто молодий офіцер з відзнакою на грудях. Дивують досить витончені риси обличчя, не зовсім притаманні для військової людини: м'яка ледь помітна усмішка, теплий, абсолютно добрий погляд, в якому, попри все, видніється не тільки безмежна мудрість й освіченість, але й відвага, готовність до самопожертви, боротися до кінця, незважаючи ні на що, але до кінця переможного. Навіть весь вираз обличчя зовсім не характерний для чоловіка-офіцера. Здається, щось незвичайне приховане за цим обличчям, наче в цьому фото криється якась незнана таємниця. Її тут наче й немає – на фото жінка, а точніше дівчина. Перша жінка, офіційно зарахована на військову службу в чині офіцера, хорунжа УСС, громадська діячка, педагог, історик, географ... Олена Степанів – ось її ім'я, яке намагалися стерти з історії протягом довгих років. Але це ім'я героїні, а герої не можуть загинути, вони вічно житимуть у пам'яті свого народу, для якого присвятили життя. За цим фото – героїчна історія, власна легенда, легенда безперервної боротьби й праці.

Знову чорно-біле фото...Маленька дівчинка в національному костюмі з високо піднятою головою...Знову привертає увагу лише маленьке обличчя, особливо погляд. Стійкість і сміливість, відвага – ось що в цьому погляді; риси, не притаманні навіть кожній дорослій людині. Дивно, але й цікаво водночас, адже погляд, практично, ідентичний тому, що на попередньому фото. Ця маленька дівчинка – це та ж дівчина, Олена Степанів. Звідки такі риси в дитини, ще зовсім юної, яка не має багатого життєвого досвіду за плечима, яка ще нічого не бачила в цьому житті?

Невелике село Вишнівчик Перемишлянського району на Львівщині. Зелений луг над Золотою Липою, який приваблював Олену не тільки своєю красою, але й якоюсь безмежною свободою, відчуттям відкритості горизонтів, необмеженістю. Батько – священик, який з усіх сил старався працювати для свого народу, не тільки на церковній ниві, але й на культурній, освітній. То ж чи може дитина, яка

живе саме в таких умовах не запалати вогнем, вогнем любові до своєї Батьківщини, усвідомленням і бажанням здобути для неї ту свободу, яку дитині може подарувати отой зелений луг над річкою. Олена не розгорялася, вона з дитинства вже палала тим вогнем. Вже тоді проявлялися її лідерські здібності, коли приїжджаючи на вакації додому в той час, як брат ішов збирати квіти, дівчина збирала навколо себе менших дітей. Вже тоді бачимо її на перших позиціях, які вона займатиме й надалі, навіть перед обличчям смерті, навіть у найнебезпечніших випадках і битвах.

Чи можуть дивувати тепер слова Олени Степанів, сказані в унісон з братом батькам: «Ми йдемо воювати за Україну. Понад те, що ми любимо вас, ми більше любимо Україну»? Дівчина надзвичайної вроди, освічена, інтелігентна. Перед нею – будь-які можливості, прекрасні перспективи. Здавалося, чого ще можна бажати? Олена вибирає інший шлях, зовсім не характерний, для дівчини. Обирає фронт, війну, активність, дієвість. Ця дівчина прекрасно знала й усвідомлювала, що має обов'язок перед Україною, перед своїм народом і виконає його навіть всупереч волі батьків. Та суперечили не тільки батьки, жінці не просто було потрапити у військове формування, а тим більше на сам фронт. 1913 року в травні, коли проголосили вписи нових членів у стрільці, Олена Степанів домоглася вступу для жінок, на що дівчині відмовили, пояснюючи тим, що вишкіл – лише для старшин, але її винятково могли прийняти, якщо «так дуже цього бажає».

Вже пізніше для рядовиків був створений відділ «Січові Стрільці П», до якого могли належати, й навколо якого, фактично, у власній чоті з коменданткою Оленою Степанів згуртувались жінки. Та проблеми були й там: вони не могли дійти до спільної відповіді: «Чим же має бути жінка під час війни?». Олена з цієї причини вирішує відправитись на фронт без чоти. Неприємності поставали знову й знову – дівчині потрібна була світлина. Начебто, нічого складного – Олена сама про себе подбала: знайшла в шафі січової домівки залишений кимось однострій, дала його перешити на свою міру та придбала високі непромокальні черевики. У такому військовому мундирі зі схованим під шапкою волоссям вона й пішла до фотографа. Звісно, таку тендітну дівчину неможливо не впізнати навіть в од-

нострої, тому фотограф і доніс на неї в поліцію, після чого Олену Степанів було заарештовано, як жінку-шпигунку, й відпущено лише тоді, коли ситуація повністю прояснилася.

І навіть тепер, вже при відправленні війська на фронт, сотник Галушинський спробував усунути її з поїзда. Неприємності сипались одні за одними. Здавалося, сама доля не хоче, щоби дівчина потрапила на фронт. Та навіть самій долі не під силу було її зупинити: людина, яка стільки часу і власних сил доклала до організації цього формування, яке вже витерпіла стільки випробувань, пройшла такий складний і довгий шлях, всупереч усім застереженням, просто не могла не потрапити до кінцевого пункту призначення. Олена зрештою отримує дозвіл виїхати зі Львова 2 вересня, фактично, в останній день перед російською окупацією міста, з останнім відділом стрільців під командуванням В. Старосольського.

Фронт...Тендітна дівчина... Вона тут абсолютно добровільно, більше того, довго боролася, щоби сюди потрапити. Не медсестра, а повноцінний воїн, не для допомоги, а для боротьби. Чи знала вона на що йде? Можливо, не до кінця, але обов'язок перед Батьківщиною завжди переважував все інше. Так було й з хлопцями, які йшли на перший поклик, не приготувавшись як слід, у подраному взутті, без наплічників, без грошей в кишені, не підготовлені до військових трудів, без життєвого досвіду, але озброєні глибокою вірою в самостійну Україну та з юнацьким рішенням і готовністю полягти, щоби здобути волю і честь рідному краю.

Вже з перших днів новостворене українське військо зіткнулося з непростими труднощами. Австрійці передали січовикам лише 1000 старих однозарядних важких крісів системи Верндля, мало того, ці кріси були без ременів, тому стрільці мали прив'язувати до них мотузки. Вишкіл проходив дуже швидким темпом, але що можна було вдіяти за два-три тижні? Проживали вони на клунях без покрівель, харчувалися абсолютно неправильно. Ось умови, при чому, умови ще до початку воєнних дій. Романтики мало. Важко, треба миритись, дороги назад немає, попереду – війна, попереду – не одна важка битва. Невідомо чи всі повернуться назад, чи всі дочекаються своїх рідних... Навіть сама впевненість у перемогу повільно ставала все більш примарною.

Тепер потрібна була не лише фізична витривалість, але й моральна. Важко чоловікам, важко хлопцям, і це не дивно, але для дівчини, мабуть, це надзвичайно важко. Олена ж знала одне – права жалітись і нарікати не має, не може. Цим дивувала всіх. Навіть у найважчих випадках – жодного звуку. Робила те, що й усі, без жодних пом'якшень. Виконувала будь-яку роботу на рівні з чоловіками. Багато хто не вірив, що серед стрільців присутня жінка, писарі дуже часто вносили її у списки під іменем Олега.

А далі була війна. Десятки пройдених за день кілометрів, сидіння в мокрих окопах. Їх пробували розділити, відправити у розвідку групами по двадцять людей, а, фактично, – на смерть, оскільки такі стежі були особливо небезпечні для непідготовлених, незабезпечених зброєю людей. Чи було важко? Однозначно, але не нам про це судити. Ті жахіття, напевно, неможливо описати словами, навіть тим, хто був їхнім свідком. Олена все проходить, все витримує надзвичайно мужньо. Величезна витримка... Але не тільки витримка, а й героїзм. Героїзм у тому, що була не просто серед чоловіків, але завжди знаходилась на перших позиціях, ішла вперед, ніколи не оглядаючись назад, завжди робила все, що від неї залежало, віддавала максимум заради своєї Батьківщини. Як винагороду за свої дії 10 листопада 1914 р. отримала від командира австрійської дивізії Фляйшмана медаль «За хоробрість» другого класу.

Ще далі – зима, сувора зима 1914-1915. Високі снігові замети, які часто досягали більше метра у висоту, страшний мороз, – практично, мінус тридцять, погане обмундирування та ще й постійні передові позиції УСС. Наявні дані, що в ту зиму втрати бійців від холоду перевищували бойові. Олена Степанів витримала й цю кампанію. Вона у складі другого батальйону УСС прийняла участь в рейді тилами російських позицій, метою якого була розвідка й потреба відвернути увагу від основних сил. Кожного дня при вище згаданих умовах батальйон долав близько шістдесят кілометрів. Знову ж таки – дівчина між чоловіками. А пересуватись доводилось не просто на велику відстань, а ще й за важких, точніше, надзвичайно важких умов. Очевидно, Олену не покидало почуття, що з кожним кроком вона все ближче до своєї заповітної мрії й не тільки вона, але й всі її товариші та весь народ. З кожним кроком Олена наближалася

й до того, щоб проявити себе в боях максимально, наближалася до своєї слави, яка чекала її на славнозвісній горі Маківці, але одночасно наближалась до ще важчого періоду свого життя.

Завзяті бої з обох сторін за поодиначні горбки в околицях Славська-Лавочного в січні й лютому 1915 р. переконали російське командування, що йому не вдасться прорвати в тому місці бойові австрійські лінії, скріплені чотирма пруськими дивізіями. Тому було вирішено на бічному бойовому відтинку гори Маківки зробити пролом і зайти збоку. Туди російське командування направило одну зі своїх найкращих бригад. Легіон УСС на той час складався з двох куренів, у кожному з яких було по чотири сотні. Саме їх і направили в район гори Маківки, де й очікувалися найбільші бої. Битва була важкою й, справді, страшною: «...десь коло шостої години заgrimіли московські гранати. Пішов важкий стогін по карпатських борах. Валились вікові смереки. Кільканадцять батарей періщили по верхах Маківки. На стрілецькі голови летіло олово шрапнелі, галуззя дерев...Мадярські сотні, що підсувались до верху, незабаром покинули свої лави. Незвиклі до бою молоді новобранці гинули, як мухи. Ті, що вціліли, погубились у лісі. І вся оборона лягла на плечі стрілецтва...» (Чотар Богдан Гнатевич). У цій же битві стрільці вперше зустрілися з ручними гранатами, якими російські війська закидали їхні позиції. Але вони бились героїчно, змогли розбити військову групу в чотири з половиною рази більшу, ніж вони самі. Безперечно, Олена Степанів проявила незвичайну мужність і героїзм у цій битві. Жахіття навколо, все палає, кулі сипляться, наче дощ, а вона в числі інших неначе каже: «Не віддам! Не віддам цього шматка землі, не пущу вас далі, вороги. Моя земля має бути вільною, мій народ має жити щасливо на своїй, Богом даній землі. Я робила все, все перетерпіла й зараз також не здамся. Будь-якою ціною не дам пройти». І не дала – стрільці зробили все, що могли й навіть те, чого не могли. Після цієї битви їх привітав сам австрійський командир Фляйшман, який не надто доброзичливо ставився до українців.

Що було далі з Оленою? А далі було присвоєно звання хорунжої. Та чекали на неї й не зовсім хороші дні без перемог, хоча, напевно, кожен той день був своєрідною перемогою для Олени. 31 травня 1915 року під час одного з боїв на Болехівщині Олена Степанів разом з групою інших українців потрапила в російський полон.

Чим був полон на той час, загалом, й чим був для жінки? Річ складна, важча, ніж військові умови січових стрільців під час осінньої офензиви чи зимових рейдів. Дорога часом в декілька місяців через Київську фортецю, Вольськ, Самару й Оренбург. Абсолютна антисанітарія. Під час подорожі – харчування зі спільного казана, від якого Олені завжди ставало погано. Звісно, повсюди знаходились хороші люди: місцеві селяни хотіли врятувати молоду дівчину від полону, вони підготували жіночу одіж і втечу, але конвоїри щось запідозрили й поставили біля неї персонального вартового з шаблею наголо; вже під час подорожі до місця, де Олена Степанів мала перебувати в полоні, коли вона не могла харчуватися зі спільного казана, а власних грошей вистачило лише на один обід, полонений полковник зібрав для неї двісті сімдесят шість рублів, які просто наказав узяти. Та умови від наявності хороших людей ставали не набагато легшими чи простішими. Тим більше, що до Олени ставились, як до особливо небезпечної, мотивуючи це тим, що вона добровільно пішла на війну, а отже мусить бути справжнім ворогом Росії. Її постійно стерегли, принаймні, більше, ніж чоловіків.

Можна лише уявити моральний стан дівчини в таких умовах, метою яких є пригнічувати бойовий дух, запал кожного, хто там опиняється. Вона й сама інколи гадала, що більше не вернеться додому, на рідну Галичину, а особливо слухаючи розмови російських офіцерів про те, що їй потрібно повісити. Та дух, вогонь Олени, яким вона горіла ще з дитинства, вогонь безмежної любові до своєї землі не міг погасити ніхто й ніщо. Дівчина залишається дієвою й у цьому «пеклі»: активно займається самоосвітою (вивчає французьку, англійську мови та математику), відвідує курси, організовані полоненим німцем Путчі та створює власні курси для неграмотних. Нарешті, завдяки старанням німецької сестри милосердя графині Горн та полковника Пішелі, звільняється з полону.

Поверталася Олена Степанів додому довго, але героїчно. Вона стала легендою, й не тільки в себе на Батьківщині. Практично, на кожній станції поїзда, яким проїжджала Олена, до неї підходили сотні жінок, що захоплювалися цією дівчиною. Ніхто до цього часу навіть не уявляв собі жінку-вояка і не просто вояка, а вояка за ідею, за українську незалежну ідею. А вона була саме нею. І от тепер зупинка

за зупинкою, година за годиною, кілометр за кілометром – все ближче і ближче поставала перед нею Україна. Очевидно, їхала додому з запалом, з енергією якнайшвидше приступити до активної громадської діяльності. Не все здійснилося, не всі надії Олени справдились. Уже в травні 1918 р. її звільнили з січових стрільців, не пояснюючи причин. Була вона членом навчальної команди УГА, брала активну участь у Листопадовому зриві, в українсько-польській війні. А далі – навчання у Відні, захист докторської дисертації «Розподіл і розвиток суспільства в старій Русі до половини XIII ст.» німецькою мовою перед найвимогливішими професорами й одруження з Романом Дашкевичем.

Олена ніколи не припиняла своєї діяльності, вона завжди була максимально активною, здається, що хотіла встигнути якнайбільше всього зробити, якнайбільше користі принести для свого народу нехай не у військовий спосіб, але хоча б у культурний, освітній. Олена Степанів викладала історію та географію у Львівській гімназії сестер-василіянок та Львівському таємному університеті. Була вона членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, товариства «Рідна школа», референтом при Ревізійному союзі українських кооперативів, співпрацювала з «Пластом» та Українською військовою організацією (УВО). Після закінчення Другої світової війни Олена Степанів працювала старшим науковим співробітником і завідувачем сектором економічного відділу Інституту економіки АН УРСР та науковим співробітником Природничого музею АН УРСР. І це ще, напевно, не весь перелік її діяльності.

Та воєнні й післявоєнні роки стали особливо важкими для життя та діяльності Олени Степанів. Друзі й знайомі пропонували їй виїхати в еміграцію. Відповідь була короткою, але абсолютно точною, абсолютно відповідною внутрішньому стану, меті всього життя, яка найповніше виявилася у її поході на фронт Першої світової війни у складі УСС: «Я залишаюся зі своїм народом». Таке вольове рішення січовички здавалося необдуманим тоді тим людям, які зробили Олені таку пропозицію. В 1949 р. Олену Степанів заарештовано за статтю 54-1а «Измена родине»: «Степанив Елену Ивановну за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и пропаганду националистических идей через печать заключить

в исправительно-трудоу лагерь сроком на десять лет, считая срок с 29 декабря 1949 г. Имушество конфисковать».

Десять років мордовських таборів. Десять років... Страшними були ці табори: постійні хмари комарів, смердючі заболочені ліси, вузькі стежки, з яких неможливо було звернути вбік (засмокче болото), вишки, собаки, важка праця на торфорозробках, а потім палітурницю. Знову спроба зламати, але знову невдала, знову спроба придушити, але, як наслідок, – ще більше бажання жити, працювати, творити. Та не змогла – заборонили й це після повернення до Львова. Старенький будинок без газу, без води, лише трохи книг – ось останні дні героїні українського народу.

Чорно-біле фото. Молодий офіцер з відзнакою на грудях. Увагу привертає обличчя, зокрема погляд. За цим поглядом, за цим обличчям – легенда. Легенда героїні. Здається, що дивлячись тільки в ці очі, вже можна розповісти всю історію цієї людини, незламної, відважної, готової на все заради України.

Наталія Карпенкова

**ХВАЛА ЗА ТЕ, ЩО У АРМІЙСЬКОМУ СТРОЮ
ВІТЧИЗНУ, ЯК ДИТИНУ,
НАДІЙНО ЗАХИЩАЄТЕ СВОЮ...**

Весна! І перше, що приходить на думку жінкам – це свято 8 Березня. Яким воно буде, що подарує коханий, що придбати новенького, чим потішити себе, єдину й неповторну. І тут мимоволі починаєш заздрити жінкам-військовослужбовцям (у нас бо в редакції більшість дівчата), які без квітів у цей день не залишаться, оскільки працюють в оточенні справжніх мужчин. У всі ж часи офіцери були найгалантнішими кавалерами. Ось я і вирішила поцікавитися, як працюється жінкам у погонах, чи бува не заздрять нам, цивільним.

Щоб потрапити на територію військової частини, задалегідь домовляюся з начальником штаба, першим заступником командира в/ч А2847 Русланом Пужанівським. У призначений день і час він мене

й зустрів на КП (контрольний пункт, хто не знає), виписавши перепустку, яка надавала право перебувати в частині 2,5 години. Що зробиш, – армія, тут все регламентовано, все за статутом. Одразу ж, як людина військова, пан підполковник перейшов до предметної розмови і розповів, що на сьогодні у військовій частині А 2847 (до річки єдиній, яка залишилася в Стрию) служить 49 жінок. З них 4 – офіцери, 3 – прапорщика, 4 – сержанта, 38 – солдати строкової служби за контрактом. До бойового чергування залучаються на КП – 28 жінок, у 1-й дивізіон – 2, у 2-й дивізіон – 2. Щодня – це 7 жінок. Серед кращих відзначив: капітана Тетяну Чепу, старшого лейтенанта Наталію Антошів, прапорщиків Марію Каретнікову та Валентину Шимчик, старших солдатів Наталію Сірканець, Вікторію Степаненко, Любов Гарбуз, Світлану Оніпко, Лілію Фатафутдінову, а також працівниць ЗСУ Богдану Распопову, Олександру Шокіру, Надію Ткачик. Відтак, представив мене заступнику командира в/ч А 2847 з виховної роботи, майору Ігорю Шпаргалюку, який у стрийській частині людина новенька (тиждень на цій посаді), та вже встиг підмітити, що жіночий контингент складає приємне враження, як зовні так і за результатами служби.

За браком відведеного мені часу вдалося поспілкуватися з чотирма представницями жінок у погонах. Усі вони розповіли, що 8 Березня у військовій частині завжди проходить урочисто. Чоловіча половина організує справжнє свято: солодкий стіл, концерт, квіти, компліменти, підвищена увага – невід’ємні атрибути в цей день. Також це єдиний день у році коли жінки-військовослужбовці, які не заступають на бойове чергування, можуть прийти на урочистості у цивільному вбранні. «Треба віддати належне чоловікам-військовикам, що особливо бережно ставляться до нас, жінок у формі, й вміють возвеличити у нас жінку-матір, жінку-берегиню сімейного вогнища», – цитую одну з моїх співрозмовниць. А ще окреме спасибі за те, що по можливості 8 Березня жінок не ставлять у наряди.

«Жодного разу не пошкодувала, що стала військовою»

Заходжу у кабінет разом із підполковником Русланом Пужанівським. Нас зустрічає стоячи, віддаючи честь старшому за званням, миловидна брюнетка зі щирою посмішкою і дивовижними очима,

які світяться щастям. Залишаємось на одинці. Знайомимось. Сержант Наталя Дидик в армії з 1995 року. На сьогодні займає посаду керівника кадрового органу. Батько прослужив у Збройних силах 25 років і мама у свій час теж була на службі. Закінчивши Стрийську ЗОШ № 9, мріяла стати лікарем та життя внесло свої корективи. У 90-х роках армія вважалася найстабільнішою у фінансовому плані, тому й пішла на військову службу спочатку рядовим. Відтак, у 2009 році закінчила курси з підготовки сержантів. Жодного разу не пошкодувала, що обрала таку професію. Хоча дотримання статуту обов'язкове і ніяких поблажок жінкам не роблять. Запитую про форму, макіяж, особисте життя. Наталя каже, що взагалі то жінка і у військовій формі (зеленій камуфляжній) залишається по-жіночому привабливою. Легкий макіяж теж припустимо. Прикраси, звісно, на службі недоречні. Літня, голубого кольору форма передбачає спідницю, пілотку (схожа зі стюардесами), тому як на території військової частини, так і за її межами жінки відчують підвищену увагу з боку сильної половини людства. Одна біда, тендітним жінкам доводиться її перешивати, оскільки шиють її під одне лекало, переважно великих розмірів. Вдома з чоловіком, теж військовим, теми роботи і служби не торкаються. Каже, що увесь негатив, чи тягар служби залишається за ворітьми військової частини, а дома є про що поговорити, адже багато спільних інтересів, вподобань, мрій.

***«Знайомство з армією почалося,
коли вийшла заміж за курсанта»***

Сержант Тетяна Ревека служить з 2001 року, нині обіймає посаду начальника секретної частини. Закінчила Полтавський педагогічний університет. Ще студенткою вийшла заміж за курсанта і саме з цього часу почалося знайомство з армією. Виросла в сім'ї лікаря й вчительки, тому й вирішила обрати професію педагога. До Стрия потрапили за направленням чоловіка служити в одній з військових частин. Деякий час вчителювала та фінансові проблеми на освітянській ниві призвели до того, що залишилася без роботи. На сімейній нараді було вирішено змінити рід діяльності. Так Тетяна опинилася на службі в армії й зазначає: «Це далеко не романтика, та я не шкодую».

Пройшла декілька шаблів служби. Починала з солдатських посад і ось тепер – начальник секретної частини. Стажувалася в Євпаторії у спеціальному центрі. На питання чи важко жінці втримувати секрети, посміхаючись, відповіла: «Звісно, якщо брати психологію жінки, як вона сприймається зазвичай, що не вміє зберігати таємниці. Та служба є служба і військові секрети ми зберігаємо дуже серйозно. Ми підписуємо спеціальний документ про нерозголошення секретної інформації. До речі, командири якраз відмічають, що жінки є більш дисципліновані, виконавчі, обов'язкові, тому такі посади саме для представниць слабкої статі. Якщо говорити з точки зору гендерної політики то жінка в армії – це зовсім не дивина й саме зі штабною роботою жінки справляються краще».

Слухаю Тетяну і розумію, що жінка військового, навіть якщо вона цивільної професії, все одно підсвідомо бере участь у його службі. Й якщо чоловіки чогось досягають – це перш за все заслуга дружини, яка поряд і в радості, і в горі. Чоловік Тетяни нині військовий пенсіонер, звільнився у званні підполковника, працює в одній з охоронних фірм. «Я дуже вдячна своєму чоловікові за його підтримку, – каже Тетяна Ревека, – можливо тому, що він був поряд, мені легше вдалося «перебудуватися» з цивільної професії. Не кожна жінка зможе служити в армії на рівні з мужчинами, це важко психологічно, фізично, морально. Потрібно бути дуже вольовою й водночас зуміти залишитися жіночною і слабкою, як призначено природою».

– А от форма – це болюче питання, – продовжуємо розмову. – Деколи цивільні жінки нам заздять, бо вважається, що жінка у формі – це романтично, сексуально. А ми в свою чергу заздriamo цивільним панянкам, особливо влітку, коли вони можуть собі дозволити вдягнути легеньке плаття, високі підбори. Тому було б дуже добре, якби військові дизайнери розробили більш гарнішу, функціональнішу форму і суто жіночу, бо зараз вона шиється за чоловічими стандартами».

«Для мене «морзянка» – друга рідна мова»

Місце роботи наступної героїні – передавальний радіоцентр. Старший солдат Тетяна Родіна – радіотелеграфіст, тому її стихія –

«морзянка». Нею можна зашифрувати і навпаки розшифрувати будь-який текст. Тут безліч передавачів, радіоапаратури, все шумить, пищить. Покинути свій пост ні за яких причин вона не може. Коли виникає гостра потреба чи обід, її підміняє спеціально навчений солдат строкової служби. За час нашого спілкування тричі Тетяна приймала повідомлення, а відтак передавала далі в потрібну інстанцію. Тому наше знайомство було коротким. Та й об'єкт цей секретний.

Родом Тетяна з Житомирщини, за фахом хімік. Коли працювала в одній з лабораторій Києва, вийшла заміж за військового й за ним, двадцять один рік, тому поїхала служити до Стрия. Сама ж в армії з 1997 року. Довелося спеціально вчитися на радистку. Спочатку не все виходило та тепер почуває себе «як рибка у воді» із закритими очима може набрати будь-яку радіограму. Для неї «морзянка» – друга рідна мова. Розбирається в радіотехніці не гірше спеціалістів-технарів, та на моє запитання, «чи телевізор може полагодити, щось запаяти» – сміється. «Ні, – каже – для цього вдома є чоловік». Тішитися успіхами доньки Оксани, яка зараз студентка одного з Київських вишів, до речі, технічного спрямування. Телесеріалів на військову тематику не дивиться, бо вистачає власної служби. Та й у кіно не все правда, багато чого прикрашають, а насправді сурові військові будні не такі романтичні. Про свій вибір абсолютно не шкодує.

***«Єдиного рецепту щастя як для жінок у погонах,
так і для цивільних немає»***

Шикарна блондинка з неймовірними зеленими очима, до яких дуже пасує військова форма. Це старший солдат Юлія Олійник – телефоніст дальнього зв'язку. В армії вона вже 17 років. Юля забезпечує зв'язок, як внутрішній в самій частині, так і зовнішній з іншими частинами. Продовжила династію батька. Взагалі, у Юлії в кожному з поколінь хтось мав відношення до армії. Народилася в Києві та вже 22 роки живе в Стрию й вважає його своїм рідним містом. Запитую: «Існує стереотип, що жінки в армію приходять, щоб вийти заміж. Так це чи не так? «Долю свою можна знайти, як в армії, так і за її межами. Можливо у цивільних жінок навіть більше можливостей у цьому плані. Я була заміжня за військовим та не склалося. Єдиного рецепту щастя, як для жінок у погонах, так і для цивільних – немає», – ось

так по-філософськи відповіла красуня. Юлія зараз здобуває цивільну професію юриста, навчаючись у Київському європейському університеті. Та покидати найближчим часом армію не збирається.

Можу зробити висновок, що на роботі жінки-військові теж обговорюють новинки косметики, серіали, діляться рецептами. До речі, розповіли мені випадок, коли у зошиті поряд з функціональними обов'язками записали рецепт і при перевірці генерал це помітив, та нічого не сказав. Було у наших коротеньких інтерв'ю й те, що кажуть не для преси. Ще додаю, що усім чоловікам, яким випала честь служити з такими жінками, мають їх на руках носити. Та це армія й за статутом не можна. Та привітати – святий обов'язок. За усіх військових чоловіків доведеться «віддуватися» моїм новим знайомим: підполковнику Руслану Пужанівському та майору Ігорю Шпаргалюку.

Руслан Пужанівський: – З великою повагою ми ставимося до жінок, які нарівні з мужчинами вкладають свою працю у виконання найважливішої функції – захисту своєї держави. Найтепліші вітання адресуємо жінкам, які пов'язали свою долю зі Збройними Силами України і гідно несуть нелегкий тягар військової служби. «Хвала вам, наші славні берегині, За те, що у армійському строю, Вітчизну ви так само, як дитину. Надійно захищаєте свою...».

Ігор Шпаргалюк: – Мудреці кажуть: «Царство жінки – це царство ніжності, тонкості і терпіння». І завдання чоловіка не зруйнувати його, а захистити від усіх можливих негараздів. Ви – берегині життєдайного вогнища, що зігріває душу й рідну землю.

НЕЗГАСНА СВІЧА МАРТИ ГАЙ

«Марта Гай – це жінка-легенда, котра все своє життя до крихти поклала на алтар Незалежної Суверенної України... З нею цікаво спілкуватися. Високий інтелект, сила національного духу, безмежна любов до Бога, Вітчизни, до рідного народу, як тугий згусток космічної енергії заповнили все єство цієї тендітної жіночки» – це слова Мирослави Чембарович з передмови до поетичної збірки «Свіча», яка вийшла друком у м. Галич у 1995 році.

Ось рядки автобіографії: «Голояд Галина Омелянівна з дому Савицьких (літер. псевдонім Марта Гай) народилася 30 червня 1922 р. у Львові. Освіту здобула в гімназії, а згодом – в математично-фізичному ліцеї в м.Тарнові (Польща). У 1939 році вступила в Організацію Українських Націоналістів. Проходила вишкіл у Закерзонні. З цього моменту перебувала в підпіллі ОУН-УПА. Організовувала жіночу сітку в ОУН-УПА при Краєвому проводі Львівщини і Закерзоння. Декілька разів у надзвичайно важких умовах переходила нелегально кордон. Здобуті навички дозволили організовувати і вишколювати санітарні відділки для Української Повстанської Армії, створивши Червоний Хрест для українського підпілля».

В підпіллі, крім організаційних обов'язків, займалася творчою, журналістською, виховною роботою: редагувала журнал для молоді "На чатах", писала оповідання, поезії. Була однією з небагатьох поетів УПА, і лише одна з них залишилась живою. Отже, Марта Гай використовувала всі можливі засоби боротьби проти окупаційного більшовицького режиму, а її мужнє слово іноді було сильніше, аніж зброя. Під час підпільної роботи у Львові, як і всі повстанці, мала псевдо «Марта», яке стало її другим ім'ям. Була дружиною члена ОУН Мирона Голояда, який загинув у 1944 році.

Командувач УПА Роман Шухевич скерував Марту Гай до члена проводу ОУН Петра Полтави, де вона була літературним працівником у Головному Осередку Пропаганди (ГОСП). З Петром Федуним-Полтавою працювала упродовж 2-х років. Вже навіть перші проби пера привернули до себе увагу проводу, адже основу цих

віршів складала любов до України, стражденного народу, ненависть до більшовицьких окупантів. Її високий інтелект вражав і захоплював. Провід ОУН нагородив Марту Гай «Срібним Хрестом заслуги». При Петрові Полтаві писала і художні твори, збірку яких везла та так і не довезла командирові УПА Романові Шухевичу. Цю збірку під назвою «До зорі» видав її керівник Петро Полтава вже після арешту Марти Гай. Її схопили 5 травня 1950 року на вулиці Львова, коли «Марта» йшла на зв'язок з генералом Романом Шухевичем, про смерть якого у Карпатах навіть через 3 місяці після загибелі ще не знали.

Витерпіла муки 1,5-річного слідства в жахливій Лонцькій тюрмі. Незламну поетку повстанців засудили до 25 років таборів, зокрема, свій термін відбувала у Мордовських, Кемеровських і Тайшетських таборах. Але і там не корилася, за що отримала ще 2 терміни – перший за втечу (на пошуки «беглянки» кинули цілу дивізію). Її шукали 3 дні, і лише, коли знесилена, вийшла з лісів, схопили, а що далі робили – не пам'ятала, бо тяжко захворіла, як не пам'ятала добре і всього періоду заслання. Після втечі її запроторили у строгий режимний табір у Мордовії. Другий термін додали за бунт, бо захистилася за ув'язнену польку. Тоді вже її доправили до Владимирського централа, де Марта Гай зустрілася з подругами по підпіллю. В тюрмі займалася самоосвітою, зокрема, вивчала праці з філософії, ніби відчувала, що ще пригодиться Україні. Вийшла на волю у 1964 році. Через заборону проживати у великих містах, змушена була змінити місце проживання на Бурштин Івано-Франківської області.

Навіть звільнившись, Марта Гай нишком писала все нові патріотичні вірші, які разом з підпільними творами ховала і чекала на кращі для України часи. З перших днів волі Марта Гай вела широку виховну, суспільну працю. Організовує при Палаці Культури у м. Бурштин ляльковий театр, опісля – клуб "Юний друг природи", в якому виховує не одне покоління дітей. Після "відлиги" веде "Школу молитви" і уроки релігії. Організовує патріотичне жіноцтво в клуб "Берегиня", де виховання молоді відбувалося в національно-патріотичному дусі: влаштовуються свята Крут, популярні українські обрядові свята. Вела на телебаченні цикл передач "Я з вами" тощо. Разом з тим була скромною і не привертала до себе надмір уваги.

«Марта Гай – жінка надто горда і шляхетна, щоб штовхатися і пробиватися на п’єдестал слави, щоб галасувати і привертати до себе увагу, щоб бити себе в груди і розповідати про свої власні подвиги та жертви, принесені на вівтар незалежної України. З неї досить свідомості, що вона все зробила, що могла», – сказала Галина Гордасевич, відома українська поетеса, політв’язень.

Невдовзі пам’ять про колегу-підпільницю, головного ідеолога ОУН-УПА, привела Марту Гай у рідний край видатного повстанця – на Бродівщину. Вона здійснила цей візит у 1996 році разом з Михайлом Зеленчуком – головою всеукраїнського братства ОУН-УПА. Відвідала місце поховання батьків Петра Федуну (Полтави). «Тоді ми вперше обговорили можливість встановлення пам’ятника Петрові Федуну (Полтаві) на рідній землі», – завважив Дмитро Зробок.

«Вже під час першої зустрічі вона справила враження привітною, симпатичною, комунікабельною жінки. Незважаючи на тяжке життя, про яке вона нам розповіла, в душі не було бажання помсти, а в очах гіркоти», – завважив колишній малолітній політв’язень. Дмитро Зробок також пригадав, що зустріч Марти Гай у Бродах була дуже теплою – на згадку про неї поетесі підпілля подарували найсвіжіший примірник «Літопису УПА».

З того часу у районній газеті «Голос відродження» Марта Гай почала друкувати статті та спогади про Петра Полтаву. За цикл таких публікацій у наступному році стала лауреатом журналістської премії ім. Петра Полтави», – пригадав Дмитро Зробок, також лауреат цієї журналістської нагороди. Марта Гай прибула в Броди на нагородження премією, за яку з притаманною їй скромністю подякувала організаторам. Цього ж дня виступила перед студентами Бродівського педколеджу.

На відкритті пам’ятника головному ідеологу ОУН-УПА Петрові Федуну (Полтаві) у 2002 у Бродах присутньою не була – важка хвороба не дозволила їй прибути на урочисту подію. А в січні наступного року колишня помічниця провідного ідеолога ОУН-УПА у літературно-видавничій справі відійшла у вічність. Та встигла запалити любов’ю до України через свої полум’яні вірші багато сердець і посіяла зерно цікавості до своєї особистості, котра писала такі поетичні присвяти для рідної неньки-України: «Люблю тебе, о Украї-

но, безтямно, важко я люблю, пекольною любов'ю тою себе, мабуть, я погублю». (Марта Гай, вірш «На кострищі горить душа», збірка «Свіча», Галич-Броди, 1995-2013).

Її посестра по перу Галина Гордасевич завважила: «Колись про цю жінку будуть розповідати легенди. Колись по крихті будуть збирати кожне сказане нею слово. Колись знайдеться чимало людей, які будуть хвалитися, що знали її, були з нею в боях, переховувались у криївках, сиділи в концтаборах...».

Як у воду дивилася. У минулому році в Бродах була перевида-на поетична збірка Марти Гай «Свіча», доповнена статтею Дмитра Зробка «Пісня нації – Марта Гай» та розповіддю про вручення їй журналістської премії імені Петра Федуна (Полтави). «Є задум ви-дати її публікації про Петра Полтаву окремою книжкою», – поділив-ся планами Дмитро Зробок.

Поетична збірка «Свіча» – це немов одкровення людини, котра бачила на десятки років уперед, бо ж як по-іншому сприймати ці рядки з вірша «Київські ночі»: «О, скільки списів о цей град лома-лось, о, скільки диких тут лягло. Щоб у Європі для усіх зосталось великої культури світло і тепло!..»

Ольга Стадниченко

ПРО ПАШУ АНГЕЛІНУ ЗАМОВЛЮ Я СЛОВО

У січні 2014 року легендарній трактористці, іконі сталінських часів Ангеліній виповнився б 91 рік. Я і не знала б про це, якби не сталась нагода побувати на батьківщині знаменитої жінки в місті Старобешево Донецької області. Доглянуте містечко, доброзичливі люди, дівора, яка тут же вітається на вулиці з незнайомими людьми і музей Парасковії Микитівни з трактором, на якому вона пропа-хала все своє життя.

Справжня леді в робочому комбінезоні

Переказувати її біографію немає сенсу – для нинішнього покоління її ім'я ні про що не скаже, а використовують його, коли говорять про якесь робоче перевантаження (відповідь начальника: «Я вам що – Паша Ангеліна по три зміни за ідею працювати?»). А ось деякі деталі її життя все ж хотілося б уточнити.

Мені вона запам'яталася ще по шкільно-радянському дитинству мужеподібною бабою у комбінезоні з короткою стрижкою і жорсткими рисами обличчя. Але, як згадує її дочка Світлана, Парасковія була неймовірно привабливою і завжди удома носила крепдешинові плаття, щодня мила голову і прагнула на виїзді зробити манікюр, не спекулюючи образом козир-баби-трудівниці ланів. До речі, вона сама підняла чотирьох дітей – трьох своїх і одного усиновленого племінника Геннадія – сина рано померлого брата, якого рідна мати викинула на вулицю (він і зараз живе на околиці Старобешево, перебиваючись тимчасовим заробітком).

Сталіну – так звали молодшу дочку – вона народила в буквальному розумінні під бомбардуванням, коли поверталася з Москви до Казахстану, куди була евакуйована на час війни її бригада.

Проста баба – чоловіком бита, ним же стріляна

Її жіночій долі особливо не позаздриш. Чоловік – красень і розумник, перший секретар райкому комсомолу Сергій Чернишов, завжди був лише «чоловіком Парасковії». Це його страшенно коробило, він пив і бешкетував у сім'ї. Якось, за спогадами дочки Світлани, намагався застрелити дружину, та вона ухилилася від кулі. А з війни взагалі повернувся з «приданим» – жінкою і дітям.

Отже особисте життя у героїні не склалося. А усіляких пліток було багато – в них вона і в коханках Сталіна ходила, і була звинувачена в організації непристойних оргій вдома. Це сусіди накатали, як тоді було прийнято, «клязу», куди треба і кому треба, і до неї в сім'ю приїхала ціла бригада лікарів для забору крові у всіх на предмет наявності сифілісу. Не врятували її, орденоносну депутатку Верховної Ради СРСР, ні дзвінки в райком, ні звання, ні винагороди – через принизливу процедуру довелося пройти і їй, і дітям, і пристаркуватим батькам.

Цироз печінки в 46 років

Але найдивнішим фактом виявилася рання смерть Парасковії та діагноз – вона пішла з життя у 46 років від раку печінки. Відразу ж з'явилася версія, яка і зараз подобається сучасникам, – пила баба! От такий запійний герой соціалістичної епохи вимальовується. А пояснювалося все просто – це було профзахворювання трактористів, тому що залишки палива з баків вони зливали через шланг, який доводилося брати в рот. З часом позначилася постійна присутність в організмі паливно-мастильних матеріалів.

Ось такий короткий екскурс у біографію епохальної особи у мене вийшов. Я не стрималася і забралася за штурвал Пашиного трактора. Ну що можу сказати – діапазон відчуттів широкий. Я, напевно, перестану скаржитися на біль у м'язах нижче куприка від тривалого сидіння за комп'ютером – до Пашиних рекордів мені ще орати і орати.

Любов Сердунич

УЛЮБЛЕНЕ ЗАНЯТТЯ – ЩО БАЛЬЗАМ НА ДУШУ

Ця розповідь про начебто і звичайну сільську жінку, однак для багатьох – таки не звичайну. Її життя, надто ж останніх років, може служити взірцем для здорових і навіть для молодих людей.

У минулому – знатна трудівниця, знатна майстриня. Тепер же для Галини Федорівни Мельничук із села Теліжинці Старосинявського району, що на Хмельниччині, вишивання вже давно стало чи не єдиною розрадою у її вдовиному житті. Дитина війни (народилася 1941 року), вона вже 5-річною перенесла важку недугу: тиф. А війна, важка праця з ранніх літ – усе воно, як каже жінка, негативно вплинуло на здоров'я, додавало немочі.

Двадцять років пропрацювала жінка на теліжинецькій молочно-товарній фермі. Домагалася високих результатів праці, визначних

успіхів, тому її портрет красувався на районній Дошці пошани, а газети не раз розповідали про її сумлінну, самовіддану працю. «Серед передових», «достроково виконала зобов'язання», «у рахунок наступного року», «в числі кращих»... Це – фрази з газетних статей про трудівницю Г.Ф. Мельничук. Я сама пригадую чималу світлину на першій сторінці «районки»: у великих тернових хустках красуються ще молоді тоді Леоніда Гончарук, Емілія Борбелюк і вона, Галина Мельничук – передові теліжинецькі доярки.

У радянські часи її навіть змушували вступити до компартії, та якось вдалось утриматися. «Через те, що не вступила, не отримала премії: килима, – сміється жінка. – Тоді хоча й престижно було бути партійною, та все одно якась недовіра була».

– Двадцять років від зорі до зорі – на ногах, у резинових чоботях. Згодом почали боліти ноги, це вже за 30 років. А з 1996 року перебуваю на групі інвалідності: ноги відмовили ходити, – скрушно оповідає.

Життя – нелегка штука, а якщо воно ще і на милицях, то й потогів!.. Проблемою є навіть перейти до сусідки, аби перекинутися двома-трьома словами, не кажучи вже про дальші відстані. Та найголовніше – робота. Без неї в селі не можна навіть людині з обмеженими можливостями. Бо село одвіку само себе годує. Тому є город, є птиця і худобина, тож усе це потребує догляду і людських рук. Навіть в оселі недужій людині важко дати лад. Отож і доводиться бути «на ногах» увесь день, аж руки терпнуть від милиць, скаржаться Галина Федорівна. І коли вже зовсім нестерпно, аби перепочити, береться жінка за голку і нитку.

– Вишивання – це як наркотик своєрідний. Проте, може, і грішно так зрівнювати, бо наркотик убиває, а вишивання зцілює, відводить погані думки, заспокоює у важку хвилину. Лишень візьмешся за голку, пройдеш рядочок два – і вже тривога полишає тебе, починаєш рахувати стібки, планувати візерунок, підбирати барви, уявляти завершену картину. І вже не можна відірватися від полотна. Сиділа б і сиділа б над своїми рушниками, – розмірковує Галина Федорівна. – Справді, і голова світліє, і заспокоююся, коли вишиваю. То правду пишуть, що вишивання і вишивка мають магічну силу. Тому я й іншим раджу вишивати: сусідкам, донькам, онукам. У селі важко знайти час на це, а в місті його більше. І якщо гаяти час перед телевізором, сидючи просто так, то краще вже – з вишивкою в руках: користи ж більше!

Вона так і робить: поєднує красиве з корисним, а з телепередач перевагу надає інформаційним, культурницьким і політичним. Уболіває за демократичну владу, переймається проблемами суспільства.

– Ну як можна не бачити, що чорне – це чорне, що злодій – це злодій? Ще не зовсім прокинулися ми, не всі прокинулись, а я – то й зовсім не засинала. І як можуть пред'являти претензії ті, хто довів державу «до ручки», а тепер хочуть, аби за день уже було покращення життя?! Той, хто багато галасує, не бачить себе збоку, не помічає своїх вад. Та навіть оцей рушник за місяць іще не вишиєш, а це ж держава! Але ж кожна річ: і цей ціпок, і голка, і сонце, і пташина – кожне виконує свою функцію. Так само й ми, люди. Кожен із нас повинен виконувати свою роботу, то й буде життя кращим.

Своєю роз'яснювальною роботою Галина Федорівна прагне розворушити свідомість інших: тих, хто «ще не прокинувся». Бо небайдуже серце і пристрасне слово повинні служити прикладом для інших.

Цим і живе проста, пересічна селянка, обмежена в русі, проте не обмежена у мисленні й активній життєвій позиції. Відкритість і людяність, інтерес до життя, щирість – це особливий дар, одвічно українські чесноти, завдяки яким літні люди притягують нас таїною і вмінням оповідати щиро.

Саме вона, небайдужість, постійна зайнятість і улюблене заняття – вишивання – допомагають жінці долати фізичну недугу, переносити втрати рідних, адже протягом вісьмох років залишили цей світ батько, мати, чоловік і свекруха, з якою прожила 38 років. Та не дають їй відчуття себе самотньою доньки Оксана й Олена та зяті, які мешкають у райцентрі і частенько провідують, а також онуки Сергій, Роман, Іринка, які теж потішають бабусю своїми успіхами, допомагають по господарству, а тепер уже і правнуками тішать. А бабуся на кожний їхній приїзд вишиє новий дарунок: сорочку, серветку, рушник чи красиву – очей не відведеш! – подушечку-думку з кошениятком...

БЕРЕГИНЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ГРИГОРІЯ КОЧУРА

Цю красиву, витончену жінку часто можна побачити на різноманітних приірпінських культурних заходах. Марія Кочур є своєрідним обличчям приірпінського жіноцтва. Її знають і цінують перш за все як людину, яка разом зі своїм чоловіком Андрієм Кочуром створила Літературний музей Григорія Кочура, перекладача, поета, літературознавця.

Григорій Порфирович Кочур (17 листопада 1908 – 15 грудня 1994) перекладав поезії з 28 мов, автори деяких жили у Греції у 7-6 ст до н.е. , інші у різні часи в Європі, Азії, Північній та Південній Америці. Він залишив безцінну бібліотеку з такими раритетними виданнями, які не мала, навіть, бібліотека імені В. Вернадського.

Марія Кочур (Форманюк) народилася у воєнний час. Мама, Ганна Осмолівська, жила у Києві, на Трухановому острові. Там було ціле поселення водників зі школою, церквою. Дід працював водником-механіком у Київському пароплавстві.

Коли почалася війна, маму Марії забрали фельдшером у санітарний поїзд, що розвозив поранених з передової фронту по госпіталях. Батько – Леонід Форманюк – киянин, був комісаром цього поїзда. Одружилися у 1941 році. В одному з тамбовських госпіталів і народилася Марія. Після війни подружнє життя у батьків не склалося.

Після визволення Києва разом з мамою повернулися в рідне місто. Жили на Подолі з бабуною та дідом. Школа, хор, танцювальний гурток. Одного разу потрапила на вечір театральної студії Київського міського палацу піонерів. Невдовзі Марійку прийняли у студію. З того часу театр став для неї сенсом життя. Летіла, як на крилах, зі свого Подолу до театральної студії. А там на неї чекав цікавий світ – викладачем, як виявилось згодом, був учень знаменитого Леся Курбаса Володимир Андрійович Губатенко. Він не тільки навчав дівчину акторської майстерності, але й розширяв її світогляд, радив, що читати, яку художню виставку подивитися.

Без театру себе не мислила. У 1958 році її прийняли у Київський театральний інститут ім. Карпенка-Карого. Конкурс – 20 чоловік на

місце. Потрапила на курс професора Михайла Полієвктовича Верхатського, теж учня Курбаса.

Вже на першому курсі знялася у фільмі Параджанова у ролі Мавки в фільмі «Наталія Ужвій». На четвертому курсі її запросили на роль Катерини у фільмі – опері «Наймичка», музику до якого написав Михайло Вериківський, а режисером була Ірина Молостова. Фільм знімався до 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Борис Гмиря, Єлизавета Чавдар, Лариса Руденко – весь цвіт тодішньої української опери був задіяний у цьому фільмі. Фільм увійшов до «золотого фонду» українського кіно.

Активно знімалася в інших фільмах.

Після закінчення інституту готова була їхати куди скажуть. А їй дали право вибору – театр ім. Івана Франка або театр юного глядача. Вибрала останній. У цей час Марія була зіркою. Її портрети були на обкладинках журналів.

Багато читала, займалася спортом – великим тенісом на кортах стадіону «Динамо». Там приятель познайомив її з Андрієм Кочуром. Молодий чоловік закінчив аспірантуру Інституту фізкультури, працював викладачем (через дисидентство Григорія Кочура інші вузи для його сина були закриті).

Коли Марія вперше переступила поріг ірпінського дому свого майбутнього чоловіка, зрозуміла, що це її аура: батьки-інтелектуали, царство книг і музика Шопена – Андрій захоплювався класичною музикою і мав велику добірку платівок.

Невдовзі, у 1966 році, одружилися, у 1967 народився син Роман.

З батьками Андрія склалися дружні, щирі стосунки. Григорій Порфирович з дружиною Іриною Михайлівною Воронович, вчителькою, корінною киянкою, вихованою своїми батьками-інтелігентами в українському дусі, прийняли невістку тепло.

Марія перейшла на прізвище чоловіка. Коли почалися репресії 60-70-х років, з подивом відмітила, що стало менше пропозицій щодо нових ролей у театрі і кіно. Особливо не засмучувалася – сім'я, дитина заповнювали вільний час.

В театрі пропрацювала майже 50 років, останні 11 років була заступником директора театру з творчих питань. Успішно. За що отримала звання Заслужений працівник культури. Вийшла на пенсію у 2002 році.

Але справою її життя стало створення музею в будинку Григорія Кочура, який у 60-ті роки, за словами Михайлини Коцюбинської, був справжнім «ірпінським університетом» для багатьох українських інтелігентів.

Коли свекруха у 1976 році відійшла в інший світ, невістка взяла на себе турботу за свекром. Григорій Порфирович називав її Марічкою і ухитрявся не говорити їй «ти». З ним завжди було легко. Їх розмови були довірливі, приязні. Коли пані Марія телефонувала в Ірпінь, що приїде, на неї завжди чекала свіжозмелена кава, яку готував власноруч Григорій Порфирович. Коли свекор був запрошений на літературну конференцію у США (у кінці 80-х), то поставив умову – їхатиме тільки з Марічкою.

У 1994 році Григорія Кочура не стало. Разом з чоловіком вирішили зберегти і раціонально використовувати бібліотеку (близько 20 тисяч книг), архівні матеріали, створивши приватний літературний музей. Прийшлося «відбиватися» від державних музеїв, які хотіли заповучити унікальні видання. Законодавчої бази під приватний музей не було, самі придумували статут.

Книгами заповнювали всі приміщення невеликого будинку. Шевченківська премія, яку Григорію Кочуру присудили вже посмертно, пішла на розширення приміщення. Держава допомогла гарними шафами та огорожею навколо обійстя.

Почалася подвижницька робота зі систематизації книг, архіву, розміщенню експонатів. Коли заходиш у музей, перше, що впадає у вічі – колажі з фотографій друзів-шестидесятників Григорія Кочура, які бували у нього в гостях. Ці колажі з великою любов'ю і пієтетом власноруч робила пані Марія.

Залишилася недоторканою кімната, де працював Григорій Кочур. Решта кімнат наповнені експонатами, які наочно показують світ зацікавлень цієї феноменальної людини. Серед десятка фотографій вчителів і друзів Кочура виділяється, зокрема, портрет Нобелівської лауреатки Віслави Шимборської. Її поезію ще у 70-х роках оцінив і переклав Григорій Кочур.

Кожен експонат – це історія, інколи дивовижна. І про кожен з них пані Марія розказуватиме детально і цікаво. За участі музею видані матеріали, пов'язані з великим перекладачем.

Музей видав з архівів масивний двотомник літературно-критичної спадщини «Григорій Кочур. Література та переклад. Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю» (Київ: «Смолоскип», 2008). Два роки тому, проводячи ремонт у підвалі, Кочури віднайшли нові матеріали з теоретичними статтями, рецензіями. Зараз вони опрацьовуються.

У 2000 році вийшла найповніша збірка перекладів «Третє відлуння».

У 2003 році пройшла перша науково-практична конференція «Григорій Кочур і український переклад». Загалом проведено разом з Київським та Львівськими університетами п'ять міжнародних науково-практичних конференцій та випущено збірники їх матеріалів.

Новий поштовх музей отримав після Указу Президента Віктора Ющенка від 29 січня 2008 року про відзначення 100-річчя від дня народження Григорія Кочура. Був там, зокрема, пункт з пропозицією заснувати щорічну Літературну премію імені Григорія Кочура за найкращі переклади світової поезії та перекладознавство. Премія присуджується вже вчетверте.

У 2012 році в Ірпені пройшли «Кочурівські читання». На жаль, минулого року читання, заплановані як щорічні, не відбулися. Шкода, що місцева влада не оцінює духовний масштаб такої події і її значення для Ірпеня.

Музей видав два компакт-диски музичних творів у виконанні Соломії Крушельницької – улюбленої співачки Кочурів. Ці твори взяті з архівних платівок Андрія Кочура.

Всі ці події відбулися завдяки подвижництву Марії та Андрія Кочурів. Заслуги пані Марії перед Україною відзначено врученням їй за часів президентства Віктора Ющенка ордена «За заслуги» III ступеня.

Музей-садиба Григорія Кочура приймає щорічно 200 – 250 екскурсантів. Достатньо тільки зателефонувати, і пані Марія радо зустріне гостей. Склалася вже традиція закінчувати екскурсію чаюванням. У такому колі доосмислюється побачене і почуте.

Інтелектуальну могутність Григорія Кочура, його феноменальний дар сповна оцінила його невістка Марія Леонідівна Кочур, зробивши все, що від неї залежало, щоб інші люди змогли зануритися у цей світ високої думки, світ високої культури.

ЖИВЕ В ІРПЕНІ ЖІНКА...

Ось уже 17 років живе в Ірпені жінка, про яку широкий приірпінський загал дізнався в минулому році. В Ірпінському краєзнавчому музеї експонувалася виставка ікон Валентини Бірюкович. До того її ікони бачили у Франції, Данії, Італії, Америці. Іконостаси, розписані нею, прикрашають церкви у Франції і Польщі.

Зацікавлення іконою передалось їй, очевидно, у спадок – дідусь, прадідусь по маминій лінії були священниками. Дід мав парафію на Чернігівщині.

Мама, закінчивши курси вчителів у Чернігові, переїхала вчителювати у Київ. Винаймали помешкання на Микільській Слобідці. Там і народилася після війни Валя. Після переїзду до них маминих батьків, почали будівництво власного дому. Коли будувалась станція метро Лівобережна, недобудований будинок знесли, а їм виділили двохкімнатну квартиру на Березняках.

Захворіла мама, грошей не вистачало. Валя у 16 років пішла працювати на хлібокомбінат. Згодом поступила у Київський інженерно-будівельний інститут на архітектурний факультет. У вимріяному нею Художньому інституті не було вечірнього факультету. Працювала і вчилася.

Закохалася у хлопця. Він привів її у хор «Гомін», один з найпотужніших на той час українських культурних осередків. З того часу відчула себе україркою, почала спілкуватися виключно українською. Але їх стежки невдовзі розійшлися.

Був час хрущовської відлиги, зачитувалися працею Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», «вибухав» своїми шедеврами кінематограф. Україна після національного гноблення випускала свої таланти на волю.

В цьому середовищі зустріла свого майбутнього чоловіка, друга і наставника в одній особі Євгена Гольдштейна. Жити поруч з ним було справжнім щастям. Завжди спокійний, виважений, надзвичайно ерудований, він викликав повагу у всіх, з ким знався. Маючи вищу технічну освіту, був, за словами пані Валентини, «людиною книжки». Його предок приїхав сюди з Німеччини, належав до німців – міненітів (протестантська течія).

Вони з чоловіком багато мандрували Карпатами. Побували у Космачі. Позналилися з місцевим священиком Василем Романюком, майбутнім патріархом України і Всієї Русі. Знайома священика, яка у нього гостювала, запропонувала подивитися на Івано-Франківськ, запитавши, чи не бояться спілкуватися з нею. Здивувалися питанню. Через кілька років на допитах виявилось, що це була сестра Степана Бандери.

У хорі «Гомін» організувався гурт колядників, які з року в рік ходили колядувати по домах української інтелігенції. Валентина привозила з поїздок костюми і нові колядки для «своєї ватаги». Так вона називала колядників, яких організовувала на час Різдвяних Свят. У «ватазі» інколи було до 20 осіб.

На початку 70-х почались арешти. Поменшало і колядників, і гостинних господарів. З останньої поїздки пані Валентина з чоловіком привезли колядку «Не плач, Рахіле», де є слова:

Не плач, Рахіле, знай твої діти не вмирають, а прибувають// За любов народу, кров, немов воду // Ворог розливає, тіло вбиває// Душа безсмертна, невинні жертви// За те осталась пам'ять і хвала// Ворог неситий, розставив сіті, щоб погубити невинні діти//Діти невинні в своїй святині //Вся їх провина //Любов до України.

Колядували її лише у кількох домах, серед яких був дім Антоненка – Давидовича. Вони співали, а він плакав. Колядка, неначе, була створена для цього часу.

Звільнили з роботи чоловіка, їй теж довелось піти з посади. Приводом стало читання вірша Олександра Олеся біля пам'ятника Тарасу Шевченку. Вдалось влаштувалась у реставраційній майстерні. Робота на протягах підірвала здоров'я.

Почала все частіше реставрувати ікони. Занурилась у всебічне їх вивчення. Побільшало замовників. Якось один із них розказав, що у Запоріжжі завод викидає на смітник старе обладнання, в якому є срібло. Місцеві бомжі його «видобувають» і продають. Можливо, хтось із її клієнтів захоче зробити для ікони срібну оправу? Дуже швидко знайшовся клієнт з Одеси, який привіз на реставрацію ікону і захотів для неї срібне обрамлення (згодом виявилось, що одесит дуже хотів виїхати за кордон). Чоловік пані Валентини звів його з запорізьким

клієнтом. У результаті, пану Євгену, як «організатору хіщення драгметалов», за валютні операції дали 8 років тюрми з конфіскацією майна. Попередили: «Будеш захищатися, дадуть 15 років, не будеш – отримаєш 8». Байдуже, що першу валюту в своєму житті він побачив після виходу з тюрми. Почала діяти установка партії на арешт неблагоннадійних не з політичних мотивів, а – «кримінальних».

Чекала арешту і пані Валентина. Допити, погрози, що «все одно посадимо». Вона не виходила на вулицю тривалий час без сумки, у якій на випадок арешту були предмети гігієни, одяг. Не мала, що їсти. Друзів уникала, щоб їх не підставити. Допоміг знайомий зі Львова Мирослав Герцик (згодом ректор львівського Інституту фізкультури), який в умовах надсекретності (про їх 20- хвилинну зустріч не знала, навіть, дружина) передав гроші. З вдячністю згадує і сусідку Майю Давидівну, офіціантку, яка після бенкетів приносила їй бутерброди, а часом і прилаштовувала прибирати.

З чоловіком бачилась на допитах. Слідчий влаштовував їм очні ставки. Під погрози, що «все одно посадимо», мала можливість побути зі своїм Євгеном, якого слідчий ще й підготовував бутербродами. Не тримає зла на мільйонера і кагебіста, які вели їх справи. «Не все було однозначно. Хтось лишився людиною» – говорить пані Валентина.

Чоловік відсидів весь термін. Втратив там здоров'я. Його не стало у 1997 році.

Реставрувала ікони і все частіше почала писати їх сама. Перше замовлення на 2 великі ікони отримала зі Львова. У Львові пані Валентину познайомили з працівниками львівського Музею історії релігії. Запропонували зробити персональну виставку ікон.

Півроку працювала, як одержима. Глибоко вивчивши давньоруський та візантійський іконопис, творчість майстрів епохи Відродження, традиції російської ікони, козацько-гетьманської доби, пані Валентина змогла привнесла у свої шедеври національний колорит. Дотримуючись при цьому канонів у написанні ікон (нагадаємо, що канони були прийняті в Нікеї у 787 році).

В результаті, перша у житті Валентини Бірюкович персональна виставка з близько 20 ікон відбулась в 1990 році у Львові. Її високо оцінив глибокий знавець іконопису, майбутній патріарх автокефальної церкви Димитрій. Згодом були Київ, європейські міста, Нью-Йорк.

Перша поїздка за кордон була у Францію. Її роботи побачив священник із Франції і запросив розмалювати іконостас.

У Данію поїхала з чоловіком. Муніципалітет міста Одинс організував виставку її робіт, видав каталог. Всі видатки (приїзд, готель, добові) взяв на себе. За це пані Валентина повинна була щодня впродовж 3-х годин показувати мешканцям, як малюються ікони. Ректор Художньої академії запропонував їй поділитися своїм досвідом перед студентами. Через свою нерішучість відмовилась від такої цікавої пропозиції.

ООН організувало у Нью-Йорку антикварну виставку. Запросили і пані Валентину. Виставка, яка проходила в Українському Домі, була надзвичайно успішною у фінансовому плані. Жила впродовж двох тижнів у мансарді будинку. Там вже роками мешкали колишні співвітчизники з сім'ями. Приїхавши у США, вони зробили все, щоб не вертатися в Україну. «Ця остання еміграція міняється швидко і не в кращий бік. Культ грошей панує в їх душах» – ділиться у розмові пані Валентина.

В Італії побувала чотири рази (один раз з чоловіком). Завдячує своєму щасливому перебуванню отцю Івану Дацьку (теперішньому Президенту Інституту св. Климента), який там опікувався нею. Її прийняв кардинал Мартіні, архієпископ Мілану, який вручив свою медаль . Вона ж подарувала йому свою ікону «Спас Нерукотворний». З отцем Іваном Дацьком донині підтримує теплі стосунки. А Італія залишилася у її спогадах, як найкраща, найдушевніша країна, громадяни якої нагадують їй українців, таких же відкритих і зичливих.

Є у пані Валентини ікони, де вона продовжує традицію іконопису козацько-гетьманської доби. У 1991 році вона написала ікону «Се ми, Господи». Під Покровом Матері Божої зобразила політичних і релігійних діячів, які виборювали незалежність України. Зараз вважає, що не слід було малювати на іконі живих людей.

Ще одна ікона, на якій під омофором Богородиці намальовані семеро українських хлопців, які загинули в Абхазії. Під час війни вони захищали відхід мирних абхазців. На іконі написала : «Ми жили, бо Ти хотіла, ми вмерли, бо Ти звеліла, тепер спаси нас, бо Ти можеш Блаженні , бо їх...».

Унсовці прийняли пані Валентину у свої почесні члени.

Доля ікони невідома. Вона висіла у приміщенні УНА-УНСО. Коли Корчинський покидав кімнату, разом з ним не стало і Унсовської ікони. Хтось намалював її копію.

Пані Валентина зараз майже не малює. Цікавиться політикою, переживає. Можливо, події, які відбулися в Україні будуть відображені у її роботі. Але на цю тему, як всяка творча людина, старається не говорити. Вона переосмислює своє життя, свої вчинки. Знаходить у ньому деякі епізоди, за які просить прощення. Вважає, що це повинна зробити не тільки кожна людина, але й сама держава. Без покаяння не буде руху вперед. Історію держави потрібно знати перш за все, щоб покаятись за гріхи.

В Ірпені проживає вже 17 років. Після смерті чоловіка, продала квартиру і переїхала у приватний будинок. Зробила своє житло «під себе». Воно дихає творчістю. Велика, світла майстерня, картини друзів на стінах, старі антикварні меблі. В окремій кімнаті її ікони. З її світських картин висить хіба одна, писана у часи її великих життєвих випробовувань. Нею вона рятувалася від болю і небезпек, які чатували тоді на неї.

Веде закрите життя через проблеми зі здоров'ям. До неї часто навідується донька чоловіка від першого шлюбу. Вони з нею дуже близькі. У пані Валентини невелике коло перевірених життям надійних друзів. Є велика собака, її розрада. А ще город, де вирощує чудові квіти.

Вона пише вірші. Для себе. І навідріз відмовляється їх прочитати. А ще збирається відновити, як вона каже, «акварельку», яку закинула років 30 тому.

ОСЯЯНА СВІТЛОМ ЛЮБОВІ ТА ПОЕЗІЇ

Кажуть, що є люди, як зірки, а я знайома з жінкою, від якої йде світло і вдень, і вночі. Про таких ще говорять – «сонячні люди», бо хто поруч з ними – тим тепло, затишно, спокійно.

Мову поведи про Аду Миколаївну Крамаровську – незвичайну жінку, справжню українку, істинного патріота, художницю, педагога і поетесу, для якої поезія, за її словами, – мова її душі. Зараз їй 89 років, але й тепер вона свої щирі почуття довіряє поезії.

Народилася Ада Миколаївна на Полтавщині, у мальовничому селі Римарівка, у родині інтелігентів. Її батько був головним бухгалтером, а мати – співачка, хоча довелося працювати вчителькою. Вони мешкали в будинку, який їм подарував дідусь, який був не лише художником, але й борцем за свободу та був ліпшим другом дядька Лесі Українки Михайла Драгоманова. Дідусь був ветераном революції 1905 року, учасником першої світової війни і за свої погляди сидів у тюрмах. Її батько зміг попередити не одну родину про майбутні арешти і врятував людей, коли у тридцяті роки почалося знищення селян-господарів. Коли нависла над родиною загроза розкриття, вони виїхали до Сталіно. Там народилася сестра Ади, яку на прохання діда назвали в честь Лесі Українки її іменем.

Рятуючись від злиднів, родина переїхала до Сибіру, але й там було нелегко: бо діточок було вже троє – прогодуй їх, вдягни. Тоді було вирішено – їхати в Середню Азію, бо там хоч теплий одяг та взуття не потрібні. Життя знову і знову буде їх випробувати на міцність. Померла наймолодша сестричка, не довго прожили і дівчатка-близнючки, забрали на фронт батька. Звістка про війну застала Аду, коли вона стала переможцем на обласній олімпіаді й повинна була їхати на республіканську. Не судилося. В шістнадцять років довелося йти працювати табельщицею. В той час з'явилися перші біженці з Росії, України, Польщі.

Одного разу напередодні весни 1942 року Ада мала намір навідати свою подругу і йшла алеєю, оточеною з обох боків пірамідальними тополями. Назустріч їй ішов юнак. Вона одразу зрозуміла, що він поляк: на

голові берет, бриджі до колін, високі шкарпетки, сандалії. Він зупинився під тополею, приклав руку до серця. Вони зустрілися поглядами, дівчину ніби вдарила блискавка. Вона не знала, чи ще раз зустрінуться вони ось так випадково, чи ні... Але з того моменту почала писати вірші. Це була не та дитяча поезія, яка йшла з нею поруч з восьми років, то було щось інше, незнайоме, щемливе, болюче та солодке, як саме життя.

В Ферганський край, в буремні роки
Із Польщі музикант з'явився,
Талановитий, ясноокий,
В гірському місті оселився.
Тут ми зустрілися весною,
Поглянув – спокій мій збентежив,
І раптом блискавка стрілою
Спалила іноземні межі,
Бо двом закоханим для щастя
Немає меж, нема кордонів,
Супроти почуттів прекрасних
Безсилі нелюдські закони.

Її вічним коханням і вічним болем став польський талановитий музикант Зіґфрид, організатор джаз-оркестру, який став настільки популярним, що незабаром почав їздити на гастролі у різні міста. Кохання було взаємним. Три роки щастя дарувала молодим закоханим доля, щоб пронесли вони його через усе своє життя.

Ада не змогла працювати табельщицею, бо потрібно було писати доноси на тих, хто хоча б на хвилину спізнився на роботу, а вона не могла причинити людям біль. Пішла працювати у шахту, де довелося накидати вугілля лопатою, яка вмщує вісім кілограмів, а їй ледь виповнилося шістнадцять. Повернувся з війни батько. Здавалося б, що повинно було стати легше, але незабаром на чужині померла мати. В той час родичка батька запросила родину приїхати жити до неї в місто Лисичанськ на Луганщині. Батько поїхав влаштуватися на новому місці, Ада залишилася жити з молодшою сестрою.

Вона влаштувалася працювати вихователькою у дитсадку, а сестричка ходила продавати домашні речі. І в якусь мить Ада зламалася. Не покидав біль від втрати неньки, яку вона так любила. Дівчина замкнулася в

собі, почала уникати коханого. Зігфрід знайшов її і сказав: «Я влаштую концерт, який присвячу тобі. Прийди, вилий біль слізьми і будь на людях, тобі стане легше». Він зі сцени на все місто об'явив присвяту пісні для неї. Він сам акомпонував на фортепіано, а знаменита співачка у чорній довгій сукні заспівала для неї «Мама, що на свете тебя милей?» Ада плакала разом із сестрою, не криючись, але після того концерту перестала ховатися від людей.

Закохані вирішили побратися після повернення Зігфріда з гастролей. Він їздив зі своїм оркестром різними містами, писав коханій листи, завжди повідомляв, яким буде наступне місто, і вона писала йому також. До його повернення лишалося двадцять днів, коли скорпіон укусив сестру. Та плакала і казала, що вони помруть, як мама та сестри на чужині. Ада пішла брати перепустку в надії, що її підготують не раніше, ніж повернеться коханий. Але зла доля не дримала, наслала ще одне випробування: «Перепустку зробили за десять днів і по ній потрібно було негайно виїжджати в Україну. Саме в останній день Ада отримала листа від Зігфріда. І треба ж такому статися: написав, що не знає, в яке місто вони їдуть з концертом. Вона ж не знала, куди написати листа, щоб вказати свою адресу. Не попрощавшись, з болем у душі, з сестрою довелося брати квитки на потяг. Замість восьми днів вони добиралися цілий місяць. Розпродали всі свої речі, голодні, вимучені, завошивлені, нарешті дібралися на рідну землю!

Сестричко Україно! Ми вдома!
Дорогам тяжким уже край.
Сторонечко наша чудова,
До себе нас знову приймай!
Ми довго по світу блукали,
Усе загубили, що мали,
Вернулися ми! Зустрічай!

Скільки ж радощів, щирості та любові у кожному рядку! І це попри те, що вона у Середній Азії не вивчала українську мову!

Одразу ж написала листа Зігфріду, і потяглися довгі дні очікування відповіді. Він мовчав, а вона не хотіла вірити, що коханий її покинув. Рятувала поезія. Спогади про пережите лягали на папір:

Перенесли ми голодомори,
І війни розлютовану пору,
І законів тяжких лихоліття,
І ганебну немилість вождів,
Як нас та, що з косою, минула,
Коли лихо нещадно нас гнуло,
Як ми винесли всі ці страхіття?
Мабуть, Бог нас тоді боронив...

Вона змирилася з долею, вирішивши, що коханий зустрів іншу і побажала йому щастя. Але за кілька місяців поштарка принесла їй листа. Схопила його в руки, притисла до серця. Хай би що він написав, але щоб у нього все було добре! Тьохкало серце, але вона ще довго не наважувалася розкрити конверт. А коли поглянула – все обірвалося всередині. То повернувся її лист з поміткою «Адресат не проживає за даною адресою». Ада знову не знаходила собі місця, бо нічого не знала про долю коханого. Але недарма кажуть, що земля кругла і люди рано чи пізно зустрічаються. Якось у потязі вона помітила узбека. Щось зсередини підказало, що він може знати про долю того, кого вона так любила. Підійшла, привіталася, заговорила. «Що сталося, апа (сестро)?», – запитав він. Ада зізналася, що хоче почути хоча б щось про долю свого друга. Як виявилось, той чоловік часто бував у містечку і добре знав знаменитий джаз-оркестр та його керівника поляка. Новина виявилася шокуючою: Зігфрид повернувся з гастролей хворим і незабаром помер, його з почестями проводжало в останню путь усе місто. Він помер, не отримавши від коханої листа. Навіть почувши таку звістку, Ада не хотіла вірити у те, що вже ніколи з ним не побачиться. Вона написала листа в лікарню, звідти дізналася, що Зігфрид дійсно помер невідомо від якої хвороби, що він страждав від того, що його дівчина кудись зникла, а так мріяв мати родину і дітей... Ада намалювала його портрет, який до цього часу стоїть на робочому столі – він поруч з нею все життя – і в горі, і в радості. Так до останньої її хвилини на цій землі.

Любов коханого, мов квітку,
Що рано заметіль зірвала,
Весною, взимку, в осінь, в літо
У серці пильно зберігала.

І за життя не розгубила,
Верталася до нього звикло,
Бо та любов – ширококрила,
Вона – безмежна і велика...

Ада Миколаївна закінчила педінститут і всю свою нерозтрачену любов віддала дітям: працювала вихователем, методистом, завідувочою дитсадка та по сумісництву вела дитячу літературно-поетичну групу. Її до цього часу запрошують на поетичні зустрічі у школи і вона розповідає про своє одвічне кохання, яке не згасло з роками.

Ще в 1958 році почала писати роман у віршах, що охопив передвоєнний час, коли Ада брала участь в олімпіаді і дізналася про початок війни. У твір вклинила раніше написані вірші, систематизувала записи. На сьогодні він розтягнувся на 800 сторінок, де викладено все її життя та доля нашої країни. Весь робочий стіл зайнятий теками, де зберігається машинодрук роману. Жінка мріє знайти спонсорів для видання книги. Якось звернулася до одного небідного депутата – отримала відмову. Та Ада Миколаївна не опускає руки. Та й як можна сидіти спокійно, коли таке в країні твориться?! І вона знову пише душею і серцем про події Майдану, оплакує загиблих синів України, бо чужих дітей не буває, переймається майбутньою долею країни:

Якось Аду Миколаївну запитали, з чим у неї асоціюється Україна. Без вагань відповіла: «По-перше, з Божою Матір'ю, Україна така ж прекрасна, сильна своєю вірою, багато пережила. По-друге, із Жанною Д'Арк, яка відважно захищала свій народ. По-третє, з природою, бо така ж правдива та чиста». І подумалося, що ці слова можна цілком віднести до самої Ади Миколаївни.

Дивуюсь її працелюбності та відкритості назустріч людям. Жінка ладна останнє віддати, щоб комусь допомогти. В неї не присутня заздрість – бо щиро радіє успіху кожної знайомої людини. І весь час живе у творчості.

Хочеться сподіватися, що роман Ади Миколаївни, який вона пише все життя, колись таки побачить світ завдяки спонсору. Інакше й бути не може, бо його диктувало цій незвичайній, добрій жінці, осяяній світлом поезії та кохання, саме життя.

СПОКІЙ – ЦЕ НЕ ПРО МАРТУ ПОДКОВИЧ

Ви колись слухали емоції? То найліпша машина часу. Досить торкнутися спогадів і забуті картинки відлуннують відчуттями. І не треба згадувати чийсь слова, відтворювати чужі риси обличчя, вдивлятися в збляклі світлини. Все поруч. Все з вами. Всередині. В серці. Зустрічаємось із громадською діячкою Тернопілля Мартою Подкович в кафе. Вона, як завжди, елегантна й усміхнена. Легко відхиляє завісу пам'яті і з душі виринає давно пережите.

Рай маленької дівчинки. Маленька Марта народилася у селищі Кути на Франківщині. Не в пологовому — в місцевому Будинку культури. А вже за рік вся рідня оплакувала дитячу долю. У голодному сорок першому батьки, залишивши крихітну доньку, пішли шукати харчів і пропали без сліду. Побачити їх живими ніхто не надіявся.

Онуку в село забрала бабуся. Ростила й любила, ніби центр Усесвіту, а дитя користало із тої ласки й всепрощення. Росла хуліганистою. «Навіть свою спідничку прала в піску. Видно, не боялась бабусиної кари», – всміхається моя співрозмовниця з діянь маленької розбишаки.

А потім знайшлися батьки. Вернулися з німецького заслання, яке несподівано нагрянуло в той нещасливий день. Малу Марту посадили на підводу і повезли у Кути. Вона ридала і тужила, сахаючись незнайомих людей, яких треба було кликати мамою й татом. Її заспокоювали, вгощаючи шоколадом, а дівчинка жалілася, що гирчить. Кількаповерхові будинки здавалися хмарочосами. А коли бабуся, непомітно відлучившись, не повернулася, стало зрозуміло: хвіртка сільського раю її дитинства з розбитими дорогами вже закрита на засув.

Коритися завжди тяжко. Нелегко рости одиначкою, та ще й тоді, коли вимагають бути найкращою. І в навчанні, і в поведінці, і в стосунках із ближніми. В усьому Марта слухалася, старалася і від того часу ніколи не дозволяла собі опустити планку досягнень та саморозвитку. І в десятому класі так само, хоч і з невдоволеним виглядом слухала батьківські вказівки: вступати в медичний. А Марта хотіла бути акторкою. Адже її тато у молодості був директором Будинку

культури й режисером самодіяльного театру. А потім, попри бухгалтерську працю, вів драматичний гурток. І донечка жила в тій атмосфері, знала напам'ять репліки із вистав. Цитувала! Але ні! Іти на лікаря, бо ж в акторів ні грошей нема, ні міцної родини. Сказано. Вислухано.

Сила Божого провидіння. Та на медика вона не вступила. Не вистачило півбала. В принципі вона розв'язала б ту задачу із фізики, та умову написали російською. Не так розтлумачила термін і все. Але в дівчини не було сліз. Вона їла морозиво і крокувала квітучим містом. Аж поки погляд не зачепився за яскраву афішу. Набір в театральну студію при обласному театрі. Останній день прийому документів. Все вирішено.

Гени творчості. Батько не мирився. Вів мову про педінститут. Здався аж через рік, після перегляду випускної вистави. То й добре, бо Марту запросили працювати в театр. Вона «налягала» на героїчні ролі, хоч тепер вважає, що краще б проявила себе в характерних. Згадує, як грала на сцені у виставах «Устим Кармелюк», «У пошуках радості», «Пастор і пасторка». Спектаклів було багато, але збігло кілька років і Марта пішла під вінець. Вже треба було шукати спокійнішу роботу, бо які то гастролі, коли вдома маленька дитина?

Молода жінка влаштувалася інспектором із мистецтва при управлінні культури. Вивчилася у тодішньому Київському інституті театального мистецтва імені Івана Карпенка-Карого на театрознавця. Потім почала підпрацьовувати у філармонії лектором-музикознавцем.

Але сімейне життя не склалося. Не «світив» їй і власний куток. Кинулася шукати притулку деінде. Подруга-колега заагітувала її їхати до сусіднього Тернополя. Там якраз набирали таку ж лекторійну бригаду. Зірвалася.

Тернопільська ера. Вона досі пам'ятає, як чуже місто зустріло її нічними вогнями. У найманому грузовику були лише найнеобхідніші речі. Серед нехитрих пожитків – дитяче ліжко та возик. Сину було тоді трохи більше року. Забрала його у нову домівку за кілька днів.

І потекли безрадісні будні... В Тернополі Марта Михайлівна влаштувалася на ту ж посаду, що й у Франківську — лектора-музикознавця. Брала участь й у філармонійних концертах. Гастролі по глухих селах, ночівлі в неопалюваних готелях районних центрів,

сльози сина, якого щоранку носила на руках до садочку... Згодом влаштувалась інспектором з мистецтва. Культура не відступала від неї ані на крок, ніби нагадуючи, де саме їй перерізали пуповину.

Згодом настав ще один етап життя Марти Михайлівни – пов'язаний із комуністичною партією. Її взяли в обком інструктором із культури. Ще через чотири роки – призначили секретарем райкому з ідеології. За деякий час підвищили до заступника голови облвиконкому. Але жінка вирішила не слідувати кар'єрними сходинками, бо на інших шальках терезів лежало дитинство синопка. Хлопчик залишався без нагляду, і з домашнім завданням щоразу просив допомоги.

Біль. Марта Подкович робить паузу, а тоді каже, що може краще таки не писати про неї. Адже ті кілька років «при партії» їй ніяк не вибачать теперішні демократи. Хоч вона ні в чому не винна. Та й обов'язками не зловживала. Каже, немає за нею гріха. Хоч на неї вже директора музучилища потім за незалежної України не раз сипалися крикливі обвинувачення. Закидали, що культивує російську мову. «Але я увесь час спілкуюся українською, — пояснює. — А в російській не маю практики — боюся навіть наголос у слові неправильно поставити. Тому подала у суд на такі плітки. Він став на мою сторону».

Коли музика — поруч. Двадцять років вона відпрацювала директором Тернопільського училища імені Соломії Крушельницької. Старалася, аби майбутнім музикантам у цих стінах було комфортно вчитися, тренуватися, відточувати майстерність. Довго билася за спорудження нового корпусу. Такого, щоби зі світлими аудиторіями і розкішними концертними залами. Але плани залишились планами. Оновила у закладі музичні інструменти, на них і донині репетирують юні вихованці. Зізнається, активне було життя за її керівництва – їздили на конкурси, зашораз концертував духовий оркестр училища, найбільш обдаровані випускники вступали до консерваторій і ставали відомими співаками, музикантами, керівниками художніх колективів. Та й тепер, упевнена, не меншає в закладі талановитої молоді. Усі вони особливі. Кожен по-своєму. І піаністи, і «струнники», і «духовики», і «народники».

«В нашому музучилищі діти виховані, творчі і працьовиті, бо пройшли добрий вишкіл ще у музичних школах, — каже Марта Михайлівна. — Аналізуючи свою викладацьку працю, може сказати,

що робота зі студентами час од часу дає наставнику певні моральні, духовні уроки. Змушує дивитися на життя під різними кутами зору, рости та змінюватися».

Хочу бути активною! Так собі сказала Марта Михайлівна, коли у двотисячному звільнилася із посади директора Тернопільського обласного державного музичного училища імені Соломії Крушельницької. Вона не звикла сидіти вдома, їй хотілося і далі метушитися, дбати про митецьке життя міста. Те бажання жінки і стало ключовою мотивацією для створення Благодійного фонду «Соломія». Назвали об'єднання, як і училище, на честь відомої оперної співачки.

Фонд, каже його засновниця, гуртує фізичних та юридичних осіб міста з метою залучення пересічних українців до участі у розвитку національної культури, підтримці обдарованих дітей у творчому розвитку та здобутті освіти. Опікується «Соломія» і збереженням мистецької спадщини нашого народу.

Стараннями фонду в області проводяться конкурси для маленьких учнів музичних шкіл, адже хлопчикам та дівчаткам так важко «вибитись в люди». Зокрема, вже традиційним стало щорічне змагання юних скрипалів та віолончелістів. Конкурс названий в честь братів-краян Романа і Ярослава Теленків, які були віртуозами гри на цих інструментах. Діти, що приїжджають з найвіддаленіших куточків Тернопілля, після виступів обов'язково отримують пам'ятні подарунки від «Соломії».

А ще при Фонді існує однойменна газета. Там можна знайти матеріали про культурне життя краю, інтерв'ю із відомими художниками, поетами, критиками. Публікуються також спогади, мемуари, дослідження, відгуки та рецензії. Спонсорує видання щоквартальника син Марти Подкович Сергій Прохорець.

Ще одне «дітище». У 2010 році в Тернополі постав перший в світі пам'ятник (до того встановлювали лише погруддя) оперній діві Крушельницькій. Співачка нарешті повернулася у серце своєї Батьківщини.

То Марта Подкович довго виношувала цю ідею в своєму серці. Тому той день стає їй перед очима, ніби вчорашній. Майже чотири роки тому, ледве зачувши у слухавці, що бронзову Соломію нарешті монтують, вона щодуху побігла у самісінький центр міста.

«Образ співачки ішов зі мною життям, — каже громадська діячка. — Познайомилася із здобутками цієї геніальної жінки, тільки-но приїхавши до Тернополя лектором-музикознавцем. Вже після того, як підготувала лекцію-концерт про талант світового рівня, зустрілася з місцевим журналістом, котрий запропонував розповісти про співачку радіослухачам». Навіть училище, якому Марта Михайлівна віддала двадцять років своєї праці, носить ім'я Соломії Крушельницької.

«Шлях до встановлення пам'ятника був важким і виснажливим. Насамперед катастрофічно бракувало коштів, були клопоти і з місцем встановлення, його двічі змінювали. А у перший рік збору грошей на рахунках нашого об'єднання накопичилось... зо триста гривень. Але Фонд не втрачав віри в задум: ми провели відкритий конкурс на кращий ескіз монумента, організовували ряд благодійних концертів для нагромадження необхідної суми, — згадує Марта Подкович. — Загалом небайдужі тернополяни пожертвували майже 104 тисячі гривень». Зрештою — то таки довга історія. Але зі щасливим кінцем. Бо завдяки співпраці краян, Фонду та влади міста Соломія нині гордо височіє на бульварі Тараса Шевченка.

Жити планами. У неї багато помислів. Добра частина з них пов'язана із величним ім'ям Соломії. Марті Михайлівні дуже хочеться відновити конкурс хороших колективів і солістів у честь видатної співачки. Розширити її скромний музей, упорядкувати та приєднати до нього рідну садибу співачки. Давно пора оновити експозицію. Врешті решт встановити дорожній показник для туристів, що вказував би шлях до села Білої під Тернополем — сімейного гнізда Крушельницьких. І вже хіба після того Марта Михайлівна буде насолоджуватись присмаком втілених мрій в колі улюблених сина, невістки й онуки.

За час нашої розмови моя героїня багато говорила. У неї, виявляється, так багато давніх спогадів та сучасних турбот. Ще більше про неї говорили емоції. Вони розповідали про справу, в яку вона вірить і котрою живе. Про вдячність тим людям, які хвилюються за вітчизняну культуру. Про маленькі перемоги, котрі даються їй «Соломії». Вже вдома я чомусь глянула на переклад цього, мабуть, улюбленого для цієї жінки біблійного імені. З давньоєврейського воно означає «спокій». Ні, подумалось, спокій — це точно не про Марту Подкович.

ЛЮДМИЛА МИСЬКО. ТЯЖІННЯ ТАЄМНИЦІ

Для патріархального українського суспільства жінка-скульптор залишається рідкістю. Надто коли вона з однаковою майстерністю й високим хистом творить в усіх можливих матеріалах – від гіпсу, глини, бронзи, дерева і різних видів каменю до таких примхливих субстанцій, як пісок і лід. Мова про Людмилу Мисько з роду Маляренків – київську мисткиню, чиї роботи завойовували найвищі нагороди на симпозіумах, конкурсах і виставках, одухотворили майдани й парки багатьох українських міст, прикрасили помешкання приватних поціновувачів мистецтва. Між іншим, талант скульптора – не єдине обдарування художниці: вже не перший рік вона успішно працює і в техніці емалі (про яку буде окрема мова).

Садово-паркова скульптура – жанр, у якому Людмила вже має помітний доробок. Не менш цікаві її станкові скульптурні роботи. Якщо вже шукати якесь стилістичне означення, то, здається, тематика і настроєвість творів Людмили Мисько близькі до поняття міфологічного реалізму. Нехай усі подібні дефініції доволі умовні, та очевидно, що творчість Людмили задивлена в глибину міфу, наповнена вітровінням легенд і біблійних сюжетів. Не випадково скульпторка любить звертатися до образів русалок, козаків-характерників, янголів та купальських мавок – цієї народної романтики, котра стоїть понад часом.

Прикметно, що всі ці нереалістичні герої у Людмили позбавлені будь-якого негативу, їхня енергетика світла, поетично-казкова, що робить скульптуру джерелом затишку в довколишньому просторі. І цей принцип відсторонення від зла характеризує всю Людмилину творчість. Важко знайти у неї натяки на провокативність та епатаж – такі поширені нині засоби мистецького самовираження. Людмила Мисько лікує роздерту свідомість сучасної людини теплою емоцією, лагідною пластикою, округлістю форм. У неї навіть такий, здавалося б, хижий образ як «Галицький лев» (Калуш, 2004), виконаний зі стилізацією під рельєфи епохи Київської Русі, – це скоріше алегоричний портрет чоловіка, що вдивляється у вищі сфери.

Пошук гармонії, встановлення буттєвої рівноваги, відмова від конфронтації з Божим світом характеризують дух робіт Людмили Мисько. Окремий контекст у скульптурному доробку Людмили – біблійний. До нього, зокрема, належать і дипломна робота «Євангеліст Лука», і композиція «Апостоли» (Петро та Павло), котрі з 1999 року живуть у центрі Івано-Франківська, і мармурова робота «Благовіщення», що викликала інтерес публіки на «Великому скульптурному салоні 2007», і багато інших. А ще – скульптури та скульптурні елементи, створені для храмів і монастирів України. У цих релігійних творах уповні проявилось вміння художниці лаконічно підкреслити головне, не затьмаривши деталями внутрішньої суті віри. Просто добути з твердого земного матеріалу невидимий промінь Світла...

Композиція «Божий млин», яку Людмила створила у Словаччині разом зі своїм чоловіком Юрієм Миськом, передусім підштовхує глядача до асоціативного діалогу – інтерпретувати мистецькі сенси цієї камінної конструкції можна з різних ракурсів, варто лише вслухатись у внутрішній відгомін власної свідомості. Тут усе залежить від твого слуху. Слухай – і Божий млин зазвучить у тобі.

«Навіть коли скульптура закінчена, вона продовжує змінювати своє обличчя в залежності від настрою того, хто її зараз дивиться. Скульптура живе своїм власним життям, як жива істота. Хочеться, щоб життя їй судилось довге і щасливе», – каже художниця.

Із образів, котрі Людмила Мисько подарувала різним куточкам України, окремої уваги заслуговує «Лілея», що зацвіла в Шевченківському гаю Львова під час одного з симпозіумів. Це якраз той випадок, коли за зовнішньою простотою композиції криється символічна глибина. Адже «Лілея» – не просто квітка, в пелюстках якої втілюється ерос природи. Придивіться уважніше – це ще й вузька стежка до істини чи до таємниці, що в певному сенсі одне й те ж. Ця «Лілея» – радше вхід у таємниче Щось. У народні легенди та перекази? У християнське вчення? У кожному разі, цей вхід відкривається не всім. І, можливо, мисткиня не була би собою, якби не цей дар відчувати, окрім банального земного тяжіння, ще й тяжіння таємниці.

Принципи дволикості, триєдності, багатоликості земного і духовного світу знайшли своє відображення у багатьох роботах художниці. Ті ж згадувані «Апостоли», що стоять, спина до спина, чи дві

«Русалки» з пісковика, що злилися тілами й визирають на різні боки. А чи трійко вовків, котрі обійнялися в танку. До речі, остання композиція – «Пісня вовків» – виборола гран-прі на фестивалі піскової скульптури, присвяченому конкурсу «Євробачення-2005», котрий проходив у Києві. Поштовох до її створення, як неважко здогадатися, були «Дикі танці» Руслани. Однак Людмила Мисько вміє породжені масовою культурою персонажі делікатно пересадити у свій міфологічний ґрунт. І кого б вона не зображала на київських пляжах – Обелікса-Депардье чи Олега Скрипку в ролі Вакули з різдвяного мюзиклу – її роботи з піску залишаються вишуканим (дарма що не довговічним) мистецьким продуктом.

Закономірно, що Людмилу запросили бути художнім керівником П'ятого міжнародного фестивалю піскової скульптури влітку цього року. Ескізи всіх робіт вона виконувала сама. Створила скульптурний комплекс «І все-таки вона крутиться», що відобразив стихії Землі, її біологічні середовища, зразки урбаністичної цивілізації. Цей піщаний універсам умістив і знаки виходу поза межі земного середовища – зустріч із представниками світів інопланетних. Комплекс мав 40 метрів у довжину і складався з семи фрагментів, наймонументальніший з яких виконала сама Людмила зі своїми помічниками. Її п'ятиметровий «Віртуальний рай» був занесений до Книги рекордів України як найвища піскова скульптура в історії вітчизняного мистецтва. Втім, не розмір тут головний. Важливо те, що художниця в цій роботі схрестила ветхий біблійний архетип із футуристичним баченням людства. «Кібернетизовані» Адам і Єва блукають у своєму кібернетизованому Едемі. І нехай їм там буде добре – віртуальний світ теж має право на гармонію.

Взагалі, Людмила Мисько – умілий підкорювач матеріалу. Попри відносно недовгий досвід скульптора (близько десяти років) вона навчилася безпомилково розрізняти фактурні й пластичні можливості матеріалів, враховувати їх при виборі композиції. На всеукраїнському симпозіумі льодової скульптури у Львові брила, призначена для Людмилиної роботи, при транспортуванні просто розвалилася. Та художниця перетворила цю оказію на тріумф – чому б не використати розколи льоду такими, як вони є? – і створила яскравого «Ангела». Кубічна вертикаль фігури отримала сюрреалістичні шати

завдяки кольоровим струмкам фарби. Подібні роботи, за умови якісного освітлення, здатні перетворити сірий закапелок вулиці на іскристу феєрію.

Не всім відомо, що льодова скульптура – чи не найбільш екстремальний вид мистецтва. Нерідко митцям доводиться працювати безпосередньо в морозильних камерах, де підтримується температура -18 C° або й усі – 30 C° . До Людмили Мисько жодна українська жінка-скульптор не творила в рефрижераторах київського холодокомбінату. Людмила каже, що навіть якщо надворі незначна плюсова температура, коли виходиш із холодильної камери, «горить» усе обличчя. Але художниця терпіла цей температурний стрес, щоби з-під її різця народилися «Східне місто», «Снігова королева» та інші льодові шедеври, що на кілька днів оновили зовнішність різних куточків Києва.

Утім, сучасна скульптура вимагає вміння не лише підкорювати матеріал, а ще й гнучко поєднувати різні матеріали в межах однієї роботи. У композиції «Тече вода» використано властивості металу, граніту і канату – симпозіум зі скульптури відбувся у річковому порту міста Кременчука. А робота «Коралі» (м. Стальова Воля в Польщі) включає різні види граніту, у формі полірованих брил нанизаних на арматуру, прикрашену мідними трубками. Ця робота стала частиною унікальної акції – створення «галереї через дотик» для сліпих та людей із вадами зору. Скульптура для сліпих... Здається, це добрий приклад того, як мистецтво руйнує межі людської недосконалості. А втім, нічого дивного, адже від античних часів скульптура була і залишається прекрасним засобом вивільнення енергії, прихованої в нерухомій матерії. Сприяти таку енергію можна по-різному – і на дотик також.

ГАЛЬШКА ОСТРОЗЬКА – ЖІНКА-ЛЕГЕНДА

*Феномен жіночої долі полягає у тому,
що душа жінки – це вічне полум'я
переживань турботи і віри.
Доки б'ється її серце, тліє й полум'я.*

Кожен пересічний українець зобов'язаний знати своїх героїв, серед яких безпосереднє місце займають і жінки, які не раз вражали своєю відчайдушністю, змушували захоплюватися відважністю. Жінок, котрих увінчала історія, незліченна кількість, але всіх їх об'єднує одна спільна риса – любов, яку вони хоробро проносили крізь життєву призму, любов, оповиту мріями і бажаннями, що споконвіків мотивує нас на незабутні вчинки, котрі рано чи пізно увійдуть в історію, стануть хорошим прикладом для наслідування.

Цікавлячись жіночою тематикою, нещодавно натрапила на топліст десяти найвизначніших жінок України. Перечитуючи, дивувалась, наскільки унікальна й неоднозначна їхня доля. Соломія Крушельницька, Анна Ярославна, Ліна Костенко, Роксолана та ін. У кожної із них свій талантизм, таємниця і врода. Усі вони жили тут, на цій щедрій українській землі, що кормить нас, чарує, полонить душу й розум.

Читаючи подібні статті, у мене часто стикається серце, моя совість не дає мені спокійно закрити очі на те, що серед цих українських героїнь немає жінки, завдяки чийй благодійності я маю змогу навчатися в одному із найпрестижніших університетів Західної України – Острозькій академії.

Гальшка Острозька – жінка, яка понад декілька століть залишається легендою у стінах мого університету. Її трагічна доля змушує задуматись над примхами колеса фортуни, яке одних робить щасливими, інших нещадно калічить своїми примхами.

Ельжбета, або по-народному Гальшка, донька Беати Костелецької та Іллі Острозького, з відомого в XVI ст. роду Острозьких. Ще з самого дитинства вона славилась надзвичайною вродою. Батько її

рано помер, залишивши по собі чималий спадок – маєтності по усій Волині, тим самим зробивши юну княжну своєрідною ціллю до збагачення за рахунок одруження. Серед претендентів на руку й серце вродливої дівчини були і Мартин Зборовський, подільський воєвода – Микола Мелецький та навіть сам Байда Вишневецький. Попри таку кількість фаворитів серце її належало лише одному – Дмитру Сангушку, старості канівському і черкаському, з яким вона й таємно повінчалась.

Та не довгим виявилось їхнє сімейне щастя. Матір княжни, будучи категорично проти цього шлюбу, заручились підтримкою Сигізмунда-Августа – польського короля, і за його сприяння над молодим подружжям відбувся суд, вирок якого став початком кінця для закоханих. Дмитра засудили до страти, а княжну було наказано повернути матері.

Переодягнена у чоловічий одяг Гальшка та Дмитро, не вагаючись ні хвилини, вирішили тікати у Чехію та, не перетнувши навіть кордон Речі Посполитої, були схоплені військовими псами короля, після чого було здійснено вирок суду. Здавалося б і сама доля вже вдосталь познущалась із дівчини, та у лиха фінал не фіксований.

Гальшка опинилася в руках правителя Речі Посполитої, котрий знову ж таки хитрістю домігся згоди обвінчати її з Лукашем Гурком. Не маючи ні права голосу, ні захисту, ні підтримки, вона повністю скорилася долі.

Вже зовсім зневірена, дівчина зустрічає юнака – Симона Слуцького, який за лічені дні став їй другом та порадником, замінив втраченого батька, а згодом і коханого. Тому, не втрачаючи надію, вона втікає до Львова, де знову ж таки таємно, під страхом Божим, вінчається з ним. Та й ці душевні спалахи надії не зробили Гальшку щасливою, навпаки ж, прирекли на невідані муки.

Дізнавшись про скоєне, король розшукує княжну і насильно повертає законному чоловікові, котрий перетворює життя дев'ятнадцятирічної дівчини на моральне пекло. Ув'язнивши її у Шамотульській вежі. Вона мала змогу робити тільки одну прогулянку — підземним коридором у костьол, де за ґратами могла прослухати месу. Гурка звелів одягти на обличчя дружини маску, щоб ніхто не бачив її красу та носити лише жалобний одяг, через що люди називали її «чорною княгинєю».

Провівши у вежі понад чотирнадцять років, вона багато читала, навчалася, а отримавши волю після смерті чоловіка, повернулася до князя Острозького і передала йому у володіння свої маєтності.

На перший погляд вам здаватиметься, що це ще одна сентиментальна історія про нещасливе кохання, сповнена моментами нелюдської кривди, та це не так. Це історія жінки, чия страдницька доля стала початком маленького відродження духовності України, а саме створення легендарних «Волинських Афін».

У своєму заповіті Гальшка Острозька заповіла 6 тисяч кіп литовських грошей на розвиток шпиталю й православної академії, що планував відкрити в Острозі її дядько. Таким чином, Острозька академія з'явилася з волі і за кошти Гальшки. Це свідчить про те, що вона була меценаткою доби пізнього Середньовіччя.

Острозька академія – перший навчальний заклад на території Східної Європи, тут навчалися видатні історичні постаті України – Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Христофор Філалет, Василь Суразький, Кирило Лукаріс, гетьман П. Сагайдачний, архімандрит Києво-Печерської лаври Єлисей Плетенецький та інші видатні церковні й культурні діячі. Тут творилась історія нашої держави.

Коли проходжу коридорами академії, щоразу подумки висловлюю подяку Гальшці за її нескорену, не зіпсовану злом душу. І здається мені, що кожний квадратний метр академічних стін і досі оповитий сивочолими таємницями, як і сам Острог. Кожна мікрочастинка повітря тут сповнена духовністю й героїзмом. І хто знає, чи постала б Острозька академія, якби не муки нашої «чорної княгині», чий сльози, страждання і молитва стали фундаментом для розбудови цього навчального закладу.

Щодо подальшої долі Гальшки, у Польських хроніках є свідчення, що наприкінці життя вона прийняла православ'я, адже дарувала цінні речі та гроші храмам і монастирям. Останні роки життя княжна провела в Закриниччі на Поділлі, у так званому замку на водах, де й померла в 1582 році у 43-річному віці.

Мінливе життя цієї легендарної, на мій погляд, жінки викликало чимало цікавості у представників мистецтва та історичної науки – І.Ю. Крашевського, О. Гваніньї, А. Пшездецького, І. Шараневича, В. Антоновича, та ін.

І. Гулашевичем, галицько-руським поетом, письменником, драматургом була написана повість «Гальшка. Острозька княжна. Історична повість XVI ст.», а молоді поетеси досить часто використовують її праобраз у своїх творах. На превеликий жаль, серед численних портретів княжної не збереглося жодного написаного з неї, лише ті, які писались з її матері Беати Костелецької, саму ж Гальшку зображають стрункою кароокою брюнеткою з темним волоссям, одягнену не за часом і епохою.

Гальшка Острозька, як на мене, це та жінка, чиє страждальне серце, чистий розум та світла душа є еталоном жіночої краси, втіленням не лише природньої вроди, а й душевної. Її терпіння, примирення із усіма життєвими негараздами та віра, яку вона проне-сла крізь життя, гідні поваги та вшанування, а її пожертвування на розбудову академії ще раз підтверджують, що масштабам жіночої доброти немає меж, і щоб там не сталося, ми, жінки, завжди готові творити добро, жертвуючи не лише матеріальними надбаннями, а й своїм власним щастям та благополуччям.

Тому, понад усе, я надіюсь на те, що незабаром, натрапивши на черговий список найвідоміших жінок України, серед них я побачу ім'я Ельжбети Острозької – фундаторки Острозької академії, яка пожертвувала значну суму коштів на розбудову першого на теренах Східної Європи навчального закладу.

*(підготовлено за матеріалами
енциклопедичного видання
«Острозька академія»)*

БУДУ АКТРИСОЮ!

Поміщик Адасовський із села Заньки навіть чути не хотів про доньчине бажання грати на сцені. Вважав акторську професію негідною для людей дворянського походження.

Проте Манечка була не з тих, котрі легко відмовляються від своєї мрії. Змалку вона понад усе любила співати й танцювати. Щоразу, коли в домі Адасовських збиралися гості, не обходилося без Маниних палких і зворушливих виступів.

Коли ж десятирічну дівчинку віддали до приватного пансіону Осовської, її акторські здібності проявилися з новою силою. Вона невтомно вигадувала різноманітні п'єски, які потім разом з іншими ученицями пансіону ставила на імпровізованій сцені. Найчастіше розігрувалися кумедні випадки зі шкільного життя. Вірші до вистав Марія писала сама.

Викладачі були захоплені неймовірним талантом дівчинки.

– Майбутня балерина! – захоплено повторював балетмейстер пансіону Янек Прушинський, спостерігаючи, як вправно Маня виконує складні “па”.

Його ж дружина, викладачка співів, вважала Адасовську вродженою оперною співачкою.

Та найбільше Марії подобалося вживатися в різні ролі. Якось викладач словесності Микола Вербицький попросив її, аби вона прочитала на уроці монолог Антігони з трагедії Софокла. Усі присутні в класі були захоплені її грою.

– Ти повинна вступити до Московської театральної школи, маєш усі здібності актриси, – сказав учитель по закінченні заняття.

На це Адасовська йому відказала:

– Одного разу у своєму селі я бачила, як плаче бідна наймичка. Мені б хотілося показати своїм глядачам сльози тієї наймички.

Слова дівчинки приємно вразили пана Вербицького. На наступний урок словесності він приніс їй “Кобзар” Тараса Шевченка, колись підписаний для нього самим автором. Ця книга стала для Адасовської найціннішим дарунком. Щодня вона перечитувала палкі та

пронизливі рядки, запам'ятовувала цілі вірші та поеми. І уявляла, ніби вже виконує на сцені ролі знедолених Шевченкових героїнь.

Якось, приїхавши на канікули до рідного села, Марія вирішила зробити домашній театр. Облаштувала у порожній коморі сцену і запросила на безкоштовну виставу своїх подружок. Грала вже знайому їй роль Антігони. Але, як на біду, в цей час до комори нагодилася баба Сухондиха – хатня працівниця дому Адасовських. Побачивши розпатлану, закутану у простирadlo й обмазану крейдою панську доньку, почувши, як та голосить, злякалася і покликала господарів.

Вкотре батько суворо повторив Марії, аби назавжди забула про своє захоплення театром.

Та батькова заборона лише розпалила Манине завзяття. Повернувшись до пансіону, вона з новою силою поринула у вир творчості. Продовжувала вигадувати нові п'єси, ставити нові вистави. Її голос із кожним днем ставав все мелодійнішим, а рухи – сміливішими, природнішими.

– І все таки я буду актрисою, – повторювала тихо, розглядаючи у дзеркалі власну вроду.

А потому вкотре уявляла себе однією із Шевченкових героїнь. Тоді на її очах виступали справжні сльози.

Марія Заньковецька (справжнє прізвище – Адасовська) народилася 22 липня 1854 року в с. Заньки Ніжинського повіту Чергінівської губернії. Увійшла в історію як видатна актриса українського театру.

Вперше вона вийшла на велику сцену в 1882 року – в ролі Наталки у виставі за п'єсою І.Котляревського “Наталка-Полтавка”. Відтоді почався її театральний успіх. У своєму репертуарі Марія Заньковецька мала понад 30 ролей, грала переважно простих українських дівчат. Одного разу їй запропонували блискучу кар'єру в Росії, але вона відповіла відмовою. Усе своє життя Марія Заньковецька віддала театрові, допомагала матеріально українським діячам, проводила велику просвітницьку та громадську роботу.

“Для мене театр – перш за все і після всього – храм... Я не можу грати те, чого не розуміє серце”, – сказала якось видатна актриса.

ЮНА ВИХОВАТЕЛЬКА

Чотирирічна Софійка плакала. Вперше в житті – від душевного болю. Втративши найріднішу на світі людину – маму, вона відчула себе як ніколи безпорадною. Мимохіть пригадалася одна тужлива пісня, яку співала над її колискою няня-українка – про матір-зозулю. І хоч у родині Ліндфорсів завжди розмовляли французькою, Софійці здавалося, що той ніжний спів линув із самої землі, де вона народилася й зростала – з її рідної Олешні.

– Я дуже хочу, аби всі на світі діти були щасливими, – схлипуючи, поділилася своєю мрією зі старшою сестрою Марією.

Їхнього батька Федора Ліндфорса любили всі місцеві селяни. Швед за походженням, він щиро переймався долею українського простолюду. Спершу боровся за скасування кріпацтва, а потім чесно захищав права знедолених українських селян. Але скоро на пана Ліндфорса напали місцеві землевласники. І він був змушений переїхати з родиною до Києва. Софійці тоді виповнилося дев'ять років. У Києві вона вступила до Фундукліївської гімназії й почала потроху при звичаюватися до міського життя.

Все частіше в їхньому домі лунала українська мова. Найближчими друзями родини Ліндфорсів стало молоде подружжя Старицьких-Лисенків. Власне, саме завдяки цим людям у Софійки та Марії почала пробуджуватися цікавість до всього українського.

Гімназію Софія закінчила із золотою медаллю і вже мріяла вступати до Петербурзької консерваторії. Та несподівано у їхній родині сталося чергове нещастя – помер батько, Федір Ліндфорс.

– Хоч як нам важко, але мусимо жити далі. Не лише для себе, а й для інших людей. Так, як це робив наш татко, – спробувала втішити Марія свою молодшу сестричку.

– Але що ми можемо зробити? – звівши заплакані очі на сестру, запитала Софійка.

– Наприклад, стати вчителями. Навчати дітлахів, аби з них виростали достойні люди.

П'ятнадцятирічна Софійка пригадала свою давню дитячу мрію і враз загорілася сестриною ідеєю. Того ж року вони відкрили в Києві перший український дитячий садок. Запросили до

нього дітей своїх знайомих. Не шкодуючи сил, з ранку до пізнього вечора проводили заняття з малюками.

Софія відчула в собі неабияке покликання до виховної роботи. Найбільше їй подобалося спонукати дітей до творчості й таким чином визначати їхні вроджені здібності.

– Із тебе може вирости письменниця, – казала вона Людмилці, меншій донечці Старицьких.

Іншим пророчила майбутнє художників, акторів чи музикантів, які зможуть прославити Україну на цілий світ.

Діти дуже любили свою молоду виховательку. Вона ніколи їх не сварила й не критикувала. Натомість завжди підтримувала добрим словом. А іноді навіть дозволяла трохи побешкетувати.

Невдовзі Софія увійшла в коло української інтелігенції, де познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – етнографом та громадським діячем Олександром Русовим. Якось Олександр заспівав їй українську пісню. Софія враз пригадала рідну Олешню, няню, маму, батька, звільнених від кріпацтва селян, очі яких світилися щастям... І раптом усвідомила ясно, що не помилилася у виборі свого життєвого призначення.

Софія Русова (дівоче прізвище – Ліндфорс) народилася 18 лютого 1856 р. в с. Олешні на Чернігівщині. Увійшла в історію як визначний український педагог.

Очолювала відділ освіти й дошкільного виховання Міністерстві освіти Української народної республіки, керувала Всеукраїнською вчительською спілкою. Коли Київ захопили більшовики, емігрувала до Праги, де заснувала Український педагогічний інститут і продовжила активно займатися просвітницькою та громадською роботою. Величезну роль у вихованні дитини Софія Русова відводила рідній мові. “Дитячий садок має бути весь пройнятий національним духом свого народу”, – писала в одній зі своїх праць видатна просвітителька. Довгі роки її твори були забороненими. І лише з проголошенням незалежності України ім'я Софії Русової повернулося до українців.

ЛЮНЯ СПІВАЄ!

Схилившись над квітником, Соломія вдихала ніжні пахощі щойно розквітлих тюльпанів. Тим часом пісня сама лилася з її вуст:

Ой у гаю, гаю
Квітів є багато,
Будемо між ними
Кращу вибирати...

Зрештою, так було завжди, з самого малку – що б не робила, де б не була, завжди їй хотілося співати.

– Солюню! – почула раптом голос старшого брата Антона. – Тебе кличе татко.

Вмить забувши і про квіти, і про недоспівану пісню, дівчинка побігла до хати.

Кілька днів тому отець Амвросій зламав ногу і тепер змушений був лежати вдома в ліжку. Цього разу він зібрав довкола себе усіх дітей – а було їх у Крушельницьких аж восьмеро! – і почав перевіряти, хто який голос має. А тоді пояснив їм, як потрібно читати ноти.

Поки батько лежав удома, діти розучили подільські та галицькі народні романси. А ще – твори відомих композиторів, які їхня мама Теодора виконувала на фортепіано. За кілька місяців Крушельницькі створили справжній домашній хор.

Та найсумліннішою ученицею з-поміж усіх дітей виявилася Соломія. Навчившись грати на фортепіано, вона цілими днями просиджувала за інструментом. При цьому не переставала співати – вдома, на вулиці, в сільському хорі, на майдані, в гурті дівчат. Її голос вирізнявся особливою силою, дзвінкістю і красою.

– О, як Люня співає! – часом можна було почути захоплені вигук мешканців Білої.

А ясноока дівчинка тим часом потай мріяла про виступи на сценах театрів, у великих містах. Мріяла про гучні оплески, море квітів і вдячних прихильників. Окрім музики, вона також цікавилася літературою. Навчившись від батька грамоти, з великим захопленням перерхувала книги з домашньої бібліотеки.

Отець Амвросій дуже любив свою талановиту донечку, тож завжди радо виконував усі її примхи. Дізнавшись про Соломійчину мрію стати співачкою, записав її до музичної школи в Тернополі. У десять років дівчинка почала виступати у складі хору товариства “Руська бесіда”. На тих концертах вона не лише співала та грала на фортепіано, а й читала напам’ять вірші улюблених поетів – Тараса Шевченка та Івана Франка. І щоразу зачаровувала присутніх своїм чарівним голосом, гордовитою поставою, квітуchoю, природною вродою, а також рішучістю й прагненням постійно вдосконалюватися.

Та до сліз прикро ставало Соломії щоразу, коли чула: “Порядній дівчинці, та ще й доньці священика не личить займатися акторством і співати на сцені”.

Антон бачив, як його сестричка страждає від неможливості втілити свою заповітну мрію в життя. А тому вирішив будь-що їй допомогти. Одного разу він звернувся до батька з проханням позичити в когось грошей і віддати Соломію до Львівської консерваторії.

Отець Амвросій погодився без вагань.

– Так, звісно, Соля повинна вчитися далі, – сказав він синові. – Хтозна, може саме їй судилося прославити наш рід.

Соломія Крушельницька народилася 23 вересня 1872 року в с. Білявинці на Тернопільщині. Ще за життя вона була визнана найвидатнішою оперною співачкою у світі.

Закінчивши Львівську консерваторію, продовжила своє навчання в Італії у визнаних майстрів співу та сценічної майстерності. Вже у вісімнадцять років Соломія почала з успіхом підкорювати сцени театрів Італії, Іспанії, Франції, Австрії, Аргентини, Єгипту та інших країн світу. Виступати на одній сцені з нею вважали за честь такі відомі оперні співаки, як Тімто Руффо, Федір Шаляпін та Енріко Карузо. Та де б не виступала Соломія Крушельницька, вона ніколи не забувала про своє українське походження і завжди славилася невмирущі пісні свого народу.

РОМАНТИЧНИЙ СВІТ

Шестирічна Оксанка сиділа у дворі, під старою розлогою яблунею. Малювала олівцем на цупкому папері портрети своїх старших сестер Антоніни та Марії.

– А та кура-чубатура

По садочку ходить та й ходить,

Курчаточок водить та й водить...

– тихенько наспівувала одну жартівливу волинську пісеньку, яку вичила від хутірських дітлахів.

Її татко служив офіцером у російській армії і вдома розмовляв по-російськи. Та мала Оксанка, закохана в старовинні волинські образи, пісні й казки, дуже швидко опанувала українську мову. Здавалася їй ця мова так само рідною, як чарівна природа, серед якої вона зростала. Усе довкола було живим. Кожне дерево в лісі, кожен камінець, кожне озеро мали свою душу, свою таємничу історію.

Найбільше дівчинка любила народні свята. Особливо ж Великдень. Завжди із якимсь дитинним зачаруванням розглядала праслов'янські візерунки на писанках: сонце, місяць, зорі, дерево життя, птахів, квіти, геометричні фігури, що означали народження, смерть і воскресіння.

– Одна маленька писанка містить у собі цілий Всесвіт, – чула від місцевих майстринь-писанкарок. – Головне – навчитися розуміти його знаки.

Тож не дивно, що витончена, закохана в красу душа дівчинки почала пориватися до творчості. Мріялося їй вихлюпнути свою бурхливу уяву на папір, оживити її на полотні чи у шматку глини. Аби тільки втримати той виплеканий романтичний світ і не загубити його у вирі дорослого життя.

Закінчивши початкову школу, Оксана вступила до жіночої гімназії графа Блудова й переїхала жити в Острог.

Із кожним днем світ її уяви відчутно розширювався, наповнювався новими образами й таємницями. Тепер у ньому жили не лише міфічні істоти з народних казок, а й духи сивої давнини. Дівчинка любила блукати старовинними вуличками міста, розглядати мури князівського замку, Татарську і Луцьку брами, монастир і церкви.

Тоді вона уявляла собі хороброго князя Данила, який перемагає величезне військо польського короля. Або мудрого князя Василя-Костянтина Острозького, який засновує Академію і перетворює своє місто на культурний осередок слов'янського світу. Або ж легендарного першодрукаря Івана Федоровича. Чи просвітлені обличчя острозьких поетів...

Оксана захоплено розглядає портрети, що висять на понурих стінах гімназії. Жадібно ловить очима кожен ліній, кожен найменший відтінок.

– Я хочу увібрати багатство української історії в своє серце. А потім поділитися ним з іншими людьми, – зізнається подружкам.

Але ті лише здивовано знизують плечима.

Коли ж Оксана залишається наодинці зі своїм романтичним світом, перед її очима вкотре постають знайомі візерунки. Ті, якими прикрашають великодні писанки.

“Головне – навчитися розгадувати їхні знаки”, – пригадує почувті колись слова.

Оксана Зінаїда Лятуринська народилася 1 лютого 1902 року в с. Ліски на Волині. Увійшла в історію як видатна українська малярка, скульптор, писанкарка, письменниця і громадська діячка.

Двадцятирічною дівчинкою, аби не виходити заміж за нелюба, утекла з батьківського дому. Переїхала жити до Німеччини. Потім мешкала в Чехії, де закінчила філософський факультет Карлового університету, Українську студію пластичного мистецтва та Чеську Високу художньо-промислову школу. Дуже скоро здобула визнання як майстер скульптури та художник. Її роботи були представлені на виставках у Лондоні, Парижі та Берліні. Водночас розкрився і самобутній поетичний талант Лятуринської. Її поезії пронизані образами з української історії та міфології, які вона увібрала в себе ще дитиною. Все своє життя Оксана Лятуринська ревно служила мистецтву й Україні, тож не даремно її називають “княгинєю української духовності”.

НАЗАВЖДИ

“Коли я вивчу всі літери і слова, спробую сама написати вірш. Не думаю, що це аж так складно”, – міркувала п’ятирічна Оленка, вкладаючись до сну.

Вдень вона ходила з мамою на виступ дитячого театру. Діти декламували напам’ять вірші відомих поетів. Дивлячись на них, Оленка раптом вирішила, що може виступати не гірше. А тому під час антракту вибралася на сцену й теж прочитала один завчений вірш. У залі залунали оплески. Вдоволена своїм першим тріумфом, дівчинка вклонилася глядачам. Вона росла надзвичайно жвавою та допитливою. Швидко опанувавши абетку, відчула неабияку любов до книжок. На щастя, в петербурзькому помешканні її батьків була велика бібліотека. Там можна було вибрати все, чого душа забагне. А чиста, сповнена захвату і мрій, душа дівчинки завжди прагла чогось особливого, незвичайного. Тому найчастіше Олена вибирала казки й пригоди. Також любила поезію – російську та французьку.

Мама з татом змалку привчали її до російської мови, хоча між собою говорили рідною українською. І дівчинка щоразу із цікавістю дослуховувалася до їхніх розмов. Мова батьків її вабила, здавалася значно красивішою, мелодійнішою, ніж французька чи російська.

Коли ж Оленці виповнилося десять років, вона разом із батьками і двома старшими братами переїхала до Києва. Там вступила до третього класу жіночої гімназії.

Стародавнє місто на схилах Дніпра вразило дівчинку своєю величчю і красою. Тоді вона сказала батькові:

– Я не хочу звідси нікуди їхати. Хочу залишитися тут назавжди!

Та через п’ять років на український Київ напали з півночі більшовики. Батько Оленки, який на той час працював міністром в уряді Української Народної республіки, був змушений емігрувати за кордон.

Олена залишилася в Києві з мамою і братом Сергієм. Аби не вмерти з голоду, пішла посильною в університет, де колись викладав її татко, а влітку полола городи за Києвом.

“Українці повинні з останніх сил боротися за свої права, за свою землю”, – міркувала, мужньо витримуючи всі приниження й образи.

Батько не повертався до Києва. Врешті Олена з матір'ю і Сергієм теж були змушені втекти закордон, до Чехії.

Там з Оленою стався один випадок, який повністю змінив її життя. Це було на одному балу, куди її запросили російські офіцери, друзі брата Сергія. Під час веселощів вони раптом почали глузувати з української мови, називаючи її “собачою”. Це боляче образило Олену. Вона підвелася, вдарила кулаком по столу і вигукнула:

- Українська мова – моя рідна мова, мова мого батька і моєї мами! І я не дозволю вам насміхатися з неї!

Відтоді дівчина скрізь і з усіма почала розмовляти тільки українською. А ще – почала писати цією мовою чудові поезії, сповнені любові, болю і надій.

Олена Теліга народилася 21 липня 1906 року в с. Іллінське Московської області (Росія). Стала видатною українською поетесою та громадсько-політичною діячкою.

У Чехії закінчила Український Педагогічний Інститут й одружилася із сином кубанського козака Михайлом Телігою. Була членом Організації Українських Націоналістів (ОУН), де працювала в культурно-освітній референтурі. Коли почалася Друга Світова війна, повернулася до Києва, створила й очолила Спілку українських письменників. Але скоро поетеса була заарештована німецькими нацистами і розстріляна разом із чоловіком та соратниками у Бабиному Яру. На сірому гестапівському мурі вона залишила свій останній автограф: “Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга”. А вгорі намалювала тризуб.

ЧАРІВНА ПІР'ІНКА

Тієї ночі була гроза. І восьмирічній Марусі вкотре наснилося ціле море різнобарвних квітів, схожих на ті, які її мама вишивала на рушниках і сорочках.

Прокинувшись, дівчинка хутко вислизнула з хати на вулицю. Світло сонце. Було тепло й пахло молодим листям, що розбруньковувалося на деревах. Від нічної зливи на вулиці позалишалися калюжі.

Дівчина підійшла до найбільшої з них і уявила, що то море, про яке їй колись розповідав батько. Щосили вдаривши долонею по брудній воді, Маруся розсміялася: бризки полетіли їй просто в обличчя. Це так захопило дівчинку, що вона й незчулася, як забруднилася вся – з ніг до голови.

Годі й казати, яким був гнів баби Харитини, коли, повертаючись із церкви, вона уздріла Марусю за такою дивною витівкою. Бабин крик налякав дівчинку. Під вечір їй стало зле. Кидало в сильний жар, нудило, судомило у м'язах, у всьому тілі. Голова аж розривалася від болю. З кожним днем Марусі ставало все гірше й гірше. Стурбовані батьки викликали лікаря з Іванкова. Оглянувши дівчинку, лікар сказав, що причиною хвороби є зараза, яку Маруся підхопила, бовтаючись у брудній калюжі.

Лежачи вдома, дівчинка навчилася від матері вишиванню. Це заняття стало єдиною її розрадою на довгі місяці. Вишивала квіти, які бачила у своїх кольорових дитячих снах. А ще птахів – павичів, ластівок, зозуль, або й просто химерних, казкових, що поставали в її уяві.

Нарешті, по довгим лікуванні, Маруся одужала. Та все ж таки хвороба не минула безслідно. Одна нога дівчинки викривилася і стала коротшою від іншої. Від того їй було боляче ходити. А ще вона ніби замкнулася у собі, оселилася у світі власної уяви. Стала не подитячому мовчазною і замисленою.

Одного разу батьки відправили Марусю на луки випасати гусей. Пригнавши гусей, дівчинка сіла в холодку й почала малювати гілочкою по землі різні візерунки. Аж раптом бачить: чарівна жар-птиця із блакитно-золотим пір'ям, схожа на птаху з її снів, кружляє зовсім близько, над річкою. Дівчина від подиву аж рота роззявила, прикипіла очима до жар-птиці. А та покружляла над річкою, тоді скинула одну пір'їну на берег і непомітно розтанула в небі.

Від захвату Маруся навіть забула про свою хвору ногу. Умить схопилася і подалася до берега – туди, де впала чарівна пір'їна. Раптом бачить, а на тому місці видніються якісь нерівні синюваті смужки. Дівчина підійшла ближче і почала довбати камінцем прибережний ґрунт. Там був синій глей. Набрала в пелену того глею. Погукала гусей і поквапилася додому. Вдома, розвівши глей водою, заходилася

розмальовувати всю хату синіми квітами. Здавалося, ці квіти оживали під дитячими пальчиками, розцвітали і навіть випромінювали духмяні пахощі. Завершивши розмальовувати стіни, дівчинка взялася за піч і мисник. А тоді вийшла надвір і розписала хату ззовні.

Коли ж її батьки повернулися з поля і побачили розписану хату, лишень сплеснули від захвату в долоні. А брат Степан навіть присвиснув – не сподівався узріти таке диво. Тим часом до їхнього двору вже зазирали з цікавістю сусіди.

– О, Господи! Дивовижно! Звідки взялася така краса? – чулося звідусіль.

Маруся вийшла з хати й, сором'язливо опутивши оченята додолу, промовила:

– Я дуже хотіла, аби в нашій хаті зацвіли квіти.

Марія Примаченко народилася 12 січня 1909 в селі Болотня Іванківського району Київської області. Увійшла в історію як одна з найвідоміших українських народних художниць.

Її творчість – це унікальне для світової культури явище. У 1937 році на Міжнародній виставці в Парижі художниця отримала золоту медаль, здивувавши своїми картинами весь світ. Її виставки з великим успіхом проходили у Франції, Канаді, Польщі, Болгарії, Росії, Німеччині, Японії та інших країнах.

“Роблю сонячні квіти, тому що людей люблю, творю на радість, на щастя людям...” – часто повторювала художниця.

До самої смерті Марія Приймаченко жила в рідному селі.

ВИШИТА СОРОЧКА

Шестирічна Віра крутила в руках важкий срібний наперсток. Із цікавістю розглядала візерунки на ньому. Бабуся Оксана тим часом поралася у старій дерев'яній скрині. А мама Ліда протягувала яскраво-червону нитку крізь вушко голки.

– Зараз ми навчимо тебе вишивати, – сказала бабця, тримаючи в руках різні за розміром клапті сірого домотканого полотна й

п'яльця. – Адже кожна господиня повинна змалку оволодіти цим ремеслом.

Обравши найбільший клопоть, Віра одягнула наперсток на середній палець правої руки. Мама дала їй голку й почала показувати, як потрібно вишивати мережку. Та як дівчинка не старалася, нічого в неї не виходило. Нове заняття здавалося їй надто нудним.

А надворі тим часом світило щедре літнє сонечко. Вірі хотілося приєднатися до гурту сусідських бешкетників, гасати з ними по вулицях містечка і потай обривати черешні в чужих садах. Із великими муками вона таки вишила свій перший візерунок. Але одразу ж закинула перстень і п'яльця, заявивши рідним:

– Я більше не хочу вишивати!

Як тільки не вмовляли її мама з бабусею. Як не переконували, що в майбутньому це вміння стане їй в пригоді. Віра ж уперто стояла на своєму: ні, нізащо, ця справа – не для неї.

Та минав час. І з непосидючої вередуні дівчинка поволі перетворювалася на гордовиту панночку.

До їхнього дому часто приходив письменник Володимир Короленко. Віра дуже його любила й часто довіряла йому свої найпотаємніші мрії.

– Буде з Вірусі гарна господиня! – якось похвалив він дев'ятирічну дівчинку перед батьками.

– Та де там, – не без відчаю відказав на те Вірин татко Сергій. – На жаль, не має вона хисту до господарювання. Навіть вишивати не хоче.

Почувши, як батько скаржитися на неї “деді Володі”, Віра враз зашарілася. Їй стало соромно перед гостем. Але вже за мить насупила брови й сказала сама собі подумки: “Ану ж бо, я їм покажу!..”

Наступного дня вона попросила маму пошити їй довгу сорочку. І коли сорочка була готова, Віра почала її вишивати хрестиком.

– Я доведу їм усім, що можу бути гарною господинею, – повторювала щодня, сідаючи за роботу. – Я вишию цю сорочку до свого дня народження!

Дівчинка уявляла, як одягне власноруч вишите вбрання на своє десятиліття і як покажеться в ньому Короленку. Нехай дедя Володя побачить, що насправді вона – ніяке не ледащо і що може вишивати не гірше, ніж її мама чи бабуса.

Тішачи себе думками про майбутнє свято, Віра так захопилася рукоділлям, що навіть забула про вулицю й друзів-бешкетників. Щоранку, ледве розплющивши оченята, хапалася за сорочку й голку з нитками. І так сиділа за шитвом до пізнього вечора. Робота їй ішла легко й радісно. Аж дивувалася, пригадуючи ті муки, з якими три роки тому вишивала свою першу мережку.

На жаль, Віриної сорочки Короленко так і не побачив. За кілька місяців до її дня народження він захворів на запалення легенів і помер. Дівчинка дуже болісно пережила цю звістку. Проте своєї роботи не покинула. Адже щиро вірила в те, що навіть із неба душа деді Володі обов'язково побачить її першу вишиту сорочку.

Віра Роїк народилася 25 квітня 1911 року в м. Лубни на Полтавщині. Увійшла в історію як одна з найвідоміших українських вишивальниць.

Володіла 300 видами технік вишивання. Її роботи були представлені на численних міжнародних виставках в Україні, Росії, Німеччині, Польщі, Болгарії, Туреччині, Бельгії, Франції, США, Італії та інших країнах світу. З 1952 року до самої смерті майстриня мешкала в Сімферополі. Там вона заснувала музей декоративного мистецтва народних умільців, а також відкрила першу в Криму школу української вишивки. Віра Роїк була удостоєна звання Заслужений майстер народної творчості України. 2006 року їй було присвоєно звання Герой України. Нині роботи української майстрині зберігаються у 43-х музеях світу.

ЧУЖИЙ ПАРАД

Євгенія-Ганна росла дуже допитливою. Її цікавило геть усе: і чому Чорне море називається Чорним, і чи насправду воно таке велике, як про нього розповідають. Не раз запитувала старших родичів – з усією дитячою щирістю: як так може бути, що українці є, а України на мапі світу немає? Ніхто не знав, якими словами пояснити все це маленькій

дівчинці. Добре, що в Романівці була своя “Просвіта” з читальнею. А з книжок можна було дізнатися про все – і про море, і про Україну, і про цілий світ!..

Це було третього травня, коли надворі буяло зело й цвіли вишні. Родина Музик саме сідала обідати. Мати розливала борщ, батько краяв хліб, старші діти обережно розставляли на широкому дерев’яному столі мисочки зі стравами.

Почувши знадвору галас, Геня побігла до вікна. За нею, покидавши ложки на стіл, поквапилися сестри Оля з Марійкою. Діти припали до вікна й почали із захватом стежити за тим дійством, що відбувалося прямо на їхній вулиці. Поляки відзначали в Романівці день конституції. Святково вбрані чоловіки та жінки йшли селом під оркестрову музику, ведучи за собою прикрашених стрічками коней.

Раптом Геня відчула, як сильні батькові руки відтягують її від вікна.

– Не дивіться туди! – схвильовано наказав паламар своїм дітям.

– Але чому? – не вгавала занадто допитлива Євгенія-Ганна. – Це ж так красиво! Справжній парад!

– Не наш це, доню, парад, – відказав Йосип. – Поляки святкують в українському селі своє свято. Не випадає нам з того радити.

Геня підвела голову, хотіла іще щось запитати в батька, як раптом побачила: в куточках його очей тремтять дві важкі сльозини.

– Вибачте, тату, – прошепотіла, відчувши в своєму серденьку якусь незрозумілу тривогу.

Змалку Геня наслухалася від батька чимало оповідок про мудрих князів Київської Русі та Галицько-волинського князівства, про козаків славної Запорізької Січі, про гайдамаків, січових стрільців та хоробрих воїнів Галицької армії, які в різні часи боронили Україну від ворогів. Слухаючи все це, дівчинка проймалася гордістю за свій народ. Водночас ніяк не могла збагнути: чому українці, маючи в своїй історії стількох сильних, відважних героїв, і донині терплять поневолення й приниження з боку інших народів?

“Так не має бути, – міркувала з прикрістю. – Ми ж нічим не гірші, від поляків, росіян чи німців! Маємо родючу землю, добрих і працьовитих людей, красиву, співучу мову. Ми повинні з останніх сил захищати все це!”

А Йосип Музика, стежачи за щирим доньчиним хвилюванням, вкотре казав собі подумки:

“Хтозна, може, саме з таких, як наша Геня, і виростають великі люди”.

Слава Стецько (Євгенія-Ганна Музика) народилася 14 травня 1920 року в с. Романівка Тербовлянського району на Тернопільщині. Увійшла в історію як видатна українська політична діячка, одна з найпомітніших жіночих постатей незалежної України.

У вісімнадцять років вона вступила до Організації Українських Націоналістів. Славою Євгенію-Ганну назвав її майбутній чоловік Ярослав Стецько. Коли Україна нарешті стала незалежною державою, пані Слава повернулася на рідну землю. Створила й очолила політичну партію Конгрес Українських Націоналістів. Стала депутатом Верховної Ради України.

“Усіх нас може об’єднати лише одне – любов до України”, – таким був духовний заповіт Слави Стецько.

ВІЙНУ ВИГРАЛИ ЖІНКИ, А СЛАВУ ПЕРЕМОГИ ПРИСВОЇЛИ СОБІ ЧОЛОВІКИ

Наші древні пращури-чоловіки затівали війни, самі ж у них і воювали – без жінок. Останню найкращу війну розв'язали теж чоловіки, перетворили її в людську м'ясорубку, а коли дійшли до Перемоги, то почали так себе хвалити, що й досі не перестають. Та недавно на заходах в Чернігівському історичному музею довелось почути святу правду від колишнього воїна Герарда Кузнецова: «А війну то виграли наші жінки!».

Свідку і учаснику страшних подій не вистачило пальців двох рук, щоб порохувати аргументи на підтримку такого зізнання. Допомогла йому й офіційна статистика, на основі якої зроблений загальний висновок: історія не знає такої масової участі жінок у війні, як було в 1941-45 роках на території СРСР.

Чоловіки полюбляють зверхньо «козиряти», мовляв, війна – не жіноча справа. І, справді, жінка дає життя, а на війні вона повинна нести смерть. Але що їй, бідній, робити, коли бачить, що самолюбиві чоловіки не здатні її захистити від звіроподібних агресорів? І майже мільйон представниць «слабкої» статі пішли на фронт, а просились значно більше. Вони були готові до подвигу, але не навчені для армії. Втім швидко ставали не тільки радистами, кухарями, прачками, а й снайперами, десантницями, льотчицями, кавалеристами, танкістами, матросами...

Після війни один бойовий офіцер написав у своїх спогадах: «У розвідку я б з такою пішов, а в дружини б не взяв». Не вточнив тільки, з чиєї вини жінка-мати стала жінкою-солдатом. Ще й яким! Навіть серед жінок-медиків є 15 Героїв Радянського Союзу! Це «чоловіче» звання одержали майже сто бойових фронтовичок.

Пораненим воїнам рятували життя 700 тисяч лікарів, з них 42 відсотки – жінки, а зокрема серед хірургів їх було майже половина. Кількість сестричок і санітарок налічується за півтори мільйони. Дівчата-санінструктори допомогли 70 відсоткам поранених бійців повернутися в стрій. В тому числі і за рахунок

вчасно запропонованої власної донорської крові. В російському місті Калуга, де в роки війни було багато госпіталів, встановили пам'ятник медсестрі – єдиний такий в колишньому СРСР. Хоча навіть у кожному чоловічому подвигу присутня жінка – мати, дружина, дочка, подруга, Вітчизна...

Та чи не найбільший внесок жінок у Перемогу – забезпечення надійного тилу, без чого неможливо виграти війну. Так от, коли в 1941 році чоловіки пішли на фронт, за них і за себе в колгоспах працювали 19 мільйонів жінок. Ще 5 мільйонів їх «пахали» в промисловості, по 12-14 годин на добу, часто тижнями не виходили з цехів. Тилова статистика вражає! З липня 1941-го по серпень 1945-го фронт одержав: 12 мільйонів гвинтівок і карабінів, більше 6 мільйонів пістолетів-кулеметів, півтора мільйона станкових кулеметів, 352 тисячі мінометів, 482 тисячі гармат, 102 тисячі танків, 112 тисяч літаків, сотні мільйонів тонн різних боєприпасів. Працівники тилу відривали від себе та своїх дітей останнє і відправили на фронт 40 мільйонів тонн продовольства, вони пошили 38 мільйонів шинелі, 78 мільйонів гімнастерок, 64 мільйони пар взуття. Вдумайтесь в ці цифри, за ними невтомна жіноча праця! А більшовицькі історики писали: «Радянські люди, керовані ленінсько-сталінською партією, створили матеріальну основу перемоги». Величезну заслугу жінок свідомо «затінювали» такою ідеологічною риторикою. Бо тоді б як виглядали «великі» переможці?!

Колись про таке й думати не сміли, а тепер стає гласною свята правда: у перші місяці війни чоловіки-керівники держави і чоловіки-воїни показали свою безпорадність і навіть панічну боязнь, що й примусило жінок масово взятися за зброю, і не тільки в діючій армії, а на окупованій території.

Історичними документами і безцензурними спогадами очевидців доведено, що заздалегідь створена мережа підпілля і партизанських загонів на Чернігівщині розвалилась у перші дні окупації. Тож у 1941 році найактивнішою підпільницею стала... учениця 10 класу Чернігівської школи №10 Льоля Білевич. Вона під носом німецької комендатури організувала групу, що наводила жах на загарбників. А впіймали фашисти і закатували мужню дівчину вже тоді, коли вона перейшла «під крило» партизанських командирів, котрі активізувалися після перших перемог Червоної Армії на фронтах.

Багато інших дівчат і жінок безстрашно воювали на окупованій території. А скількох оточенців вони врятували! Причому, переховуючи їх, ризикували не тільки собою, а й життям рідних і навіть своїх дітей. На таке не здатні егоїстичні чоловіки.

На території села Нова Басань (колишній райцентр Чернігівської області) в роки окупації фашисти облаштували табір для військовополонених. Місцева жителька Ганна Кареліна разом із сусідками «вितягувала» звідти «своїх» родичів. Таємно виконала також християнський обов'язок: похоронила вночі десятох закатованих і викинутих за межі табору полонених. Місце ретельно замаскувала, а вже після звільнення села насипала там могилку. Це – в кінці її городу. На десятий рік після Перемоги спеціальні загони під покровом ночі розкопували такі поховання, щоб взяти звідти останки для братських могил. Одного ранку Ганна Савівна побачила, як поглумились над похованням полонених новоявлені «перезахоронники», – з наспіх загорнутої могили стирчали кістки. Жінка навела там лад і далі доглядала за неофіційною братською могилою. А перед смертю наказала своїй дочці, щоб та і близько не підпускала туди «могильщиків» від влади.

Влітку 2013 року Новобасанський сільський голова Володимир Левченко викликав з Чернігова спеціальну пошукову групу, щоб перенесла останки воїнів із «стихійних» поховань до братської могили в центр села. Приїхали пошуковці і до згаданої могили. Так дочка покійної Ганни Савівни – Галина Мелай підбігла до них ледь не з кулаками, щоб виконати материн заповіт. І лише після пояснення сільського голови заспокоїлась і навіть розповіла про історію того поховання, яку почула від матері та сусідів.

На перший погляд, ця історія не «вписується» в Перемогу на війні, але вона доповнює риси обличчя і душі Перемоги. Саме це не врахував Гітлер, коли затівав війну проти заляканого Сталіним нашого суспільства. Він порахував, скількох не рядових і активних рядових чоловіків знищив радянський диктатор, і зрадив, що перемога вже в його кишені. Дурень із собачими вусиками не «змикитив», що в слов'янській державі жінки особливі, не з його рейху. Вони не тільки замінили репресованих чоловіків, а й своїми героїчними вчинками на фронті і в тилу мобілізували всіх на Перемогу.

Їх панічно боялися й «доблесні» завойовники Європи. Ні у Франції, ні в Польщі, ні ще десь фашисти не знищили стільки жінок, як розстріляли, повісили і заживо спалили в Україні, Білорусії і Росії. Бо бачили в них велику загрозу для себе.

Після війни всю славу за Перемогу привласнили собі чоловіки. Вони й гасло придумали: «Переможців не судять». За нього заховалися від ганьби, що не захистили мільйони жінок і дітей від кривавих агресорів, хоча обіцяли, із задертими носами і пихатими мордами маршували та розспівували, що жодного загарбника не впустять на нашу землю... Впустили не один мільйон, ще й самі під жіночі спідниці ховалися. Переможцями стали потім, коли жінки втерли їм під носом, нагодували, нову зброю в руки дали, своє плече підставили. А після війни – жодних претензій не висунули хоча б на частинку від слави за Перемогу. Героїчних жінок чоловіки віднесли до категорії «радянських людей». І аж на 68-му році після Перемоги дехто з чоловіків «прозрів»: «А війну то виграли жінки!»

Ірина Виртосу

НЕ БУТЕРБРОДОМ ЄДИНИМ, АБО НАВІЩО МАЙДАНУ «ЖІНОЧА СОТНЯ»

*«Вчора на вході в Український Дім. Там охорона у вигляді tough
теп, зрозуміло, у балаклавах і формі, всьо, як треба.*

– Чоловіки мають показувати документи, а жінки – посміхатися.

– Чому так? – питаю.

– Жінки повинні посміхатися, щоб людям було приємно! (сказано поблажливо і з твердим переконанням, що це – найкращий комплімент у моєму житті).

Захотілося взяти гранату, чесне слово», – написала на своїй сторінці в фейсбуці громадська активістка Анна Довгопол.

«Жінко, якщо ти побачила непорядок, прибори – революціонеру буде приємно», «Прохід в "Український дім" дозволено чоловікам за перепусткою, дівчатам – за усмішкою». «Чоловікам місце на барикадах, дівчатам – на кухні...».

Ці або схожі заклики-гасла час від часу можна було почути побачити на Євромайдані. Як реакція на такі заклики та применшення ролі жінки виникло і неформальне угруповання жінок-майданівок під назвою «Жіноча сотня».

Не жарти

Ця ідея давно витала поміж учасницями Майдану, розповідає громадська активістка, одна з ініціаторок **“Жіночої сотні” Ніна Потарська.**

“Жінки та дівчата різного віку та статусу виконують величезну роботу. Зрозуміло, що жінки на Майдані – це не тільки берегині або такий собі “обслуговуючий персонал”, коли їхня робота зводиться до приготування бутербродів, прибирання або медичної допомоги”, - “Серед жінок на Майдані є правозахисниці, адвокатки, журналістки, жінки, які стоять на барикадах, – це, як мінімум, половина Майдану. Тому так принизливо було чути зі сцени щось на кшталт, “жінки, зробіть приємне чоловікам, їм треба розслабитися...”. Це більше схоже на ексорт-сервіс, а не подяку жінкам за те, що вони беруть участь у житті Майдану на рівні з чоловіками”, – додає вона.

Тож одного вечора, зібравшись у штабі Євромайдану-SOS, активістки напівсерйозно пожартували: а чи не організувати якусь “жіночу сотню”? І щоб дізнатися, чи є в тому необхідність, – про цю ідею написали у фейсбуці.

Уже на наступний день ініціаторки отримали близько двох десятків дзвінків із питанням, як і де записатися у “сотню”.

За три дні “Жіноча сотня” збрала уже близько дві сотні прихильниць. Більше того, комендант Майдану Андрій Парубій підтримав сотню і заявив, що не проти зареєструвати таку ініціативу офіційно.

“Це вже серйозна заява від людини, яка входить до організації, що, м’яко кажучи, мало дбала про жінок, коли ініціювала законопроекти про заборону абортів тощо”, – наголошує Потарська.

“Жіноча сотня” тільки набирає обертів. Поки виокремились такі напрямки, як майстер-класи із самооборони для дівчат, дискусії, лекції, правова допомога.

Наприклад, перше заняття із самооборони для дівчат відбулося в понеділок, наступне планується в цю п’ятницю. Діє освітній напрямок. Так, у вівторок феміністка, блогерка Марія Дмитрієва провела лекцію в “Українському домі” про історію жіночих рухів.

Працює також юридично-правовий напрямок, коли адвокатки ведуть справи у судах, зокрема, виступаючи на захист потерпілих від дій “Беркуту”.

“Жіноча сотня – це позаорганізаційна координація жінок на Майдані. Ми б навіть не хотіли питати в когось, чи можна “десь записатися”, щоб займатися своїми справами.

У нас горизонтально приймаються рішення, кожен відповідає за свою ділянку роботи. Поки навіть немає лідерки, яка займалася б загальною координацією”, – каже Потарська.

“Можливостей багато, страх і стереотипи обмежують нас”

Олександра Назарова – громадська активістка – одна з перших долучилася до створення Жіночої сотні.

“Ми зачепили живу тему – роль жінки, захист її прав, зміна стереотипів щодо неї, заборона дискримінації або сексистського ставлення. Ми обрали просту і зрозумілу назву - “Жіноча сотня”. Проте через діяльність “Жіночої сотні” можна говорити про таке явище, як фемінізм. Наприклад, про те, що феміністки – це не якісь страшенні злобні тітки, які, умовно кажучи, хочуть керувати чоловіками. Це жінки, які стверджують, що роль жінок у суспільному житті має бути така ж рівноправна і рівноцінна, як і чоловіків. І ті сексистські прояви, які, на жаль, достатньо часто зустрічаються на Майдані, не припустимі.

Не повинно бути обмежень, що жінка може робити на Майдані, а чого – ні.

Якщо Євромайдан буде відтворювати ті стереотипи, які відтворює нинішня офіційна влада, то чим тоді Євромайдан кращий? Більше того, він відштовхне багатьох жінок, які через стереотипи фактично будуть в становищі “додатку до чогось”. Це нерозумно”, – наголошує Назарова.

За її словами, Майдан – унікальне місце, де виникають найрізноманітніші ініціативи. Це дивовижний шанс, який випадає в житті: *“Насправді у нас, у жінок, багато можливостей, але той страх і побоювання, ті стереотипи, які нав’язує нам суспільство, обмежують нас”*.

Говорячи про реакцію з боку чоловіків, Назарова каже, що вона – різна: *“Від тих, хто одразу і щиро почали нас підтримувати до... Нещодавно, у фейсбуці під коментарем прочитала: “Катастрофа, до чого ми дожилися. Скоро буде ЛГБТ-сотня”. Це насправді дуже серйозні речі. Якщо людина, навіть не усвідомлюючи, порівнює якусь одну з утворених груп із жінками, то це красномовно свідчить про те реальне становище, яке сьогодні займають жінки. Нехай ця реакція була неусвідомлена, нехай це на рівні – ми не дискримінуємо, а намагаємося захистити і оберезти, - однак насправді це свідчить про те місце, яке має, на їхню думку, займати жінка”*.

На думку активістки, *“найкраще ж стереотипи змінювати на власному прикладі, і “Жіноча сотня” – якраз є одним з тих прикладів”*.

Багатоманіття голосів

Марія Дмитрієва – блогерка, феміністка, одна з перших, хто підтримала ініціативу “Жіноча сотня”. Вона переконана, що Майдан переможе тільки тоді, коли жінок будуть приймати нарівні із чоловіками.

Анна Сарапiон, координаторка Варти швидкої допомоги, постійно чергує в лікарні на Братиславській, 3.

“Я одна з тих, хто починав робити Варту лікарні. Сюди входять як чоловіки, так і жінки ліберальних поглядів, які проти насильства, які не хочуть лягати під кулі чи кидати камінцями в “Беркут”, якби це не звучало... Але хочуть допомагати людям, проявляють гуманізм і солідарність. У тій ситуації, в якій перебуває зараз Україна, ми знайшли саме такий варіант.

Більшість серед нас – жінки. Можливо, вони не йдуть на Грушевського, але і не хочуть сидіти вдома. Ми чергуємо в лікарні, де перебувають активісти. Дізнаємося, що потрібно з ліків, одягу, їжі... Спочатку, коли доставляли потерпілих, ми записували їхні прізвища, імена, щоб активісти не пропадали, а потім їх, не дай

Бог, не знаходили на Бориспільській трасі... мертвими.

Коли почалися перші масові заворушення на Грушевського, і до нас зателефонував друг, просив мого чоловіка поїхати охороняти Майдан від тітушок, я дуже хотіла поїхати разом із ними. На що друг відповів: “А навіщо?”.

“Як це – навіщо?”, - перепитала я.

“Для чого нам жінки?”, - здивовано сказав друг.

І мене, якщо чесно, це дуже образило, бо я не вважаю, що я слабка, що в нас слабкі жінки, і чому я не маю бути пліч-о-пліч зі своїм чоловіком? Врешити-решиш, мій чоловік хотів відмовитися із солідарності, що я не їду. Але я сказала, що це неправильно, і що ми маємо щось зробити. Так, у нас виникла ідея організувати чергування в лікарнях. Це не означає, що я як жінка боюсь піти на барикади, я просто борюсь іншими методами.

“Жіноча сотня” – це класна ініціатива, і я її підтримую. Я постійно стежу за новинами, була кілька хвилин на майстер-класі із самооборони, але, на жаль, у мене зовсім немає часу відвідувати всі заходи... Я майже постійно чергую в лікарні на Братиславській 3, тут катастрофічно бракує людей”.

Світлана Благодетєлєва-Вовк, викладачка, учасниця Майдану:

“Проблема полягає в тому, що Майдан – це не тільки демократична революція, це ще й гендерна революція. Тому що за великим рахунком – жінка гнобиться подвійно: і дома, і на роботі.

Я викладачка, за 20 років мала понад шість тисяч випускників... Але система побудована так, що ти, хоч і маєш великий досвід роботи і робиш важливу справу, все одно отримуєш менше за свого чоловіка.

Записуючись у “Жіночу сотню”, я в першу чергу бачу себе як людину, яка виходить на вулицю і відкрито заявляє – я феміністка. У мене раніше не було такої самоідентифікації, але із Майданом цей факт змінився”.

КОНКУРС НАРИСІВ «ЖІНКА В ІСТОРІЇ»

На конкурс, започаткований році мистецьким порталом «Жінка-УКРАЇНКА», приймалися нариси про жінок-українок, які своїми добрими справами в галузі української культури, літератури, освіти, народного мистецтва, залишили добрий слід в житті суспільства.

Конкурс був оголошений у грудні 2013. До складу журі увійшли:

Євген Букет – член правління Національної спілки краєзнавців України, заступник редактора газети «Просвіта»;

Еліна Заржицька – журналістка, письменниця, член Національних спілок журналістів та письменників України;

Світлана Мирвода – заслужена артистка України, громадський діяч;

Лідія Купчик – голова Львівської міської організації Всеукраїнської Ліги Українських Жінок, громадський діяч;

Юрій Пероганич – засновник Громадської організації «Вікімедіа Україна» та проекту «Жінка-УКРАЇНКА».

Матеріальну підтримку конкурсу надали:

Ірина Сех – український політик,

Музей Якубовських, місто Київ, власник – **Олег Якубовський**,

компанія «Imena.UA», місто Київ, керівник – **Олександр Ольшанський**,

компанія «Техніка для бізнесу», місто Львів, керівник – **Орест Блажисєвський**,

компанія «Парк Київська Русь», село Копачів Обухівський район Київської області.

Нагородження переможців відбулося 18 травня 2014 в Домі освіти та культури «Майстер Клас», місто Київ.

Переможці у Загальній номінації:

Перше місце: **Богдан Мельничук**, місто Тернопіль, за нарис «Співачка і цар (Соломія Крушельницька і Микола II)».

Друге місце: **Олександра Коваленко**, місто Дніпропетровськ, за нарис «Вогняна душа».

Третє місце: **Світлана Макаревська**, місто Київ, за нарис «Дух часу, тепло душі...».

Спеціальну відзнаку отримала **Анна Багряна**, Македонія, за серію нарисів «Видатні українки».

Переможців у номінації «Жінка у борні за Україну» визначила **Ірина Сех** – український політик, голова Львівської обласної організації політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода», народний депутат України.

Перше місце: **Карпенкова Наталія**, місто Стрий, Львівська область, за нарис «Хвала за те, що у армійському строю Вітчизну, як дитину, надійно захищаєте свою...»

Друге місце: **Лоїк Ольга**, місто Київ, за нарис «Дівчина зі світлини».

Третє місце: **Кутняк Наталія**, місто Броди, Львівська область, за нарис «Незгасна свіча Марти Гай»

Дипломантами конкурсу стали:

Оксана Маковець, США, за нарис «Працею гіркою крайчик щастя хтіла заробити...»,

Людмила Яцура, смт Межова, Дніпропетровська область, за нарис «А дорога твоя вкрита зорями»,

Тетяна Кітчак, місто Тернопіль, за нарис «„Прошение“ імені Марії Грушевської»,

Надія Онищенко, місто Ніжин, Чернігівська область, за нарис «Всіх захистила одним своїм серцем...»,

Наталія Ткачик, за нарис «Велика в малому. Скромна квітка адоніс»,

Анна Ліхота, місто Алчевськ, Луганська область, за нарис «Я створюю свій світ сама».

Автори

Дар'я Василенко, 1990 р.н., м. Кременчук Полтавської області. Навчається в аспірантурі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського за спеціальністю «Історія України», де й працює на кафедрі українознавства.

Богдан Мельничук, 1952 р.н., м. Тернопіль. Письменник, редактор, журналіст, краєзнавець. Заслужений діяч мистецтв України. Лауреат багатьох всеукраїнських літературно-мистецьких премій. Член Національних спілок журналістів, письменників, краєзнавців України, Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Людина року-2008 у Тернопільській області. Має державні нагороди, почесні звання та відзнаки. Видав 43 власні книги драматургії, прози й поезії. Автор і співавтор 40 краєзнавчих книжок.

Олександра Коваленко (псевдонім – Олександра Калиновська), м. Дніпропетровськ. Закінчила ДНУ ім. О. Гончара. За фахом – технічний перекладач. Член обласного літературного об'єднання імені Павла Кононенка. Фіналіст обласного конкурсу «Молода муза-2013» та всеукраїнського конкурсу імені Олександри Кравченко (Девіль).

Світлана Макаревська, 1947 р.н., м. Київ. Закінчила Київський інженерно-будівельний інститут. Працювала за фахом. Є автором поетичних збірок: «Коралі», «Я пожежу вогнем гасила», «Було і буде», «Тепла хвиля», та двотомника вибраних творів. Володарка призу літературних симпатій на III Міжнародному «Конкурсі без границь» в рамках благодійного проекту «В ім'я життя на землі!» та Програми «Майстерня творчості» (за підтримки Міжнародної Асоціації ЮНЕСКО).

Оксана Маковець, 1959, м. Сіффорд (Вірджинія). Родом зі Львівщини. Член Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка в Америці, ПЕН Центру, Національної спілки письменників України. За роки перебування в США, написала й видала шість збірок поезії й прози, одну збірку пісень.

Людмила Яцура, 1959 р.н., селище Межова Межівського району Дніпропетровської області. Закінчила Дніпропетровський державний університет за спеціальністю біолог, викладач біології, хімії. Працювала в Межівській середній школі №1 та в Межівському аграрному ліцеї вчителем, заступником директора з виховної роботи. Має звання – «Вчитель-методист». Поетеса.

Людмила Грацієвська, м. Тернопіль, за фахом – психолог. Пише поезію, прозу малої форми, якісну публіцистику. Учасниця літературного об'єднання «ТиЖДень» та співавтор поетичної збірки «Мережані кор@лі». Друкується у місцевій періодиці.

Надія Онищенко, 1958 р. н., м. Ніжин Чернігівської області. Закінчила факультет журналістики Київського держуніверситету імені Тараса Шевченка. Член Національної спілки журналістів. Директор Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя.

Наталя Ткачик, м. Івано-Франківськ. Поетка, літературознавець, перекладач. Автор поетичної збірки "Скалка в сонці" (2005). Нині мешкає у Варшаві.

Ганна Ліхота, 2002 р. н., м. Алчевськ Луганської області. Закінчила у цьому році Алчевську соціально-економічну гімназію. Займається музикою (фортепіано), вокалом. Лауреат міжнародних, всеукраїнських, обласних мистецьких конкурсів.

Ольга Лоїк, м. Перемишляни Львівської області. Студентка Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, (спеціальність «Українська мова та література, іноземна мова»). Протягом 2013 року була вільним слухачем Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського.

Наталія Карпенкова, 1972 р.н., м. Стрий Львівської обл. За фахом – журналіст. Працює завідуючою інформаційного відділу газети «Фортуна». Має дві вищі освіти. Член Національної спілки журналістів України.

Нагороджена грамотами і дипломами різних ступенів. Займалася проблематикою громадської організації «Союз Чорнобиль України» Стрийщини. Переконана, якщо про майбутнє турбуються політики, про минуле – історики, то про теперішнє – журналісти.

Наталія Кутняк, 1974 р.н, виховує двох синів, редактор РК ТРК «Броди», м. Броди, Львівської обл. За фахом журналіст – закінчила факультет журналістики ЛНУ ім. Івана Франка. З 2012 є учасником проекту «Університет журналістської майстерності».

Ольга Стадниченко 1962 р.н., м. Краматорськ Донецької області. Має вищу освіту та велику дружню родину. Цікавиться історією, психологією. Любить театр та подорожі.

Любов Сердунич, 1959 р. н., смт. Стара Синява Хмельницької області. Українська поетеса, просвітниця, фольклористка, письменниця, журналістка, громадський діяч, радіоведуча, краєзнавиця. Має вищу освіту. Закінчила Кам'янець-Подільський педінститут. Працювала вчителькою української мови та літератури, кореспондентом ЗМІ. Член НСЖУ, НСКУ, АДГУ. Леді ордена «За заслуги» III ст.

Ірина Виргосу, українська журналістка. Вона у постійному пошуку журналістських тем, форм і форматів. Журналістська спеціалізація – права людини, правозахист. Співавторка посібника для журналістів «Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід», автор та упорядник збірника «Майдан. Жіноча справа». За цікавим сюжетом готова поїхати на край світу.

Григорій Войток, 1952 р.н., м. Бобровиця Чернігівської області, український журналіст і письменник. Одержав дипломи журналіста в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка та юриста в Бобровицькому радгоспі-технікумі. Заснував і очолював ТОВ "Телерадіокомпанія «Обрій». Нині керівник веб-порталу «Земля і воля». Автор книги «Тернистий шлях благородної справи». Член Національної спілки журналістів України. Нагороджений Золотою медаллю української журналістики.

Данута Костура, м. Ворзель Київської області, вважає себе громадським дописувачем. Друкувалася в газеті «День», «Голос України», «Українське слово», місцевих виданнях. У певний період розміщувала свої тексти на Українській правді.

Світлана Талан, м. Севєродонецьк Луганської області. Пише романи в жанрі «реальні історії». За версією журналу «Фокус» посідає третє місце в рейтингу найпопулярніших письменників країни, лауреат Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова», має численні перемоги в інших конкурсах прозових творів, автор 4 книг, виданих в Україні та однієї – в Канаді. За два роки її книги були продані загальним накладом понад 20 тис. примірників.

Мар'яна Бобрівець, 24 роки, м. Тернопіль. За освітою – журналіст. Працює оглядачем в обласній газеті «Вільне життя плюс». Пише портрети. Найчастіше її герої – пересічні українці. Проте зустрічі з ними бувають не менш цікавими, бо лише звичайні люди здатні на незвичайні вчинки.

Тарас Антипович, 1978 р.н., м. Київ. Родом з Полтави. Вищу освіту отримав у Львівському національному університеті імені Івана Франка на факультеті журналістики. Працював журналістом у багатьох періодичних виданнях. Його перший роман «Мізерія» відзначений Всеукраїнським рейтингом «Книжка року» як найкращий прозовий дебют. Інтерес критиків викликав також цикл оповідань «Тіло і доля». Останній з них – роман "Хронос", що вийшов друком у видавництві А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, став однією з найгучніших літературних подій 2011 року.

Наталія Мудрук, 1994 р.н, з Рівненщини, студентка 3 курсу, факультету Міжнародних відносин Національного університету Острозька академія. Захоплюється гендерною тематикою, намагається знайти себе у галузі публіцистики. Фотограф-аматор.

Надія Олексевич-Клепчарова, 1978 р.н., м. Кам'янка-Бузька Львівська обл. Закінчила факультет журналістики Львівського національного університету ім. Івана Франка. Працює у районній газеті "Життя і слово". Захоплюється народними піснями, фольклорною музикою.

* Біографії в розділі «Автори» опубліковані на умовах ліцензії «CC BY-SA 4.0»

Зміст

Замість передмови	3
Дарія Василенко	
Жінка як уособлення українського духу	4
Богдан Мельничук	
Совістю – не торгують! (Два епізоди із життя славетної співачки)	11
З роду Рудницька, за чоловіком – Дністрянська	21
Олександра Калиновська	
Вогняна душа	28
Світлана Макаревська	
Дух часу, тепло душі	35
Оксана Маковець	
«Працею гіркою окрайчик щастя хтіла заробити...»	41
Султанша з Рогатина	46
Наталена Королева – видатна українська письменниця й історична постать	50
Людмила Яцура	
А дорога твоя вкрита зорями	55
Людмила Грацієвська	
«Прошение» імені Марії Грушевської	62
Надія Онищенко	
Всіх захистила одним своїм серцем... ..	66
Наталія Ткачик	
Велика в малому. Скромна квітка адоніс	75
Анна Ліхота	
Вона створила свій світ сама	81
Ольга Лоїк	
Дівчина зі світлини	88
Наталія Карпенкова	
Хвала за те, що у армійському строю Вітчизну, як дитину, надійно захищасте свою... ..	95
Наталія Кутняк	
Незгасна свіча Марти Гай	101
Ольга Стадниченко	
Про Пашу Ангеліну замовлю я слово	104
Любов Сердунич	
Улюблене заняття – що бальзам на душу	106
Данута Костура	
Берегиня духовного світу Григорія Кочура	109
Живе в Ірпені жінка... ..	113

Світлана Талан	
Осяяна світлом любові та поезії	118
Мар'яна Бобрівець	
Спокій – це не про Марту Подкович	123
Тарас Антипович	
Людмила Мисько. Тяжіння таємниці	128
Наталія Мудрук	
Гальшка Острозька – жінка-легенда	132
Анна Багряна	
Буду актрисою!	136
Юна вихователька	138
Люня співає!	140
Романтичний світ	142
Назавжди	144
Чарівна пір'їнка	145
Вишита сорочка	147
Чужий парад	149
Григорій Войток	
Війну виграли жінки, а славу Перемоги присвоїли собі чоловіки	152
Ірина Виртосу	
Не бутербродом єдиним, або Навіщо Майдану «Жіноча сотня»	155
Конкурс нарисів «Жінка в історії»	160
Автори	162

Літературно-художнє видання

Рушники долі

Упорядники:

Тетяна Череп-Пероганич
Юрій Пероганич
Євген Букет

Редактор:

Дмитро Головка

Автор фото на обкладинці:

Руслан Грач

Автор логотипу:

Таміла Гринюк

Верстка:

Володимир Криницький
krynytsky.v.m@onet.eu

«Жінка–УКРАЇНКА»

Мистецький веб-портал

<http://ukrainka.org.ua>

zhinka.ukrainka@gmail.com

Фото з нагородження переможців конкурсу

«Жінка в історії»

<http://ukrainka.org.ua/presentation>